

Salvator

TI: DE
BIBLO

Catibon

27 paul

Scriptory

Historia

Augustus

Labor

Vul

Solus

Extrat

24.

I
00281

BIBLIOTECA

DE LA

Universidad de Salamanca.

Est. 12 Caj. 7 Núm. 18

2 - 12 - 4 - 18

618546468 (1)
618544113 (2)

2 - 12 - 17

~~Num. 22. cap. 2. num. 24.~~

Manuscript of the works of Pomponius Mela

Hoc in uolumine haec continentur.

Pomponii Epistola ad Augustinum Maphetū

.C. Crispi Salustii bellum catilinariū cum cō-
mento Laurentii Valensis.

Portii latronis Declamatio contra, L. catilinā

.C. Crispi Salustii bellum iugurtinum

.C. Crispi Salustii uariae orationes ex libris eius-
dem historiarum excerptae.

.C. Crispi Salustii uita.

Romae per Pomponium emendata; ac Vene-
tijs diligentissime impressa.

M. Valerius probus unicæ uetustatis amator cum animaduertisset ueteres negligi: & gloria fraudari: contra cetera multa exemplaria emendare: distinguere: & anotare curauit. in eoq; se plurimum exercendo laudem non exiguam esse adsecutus: Ego tanti uiri exemplo: impar licet doctrina: & ingenii dotibus id ipsum aliqua ex parte facere conatus sum. Eademq; uia Ingressus & tanta undiq; asperitate confusus uix tuto pedem figere: & e silua egredi potui. Nam cum omnia uolumina corrupta sint: quæ ad nostram uenere ætatem: nemo: qui se nouit attingere audeat: Probatus ille dicendi character: quia iam multis sæculis materia defuit: & dicendi exercitatio: Forensis in quandam epideictici generis effigiem uel potius umbra abiit non amplius ut credimus reditura interit: Vñ sit ut magistrum eloquentiæ stilum ignoremus. quo ita deprauati sunt codices ita pluribus annis: ut non ex sententia inuenias nisi fuerint nimium amates sui: & ex falsa scientiæ persuasione molesti: qui se intelligere profiteri uelint: ea de causa si quid hoc rudi sæculo elaborauit: quod minime legentibus latissiet: non me sed tempore lectores accusent: in quibus non emendator modo: sed ne interpretis quidem bonus in minimis priscorum sententiis uulgo inueniri potest: quanquam nihil ea re difficilior est: Quis enim nisi mentis inops se omnia tenere confirmet: ideo si glossulas in Virgilium legeris sub titulo meo: oro ne fide præstes. neque temerarius sum: neque audax: neque eam expositionem unquam tentauit. ille quisquis est qui falsum epigramma posuit: sentiet quid pro fuerit me tanto mendacio prouocasse: semper eius opinionis fui: quod minime ignoras: parum his fore laudis: qui in aliorum dictis sententias aucupantur. Est enim periculosa interpretatio nisi cognitio rerum præcesserit. non tamen inficior esse qui possunt. sed ipse deme loquor: qui conscius meæ imbecillitatis rem arduam & nullius honoris non aggredior. Est & pernitiōsa quorundam labe & macula: ut plus in fronte ostendant quam in recessu ualeant. Præterea multos præcipiat inanis gloriæ spes: & libros imprimendi facultas multis sæculis intermissa paulo ante reuocata. Deprauantur in curia quadam codices. luroque potius cuius mortales audissimæ sunt qua emendationi consulitur. adeoque in ea parte peccatur: ut quod existimabatur omnibus esse commodo id præcipue ad linguæ romanæ facturam nisi adhibeatur diligentia excogitatum esse uideatur: Ex. N. ab hinc annos tris: cum libros. Salusti de coniuratione Catilinæ: & de bello Iugurthino: & conciones quasdam eiusdem librorum qui desiderantur sæpius repeterem: contractis antiquis exemplaribus inuenimus multa esse addita: multa præpostere commutata. Scripsit ille plusquam regerebat historia numerose: ut ea obseruatione uelut carminis lege seriem uerborum posteritas tueretur. Sed quis de futuris uitis aut uirtutibus testari potest. Maiores nostri pro rerum romanarum magnitudinem nunquam existimauerunt imperium ita tuiturum: ut ex toto lingua uitaretur. Fallimur crete nisi puremus ætates omnes uelut hominem consenescere. Emendauimus nihil addendo: detraximus non pauca fide uetustatis ad monente. Pleriq; petierunt a me: & prope quotidianis conciliis efflagitarunt: repugnauit semper: & contra meos mores quibusdam sum uisus nimis austerus: puicit tandem iure contubernalitatis unius cõitas. Itaque Antonio moretto brixiano bonarum litterarum studioso nam is sapiens institui permisi ut impressoribus suis traderet & sub creta conditione pepigimus: ut interesset qui cognosceret: Homo negotiosus & officiosus ira faciendum reccepit. Scio Augustine pro tua humanitate & eruditione hoc te probaturum. Nam cum soleas diligentiam præsertim in litteris laudare consilium & institutum meum. Nosti enim sum uel unus et uis domesticis qui pro tua ingentia liberalitate & officio erga litteratos tuis facultatibus æque ac meis uitor facile ab omni offensiuncula uindicabis. Vale felicissime.

MNIS HOMINES: Patria gente Crispus Salustius Romæ natus postre pub. ciuili discordia concussam quam nulla illius administrandæ ratio bonis superesset: amplius se ad scribendum contulit. In quo genere Quintiliani iudicio: qui eum Thucydidi in historia eminentissimo

C. CRISPI SALLVSTII LIB. DE CONIVRATIONE. L. SER. CATILINAE.

MNIS HOMINES Qui sese student præstare cæteris astantibus? summa ope niti decet: ne uitam silentio transeant ueluti pecora: quæ natura prona atque uentri obedientia finxit: Sed nostra omnis uis in animo & corpore sita est. Animi imperio: corporis seruitio magis uimur: Alterum nobis cum diis: alterum cum belluis cõe est. Quo mihi rectius esse uidetur ingenii quam uirium

tempora peruenere: & quod iniquius ferat aliquis: fuerunt hæc pro gymnasiata quædam: ut graeco utar uerbo castissimæ illius mineræ: quæ nobis reliqua cum temporis tamen hominum fecit iniuria. Nam quæ plenissimam Crispus scripserit historiam: quæ non res romanas solum: sed externarum etiam gentium sit complexa abunde constat: uerum a Catilinæ coniuratione quasi ingenti experientiam daturus: eam uideri potest auspiciatus. quæ & ipsum operis præmium haud dubie demonstrat: cui ad stili consumationem credibile est Iugurthæ bellum subiectisse. Sed quanti illa momenti fuerint. quæ prorsus interiire ex his quæ hodie extant facile tecognoscas: sed quo eius sunt uirtutes altiores. minusquam uulgo proximæ: eo maiore nobis studio ut dixi est nitendum: ne illæ nostra uel inertia uel negligentia diutius in obscuro sint. Et enim quæ cognitio sint difficiles. uel ex eo potest intelligi: quæ non pauci ut uideo in proemii fronte allucinati dant illi uicio quod nepharium Catilinæ scelus scripturus: inde potissimum sit exorsus: ut dixerit animum corpori: & ingenium uiribus præstare: uelut nihil magis ab eo quod dicturus erat alienum dici potuisse: sed accurate omnia ac magis erudite quam uerbis explicari possit: redditur namque sui consilii rationem quæ a re publicæ digressus se ad historiam scribendam contulisset: nulla potuit honestior causa demonstrari: quam eo se consilio id fecisse. ostenderet: ut ea parte corporis uteretur: quæ potissima in homine esse: nec ita multo post non magis se ratione quam necessitate: ut id consilii caperet: adduci oportuisse demonstrat: quoniam ambitione malisque artibus ciuitate corrupta: nullus uideretur innocentiae locus huius qui ad eam capiendam accederet relictus uerum qua præclara ingenia aut domi consulendo: suorūque facta illustrando aut fortis rem publicam administrando patriæ uideri possunt utilia: sublata obrimatium administratione omnique recte uiuendi ratione mutata: merito unum hoc scribendi officium quod reliquum erat: quia & potuit & debuit non minori ingenio quam pietate patriæ ciuibuscum suis optime de ea bene meritis præstitit Crispus. Præstare datino & accusatio iungitur: ut præsto illi: & præsto illum. Præstare: excellere. Cæteris animalibus: scilicet brutis animalibus. Summa ope: summa possibilitate & uiribus summis. Nam opis significat possibilitatem. Virg. æneidos libro primo: Grates persoluere dignas Non opis est nostræ dido. i. possibilitatis. Veluti pecora: quæ silentio uitam transeunt. Prona: procliu. obedientia uentri: quia animalia suos appetitus sequuntur: & tantum præsens tempus considerant: non autem futurum nec præteritum uident. Finxit: formauit. Sed omnis nostra: quoniam igitur nos dissimiles cæteris animalibus esse debemus: uideamus quibus in rebus occupati esse debeamus. Duæ autem res sunt quibus clari esse possumus: scilicet uel uiribus ingenii uel uiribus corporis. sed uideamus utrum magis præponderet. Nostra uis: scilicet humana. Sita. posita. In animo & corpore id est uiribus animi & corporis continetur. Magis quam seruitio: animus quidem imperat: corpus autem seruit. Alterum: imperium animi. Alterum uidelicet seruitium corporis. Diis: Nam memoria & intelligentia & prouidentia diuinæ uirtutes sunt: & diuino quodam numine traditæ sunt. Commune cum belluis: nam quemadmodum sentiunt & appetunt belluæ: ita homines & sentire & appetere possunt. sed homines & meminerunt & intelligunt & cæteris prouident: quod animalibus protinus negatur. Ergo constat animum quidem cum diis esse communem: corpus uero cum belluis communitatem habere. Quo mihi rectius. Ecce ipse suam ponit sententiam. Quo mihi rectius: cum igitur possumus magnam nobis gloriam com-

parare aut corporis uiribus aut ingenii: sine dubio debemus ad gloriā inniti uiribus animi potius quā corporis. uidetur mihi rectius. Opibus auxiliis. Ingenii. f. uiribus. Qua fruimur. non sine ratione dixit qua fruimur: quā etiā si uita qua utimur longa sit tamen uita qua fruimur ē breuis: quia utimur rebus usu fruimur uero fructu: sed in fructu dicitur esse cū aliquid egregium facimus. ergo ille uita fructur qui uiuēdo fructum ex uita capit. Ille uero uita utitur qui uiuē. nec aliquid pulchrū facit: itaq; uita qua fruimur breuis esse solet. Fruimur. cum aliquid dignum uirtute efficiamus ex quo fructum capimus bene gestae rei.

Efficere longam: si aliquid egregium facinus suscipiamus: ut apud posteros memoria nostri porrigatur. Nam diuitiarum: & quia dubitare posset aliquis quomō memoria nostri longa fieri possit. Declarat ipse dicens. Fluxa: labilis: & propterea non debent homines in his elaborare nec gloriā quærere in diuitiis inquit & forma nihil diuturnum ideo nihil immortale consequi possunt atq; perpetuū. Virtus clara: Virtus autem clarum nomen efficere potest. ergo immortale.

Sed magnum: nūc altam ponit dubitationem dubitasse inquit & cetera. Certamen: contentio.

Ne: pro an. Viribus corporis: Non nulli dicebant uires corporis uictoriā cōpare: Alii dicebant ingenium uictoriā facere: Nam prius & reddit rationem cur homines ita dubitauerint: nam sine consilio factum nihil ualeat: nec consiliū sine facto multum prodesse potest: & consiliū ad uires pertinet: & factum ad corpus. Consilio: pro consule. Ita dicit Seruius apud historicos participium praeteriti temporis pro infinito poni solere. Facto: ad corpus. Consilio: ad consiliū

Indigens: non plenum ē: nec consiliū sine facto sequitur: q̄ alterum auxilio alterius indigeat.

Eget consilio alterius: & quia factum consiliū & consiliū desiderat. nec alterum sine altero esse potest. Igitur initio: superius uidemus quo

modo dixerat magnam contentiōem inter homines fuisse. Virum res militaris magis augeatur uiribus corporis an uirtute animi: & conclusit utrunq; per se imperfectum esse: alterum alterius auxilio indigere.

Nunc dicit quid ex ea re secutum fuerit. Nam dicit homines certasse uiribus corporis & uirtute animi gloriā comparare: ideo in primis temporibus alii ingenium exercebant. Igitur: quia dubitabatur plus ne ualeret res militaris uiribus corporis quam ingenii uirtute. Igitur: a superiori referatur: iam in terris. quā obrem dicit reges. Cum iam in terris: & est parenthesis: id est interpositio.

Primum nomen imperii. quia primo omnes qui imperabant reges appellabantur. Sed postea appellati sunt principes: satrapae: consules: imperatores: & tribuni. Imperii. dominationis. Primum fuit. quia reges omnes appellabantur. Diuersi. pulchra proleptis: reges diuersi est totum: pars & alii sunt partes &c.

Diuersi uaria opinione. Etiam tum: eo quoq; tempore quo reges appellabantur. omnes qui imperabant. id est illis etiā temporibus nondum libido animos hominum inuaserat: ut cupiditatem regnandi satiare non possent Cupiditate: scilicet regnandi: uel rerum alienarum. Agitabatur. exercebatur. ducebatur

Sua cuiq; satis placebant. id est suis quisq; contentus erat. nec aliena appetebat. Postea uero. quam primo quidem cum nusquam gentes bella gererent. certabant homines utrum ingenium plus ualeret quam uires corporis. sed postquam bella florere coeperunt in graecia & in asia. tum uero expertum. & experientia magistra cognitum est uires animi praestare corporis uiribus. Vero. pro sed. Capere subigere. cetera proleptis.

Capere. f. homines cyrus in asia &c. Subigere. uincere & expugnare. Nationes gentes. Libidinem dominandi causam belli habere. ut q̄ nulla alia causa belli nisi q̄ regnare cupiebant. quia etiā si nullae intercessissent iniuriae. Libido dominandi homines ad bellum incitabat. Libidinem cupiditatem

Maximam gloriā in maximo imperio. uidelicet si quis maximum imperium haberet hunc apud omnes gloriosissimum esse atq; clarum. Tum demum. tum deniq;. Periculo. belli. Negociis. rerum gerendarum. Compertum est inuentum & exploratum est. Quod si regum. si inquit ea modesta essent

reges atq; imperatores in pace qua sunt in bello res iustiores essent. & propterea firmiores. sed cum in bello continentes parci inediae sitis frigoris atq; caloris & oīs deniq; laboris patientissimi sint. Postquam tranquillitas iam rebus in pace uiuere coeperunt molliores ac effeminatiores prodigi ac impatientissimi efficiuntur. hinc est q̄ mutatis moribus regna etiam mutantur. Hinc est illud Valerii libro. vii. Valerius libro. vii.

Apium Claudium crebro solitum dicere accepimus. Negocium populo Ro. melius quam ocium committi

non q̄

nō q̄ ignoraret q̄ lucendus tranquillitatis status esset. sed q̄ animaduertere q̄ potētia imperia agitatio ne rerum ad uirtutem capeffendam exercitari. nimia quiete i desidiā resoluī. & sane negocium nomine horrendum ciuitatis nostra mores in suo statu continuit blandae appellatiōis quiete plurimis uitiis resper sit. Virtus animi imperia regum. i. uirtus animi. quā reges & imperatores habent bello Valerius: ualida & firma essent. Aequabilis. Iustus. Constantius. firmitus. & ualidius stabilis. & unum. sequitur

animi uirtus in pace ita ut bello ualeret: aequabilis atq; constantius se res hūanā haberet. Neq; aliud alio ferri: neq; mutari ac misceri oīa cerneret. Nā imperiū facile his artibus retinetur quibus in initio partum est: Verū ubi pro labore desidia: pro continentia & aequitate libido atq; supbia inuasere fortuna simul imutatur cū moribus. Ita imperiū semper ab optimo quoq; ad minus bonū trāffertur. Quae homines arant: nauigant: aedificant: uirtuti oīa parēt. Sed multi

mortales dediti uētri atq; sono idōsti cultique uitam sicuti peregrinantes transiere. Quibus profecto contra naturam corpus uoluptati anima oneri fuit. Eorum ego uitam mortem que iuxta existimo: quoniam de utraque siletur. Verū enim uero is demū uiuere: atque frui anima uidetur: qui aliquo negocio intentus:

ex reliquis: nam quia iustiora esset humana ideo essent firmiora. Humana hominum. haberent se regerentur. Neq; cerneret: id est non uideret.

Aliud alio ferri. id est non uideret modo i hūc locū modo in illum transferri imperium. Neq; mutari atq; misceri non uideret mutationē atq; cōiunctionem omnium rerum fieri. Misceri: confundi. Nam imperium: quam obrē non mutatur imperia quia &c. His artibus non moderatis artibus: ut sunt labor: continentia aequitas. &c.

Quibus artibus: quia honestis modestisq; artibus paratur imperium. Artibus: moribus. Nam artes in plurali numero pro moribus saepe ponuntur. In initio. id est in principio.

Partum adeptum est acquisitum. Verum ubi pro labore: tantam uocabulorum proprietatem hic Salustius ponit: ut nullus scriptor alius melius ponere uideatur: nec possit. Facile hic cognoscit quid sit desidia quid libido &c. Laborem hoc loco opponit desidia. ergo labor & desidia sibi contraria sunt. Pro continentia & aequitate libido atque superbia. hoc loco ponit libidinem continentiae & aequitatem. Superbia. ergo proculdubio cognoscitur quid sit libido: quid continentia: quid aequitas: & quid superbia. Pro labore belli.

Desidia: pacis. Pro labore: metus atq; periculorum. Superbia. licentia est. Licentia in pace generat superbiam principibus ut quisq; faciat pro libidine quod uoluerit. Pro labore desidia postq̄ in locum laboris desidia: in locum continentiae libido inuaserunt. Inuasere. ingruere. Fortuna simul. fortuna regnandi Nam qui pro bonis moribus & labore regnum ceperant: postea desides facti regnum amittunt: & haec est causa mutationis. Itaque imperium: amittit imperium & ad alium meliorem seipsum trāffertur imperium. Virtuti omnia parent: id est uirtuti omnia subiecta sūt. Quae homines arant & cetera: id est uirtus dominatur terrae dominatur & mari. Quae homines arant aedificant: id est terra. Nauigant maria nihil aliud uoluit dicere nisi uirtutē omnibus rebus dominari. Sed multi mortales: superius uidistis que modo Salustius dicebat imperium semper a minus bono ad quosq; optimos transferri: & ob eam rem plerūq; mutari regna nec in eodem statu permanere: & quia bonis artibus comparatum sit regnum: ideo eiusdem manere perpetuum: si uero mutatae fuerint. imperium facile amitti. Nunc dicit quamuis omnia uirtuti subiecta sint. tamen multos homines esse qui contenta uirtute se ocio & uoluptati dederunt &c. Sed aduersatiua ē & aduersatur hoc modo quaeq; dixi omnia uirtuti subiecta sint sed &c. Multi mortales. multi homines.

Dediti uentri atq; somno. id est qui omnes suas curas in cibo & somno posuerunt. Nam hi uentri dediti dicuntur esse qui suos omnes appetitus sequuntur uel edendi uel bibendi uel alterius uoluptatis comparandae. Indocti sine aliqua bona arte. Inculti. i. sine exercitio non exercitati. Indocti. ad animū inculti ad corpus transferre potes quia nec animū. nec corpus aliquo exercuerunt. Peregrinantes. sicut homines incogniti. nā quemadmodum peregrini ignoti sūt. Ita & hi uentri indulgēt & somno incogniti efficiuntur. Nā peregrinantes dicunt q̄ in alienis ciuitatibus uersant. & quia in alienis ideo ignoti & quia ignoti ideo obscuri. Et ita homines qui tantum uoluptatibus dediti sunt. in obscuritate perpetua manent. & obscuram ignotamq; uitam consequuntur. sicuti peregrinantium nomen ignotum & obscurum est. Contra naturam. quia superius dixit animi imperio. corporis seruitio magis utimur ergo isti mutata natura rerum non committunt ut animus corpori imperet. sed ipsi corpori obediunt. Corpus uoluptati non animo seruiunt. Anima sicut oneri. quia animam quasi seruam habuere. id est fecerunt animam corpori seruire. Iuxta. similiter. Vitam mortem id est tantū precii uitam eorum aestimo quanti mortem. sed mortem nullius precii aestimo. ergo nec uitam alicuius precii facio. Quoniam de utraq; & reddit causam. id est tam uiui q̄ mortui in perpetuo silentio permanent. Verum enim uero. pro sed. Est enim coniunctio expletua & ornatus causa ponitur. ualeat autem tantum quantum sed. Quasi dicat huiusmodi homines omittere quos uoluptatibus dediti sunt. Sed ad hos ueniamus. quos egregium aliquod gerunt. Hi demū probandi sūt quos aut corpore aut animo egregium quid facere delectat. Praeclari facinoris: quantum ad corpus. id est aliquid

ius egregii facti quod corpore geratur. Bonæ artis: scientiæ & eruditionis: unum ad res gestas: alterum ad eruditionis scientiâ referas. Sed in magna copia rerum & c. sed cum multæ sint res: quibus homines sibi laudem possint comparare: aut ut corporis. aut uirtute animi sibi gloriam quærere debent. Sunt idest non nulli qui ualent uiribus corporis: alii animi uirtute. Ergo qui ualent animi uiribus egregium gerant facinus qui uero uiribus animi præstant hi scientiæ indulgeant: atq; optimis artibus se dedant: copia: multitudine Benefacere rei publicæ. ecce quantum ad res gestas. Benedicere quantum ad bonas artes: quia de aliqua re scribere. quam aliquis gesserit: laudabile est atq; probatum. Absurdum inconueniens. Vel pace. scilicet uel benedicendo. Vel bello benefaciendo. Facere in bello. Scribere in pace. At mihi quidem. Nunc capiat beneuolentiam ab incommodis suis. Nam ut ait Cicero a nostra persona beuotio lætiam colligimus si nostra incommoda profereamus. incommodum suum exponit. cum dicit scriptorem qualem se magnum laborem suscipere parum autem gloriæ consequi eo qd & cætera sequit scriptorem & auctorem: quia plus gloriæ consequuntur qui faciunt res quâ qui scripserint eadem Arduum: difficile. In primis ante omnia. Facta dictis: id est tam illustrandæ oratione res scribendæ sint quam illustres fuerunt. Nam si res fuerint illustres: & illustri & præclara oratione erunt notandæ: id est pro qualitate rerum uel ba sunt accommodanda. Deinde quod: duas alias incommoditates exponit: quæ scriptori accidunt: nam & cætera. id est laudant uel reprehendunt & cætera. Vbi: pro postquam uel quando. Supra ea: supra ea quæ facta putat. Ficta: simulata. Pro falsis in loco falsitatis falsa existimat nonnulli: cum plus laudaueris quâ ipse se facere posse existimet. Sed ego adolescentulus: uide quemadmodum per inductionem ad id peruenit. Salustius quod intenderat scilicet qd omnia rei publicæ administratione recte se ad scribendum contulerat. Primo quidem dixit apud mortalem contentionem fuisse utrum res militaris magis præcederet uiribus corporis an uirtute animi. Deinde cum bella geri cœpissent cognitum esse uires ingenio præstare. Postea uero duobus modis homines claros fieri posse: uidelicet uel in bene gerenda re publica: uel in bene dicendo quæ gesta sunt. Deinde ostendit difficile esse benedicere: eo qd scriptores aut inuidia & maliuolentia damnari solent: aut falsitate: Nunc ergo reddit ad se ipsum dicens: quamquam difficilimum sit res gestas scribere. statui tamen benedicendo rei publicæ prodesse & eo clarum: fieri. Adolescentibus: admodum adolescens: adhuc tenere ætatis. Initio: id est in principio. A studio litterarum: quia usque ad quartumdecimum annum litteris operam dabant: & miranda est industria romanorum adolescentium: qui antequam ad decimum quintum annum peruenirent omnia bonarum artium studia percurrebant: tantum studii ac diligentia adhibebant. Plærique: scilicet adolescentes sunt delati. Ibi scilicet in re publica. Multa fuerunt aduersa. Pro pudore & cætera. Ecce quâ diligenter uocabulorum proprietates seruat Salustius: ut legentibus multum prodesse uideatur: si proprietates uerborum inspicere uoluerint. nam singula singulis opponenda sunt. Nam audacia opponitur pudori: largitio opponitur abstinentiæ: auaritia opponitur uirtuti & non sine causa auaritia opposita est uirtuti. Nam qui auarus est. nullam unquam uirtutem consequitur. Auaritia pro uirtute: uirtus est generale nomen ad omnes uirtutes: ergo pro uirtute: id est liberalitate. Vigebant: florebant: & erant in uigore. Quæ: uitia. A spernabatur: remotus & alienus erat. Insolens malarum artium: insuetus non solens: & est constructio qua uimur: sicut dicimus amans uirtutis. & insolens malarum artium. Tamen inter tanta uitia: excusat se Salustius hoc modo duobus modis primo cum tanta essent mala: quibus occupata & corrupta res publica esset: nec me quoque poteram seruare. Præterea iuuenilis ætas erat imbecilla: ut facile corrumpi posset malis artibus: nam iuuenes procliuiores sunt in uitia quam uiri aut senes. Tamen: quamuis esset insolens malarum artium tanta uitia quibus occupata erat ciuitas. Corrupta ambitione: quia ego quoque mihi quærebam honores: quemadmodum cæteri. Mecum: duæ partes sunt. Reliquis

liquis malis moribus. uidelicet ab auaritia: largitiones ab audacia. Honoris cupido. Ordo est eadem cupiditas honoris: quæ uexabat cæteros fama: inuidia uexabat me Fama: propter famam: quia fama mea pro inuidia sæpe laborauit. Inuidia: quia quærebam mihi famam: otium & inuidiam populi fugiebam: ut suffragiis eius possem adhuc honorem peruenire quem ego quærebam. Igitur ubi igitur: quando quidē uidebam tot uitis rem publicam esse corruptam. Vbi postq. Animus requieuit: id est postquam

animus liberatus est his miseris: quas in rei publicæ administratione ferebam: quia ego ambiendo me subiiciebam populo: ut eius beneuolentiam capterem & inde mihi suffragia præstaret: & bene miseris dixit: quia nihil miserius est cupiditate honoris: infimos quosq; præcibus rogare. Non fuit consilium. non cepi hoc consilium. Secordia: scilicet animi. Desidia: scilicet corporis. Nā secordia est inertia animi. desidia est inertia corporis. Terere: consumere. Seruilibus officiis: quæ sunt illa seruilia officia scilicet colendo agrū & uenando. & qui uenari. officium dicunt esse liberale magnopere falluntur. nam officium appellatur a salustio. Sed a quo incepto: cum me prius rei publicam administratio a studio remouerit: nunc ita rei publicæ corruptio me ad studium regredi coegit. Eodem idem studium. Regressus: cum rediissem. Ambitio detinuerat quia ambitione detentus eram. Ambitio. cupiditas honoris ambire proprie est illud quod uulgo dicitur praticare: inde ambitio. i. practica honoris. Carptim: membratim non perpetuam historiam scribere: sed membratim. Non lui igitur ab urbe condita historiam sumere & perpetuam scribere historiam. sed ea tantummodo excipere: quæ mihi memoratu digna uiderentur. Eo magis ideo magis uel tanto magis statui facere hoc. Aspe: non sperabam honores. Metu. non timebam ignominiam spe honorū. Metu ignominia: quia animus meus liber erat & nulla ægritudine afficiebatur Spe & metu: appositue. Partibus rei publicæ. uel in partibus rei publicæ. spe. & metu: nam spe & metu continetur ois res publica. uel quia nec huic nec illi factioni fauebam. Igitur quoniam id exponi casus quibus adductus me a re publica ad studium litterarū contuli

incipiam Catilinæ seditiones scribere: Absoluam. paucis: historiam Catilinæ perficiam paucis uerbis: & attentionem captat ab auditoribus: quia dicit breuiter historiam Catilinæ esse peracturum: & etiā quia dicit se de re magna & ingenti esse dicturæ: exponit etiam quibus de rebus dicturus sit. Nouitate magnitudinis: nam nouus dicitur magnus: inde nouitas. i. magnitudo. Pauca explananda: pauca prius explananda sunt quæ pertinent ad uitam eius. Initium narrandi priusquam incipiam narrare historiam eius. Explananda declaranda

VCIVS CATILINA: Vidimus in fine proemii quomodo nos docuit salustius quid nā hoc opere scripturus esset. uidelicet Catilinæ seditionem quæ in primis memoratu digna est: eo qd nouum fuit periculū & tam ingens fuit scelus quā nunquam a natura fuerit. sed anteqd de ipsa seditione tractare incipiat. dicit qui mores antea fuerint. & qui ætate sua in urbe uigebant: ut ostendat quo genere & qua oportunitate Catilina dictus tantam rem aggredi non dubitauerit: & primo de genere: uirtute & moribus Catilinæ narrat: ut ostendat quibus de causis ad usurpationem Rei publicæ animus intenderit: deinde digressionem facit: & de antiquis uerbis Romanorum moribus dixerit. Nobili genere patricio genere: quia patricius fuit Catilina uidelicet de gente Cornelia. Vi corporis & animi: fuit magna fortitudine & animi & corporis: nam uisitam animi quam corporis recte dicitur. Ingento malo & quia animo & corpore plurimum pollebat Catilina. ideo malo animo fuit. Malo naturaliter: quia a natura maluserat. Prauo accidentaliter: quia preterquam qd malus erat naturaliter etiam consuetudine præuerterat ingenium. Ab adolescentia: ab ineunte ætate. Intestina: domestica bella. Discordia ciuilibus: differentia est inter bellum domesticū & discordiam ciuilem nā bellum ciuile pertinet ad uniuersam ciuitatem. uidelicet cum uniuersa ciuitas inter se discors est. Discordia uero ad priuatos pertinet: itaq; cū uniuersa ciuitas discrepat nō discordia. sed bellū ciuile appellat. hinc autē Catilina & bello domestico & discordia ciuili plurimā gaudebat. Gaudes occisiones quæ ex bello sequunt. Rapinæ: uictorū quictos bonis expoliant. Ciuilibus disc. discordia ciuili

Ibi in his supradictis. Exercuit non solum grata fuere. uerum etiam in illis omnem aetatem suā duxi. Inedia. i. famis & dicitur ab in & edo. quasi non edia eo q̄ non edat. & qui non comedit sine dubio famē suscipit. Algoris: frigiditas. Vigiliae. quia in somnis noctes agebat. Inedia. quia sine cibo diu perma- nebat nec multum detrimētū patiebatur ob illud. Algoris. quia frigus etiam facile tollerabat. Vigiliae. quia se non nimis somno dabat. sed parum admodum. Supra quam cuiquam credibile est multo plusquā credere posset & est honestus dicendi modus. An- mus audax. quia haecenus de corpore dixit nunc demum de animo dicere incipit. animus audax. ut magna quaeque pericula aggredi non dubitaret. Subdolos. quia facile unumquemque fallere pote- rat. subdolos latine graece appellatur ipodolos. q̄ non aperte decipit sed latenter. Varius. quia nunquam in eodem proposito manebat. nūc hoc nunc illud uolebat. Simulator & dissimulator. declarat quod dixit. subdolos & uariis. Simula- tor qui ostendit id eē quod non est. Dissimulator quia ostendit id non esse quod est. Appetens alieni sui profusus id est qui aliena desideraret. & sua prodigus profunderet. sed non uidetur posse fieri. sed necesse ē ita fieri si quis hoc diligenter cō- siderauerit. nam quia sua profundit. ideo aliena appetit. nam prodigus quia sua sibi non suffici- unt aliena appetat necesse est. Ardens uehēmēs cupiditatibus. quia quod semel cupere cœ- perat. tanto ardore inuadebat. ut a nullo coerceri posset. Satis eloquentiae. quia eloquentissi- mus erat. Parum sapientiae. quia non ualde sapiens erat. & hoc addidit. quia nunquam sine sapientia eloquentia p̄fuit. saepius autem obfuit quod etiam Cicero in arte ueteri p̄lixius ostendit. Vastus. imoderatus. & plus est quam si dixisset magnus aut ingens. Nam uastum dicitur. quod nulla mensura terminari possit. id est sine modo terminatum. Immoderata. dum transgredierentur non querebant dignitatem principis romani. sed potius dignitatem tyranni. qui urbi roma. p̄ arbitrio imperare non posset. uel talem qualem supra memorauit Virgilius Mezentius hic est. id est talis. Hunc catilinam. Dominationem. L. Syllae. qui motis partibus rei publ. aduersariis p̄petu- am diuinitatem facit ita dictator omnia p̄ arbitrio exequatur. Nam cum uocabulum regis in urbe roma. mitius reddere uellent ad dictaturam nomen confugerunt. nam eius magistratus regia pote- stas erat. Primus fuit hic. L. Sylla. qui postea sylla scilicet felix est appellatus. & demum pediculari morbo consum- ptus. secundus autem iulius Caesar qui multis uulneribus tandem a senatoribus est interfectus. Libido. cupiditas. & dicitur a libendo tam & si consuetudo inoleuit. uel libido in malam partem accipitur. nam Sa- lustius libidinem accipit in bonam partem. Capiundae p̄ capiendae. id est occupandae. tertiae coniuga- tionis uerba possunt habere participia futuri temporis tam in undus quam in endus. ut legendus uel legun- dus. capiendus uel capiendus. se cauendum est ne id licenter in omnibus participiis faciamus. quia uitiosū esset in uerbis quattuor conjugationis idem facere: quia non dici potest audiendus audiunda audiundum & cetera. Id scilicet capere rem publicam. Parare: equitare. Nihil pensi. nihil considerati. nihil consi- derationis. translatio sumpta a pensantibus. qui diligenter inspicunt in quam partem uel aurum uel argen- tum inclinet non ponderabat ipse quomodo rem publicam caperet dummodo cupiditatem suam explere posset. Agitabatur. rationes autem erant innumeræ. quibus Catilina adductus rem hanc tantam capere uolebat. & quia magnificus erat & pauper. & multa scelera perpetraverat. In dies. quotidie. Ferox scilicet natura indomitus animus Catilinae. Agitabatur. incitabatur. impellebatur. Ino- pia rei. nam cum magnificus esset & inopia premeretur. quia suis rebus non poterat ueri magnificentiam alienis necesse erat conseruare. & ob hanc causam ad rei pu. usurpationem intendebat animum. Con- scientia sceleris. quia sibi conscius erat scelerum quae commisit. haec autem paulopost uidere licebit hoc eo- dem libro. Nam inter caetera sua scelera hoc potissimum narratur. Quae utraq; in inopiam & scelera Auxerat cum uoluerat. His artibus. uidelicet aliena appetendo. sua pfundendo. cupiditatibus iminē- do. Praeterea praeterquam q̄ ferocitas animi inopia scelera perpetrata incitabant illum. hoc etiam ac- cidebat scilicet q̄ & cetera. Corrupti mores: in tanta corruptione morū facilis uidebatur accessus ad usurpa- tionem rei publicae quos mores id est artes. Luxuria & avaritia appositue mala. Diuersa inter se. bene dicit. Nam luxuria opes profundit avaritia opes conseruat. Luxuria uitiosa ē superfluitate nimia avaritia uitiosa est nimia parcitate ergo p̄cul dubio diuersa sunt inter se: sed tamen q̄ luxurie inferute uoluerit: neces- se est ut avarus sit: quia nisi avarus fuerit non poterit comparare diuitias. quibus ad patranda luxuria. utat

Res ipsa

Res ipsa hortari. sicut apud Ciceronem est. Tria sunt genera narrationum de quibus orator sumit ratio- nem suae causae. Primum oratorium quo oratores uruntur uincendi causa. Secundum digressorium. Tertium poeticum. Sed digressorio secundo genere narrationis uritur Salustius quod intercurrit nonnunquam aut fi- dei. aut criminationis. aut laudationis. aut alicuius apparitionis causa. Nam digressus Salustius ab hi- storia. quam superius cœperat seditionem scilicet Catilinae. & ad mores ciuitatis narrandos peruenit. Fit

Res ipsa hortari uideet: quoniam de moribus ci- uitatis tempus admonuit supra repetere: ac pau- cis instituta maiorum domi militiaeque quomō rēpu. habuerint: quātāque reliquerit: utque pau- latim immutata ex pulcherrima & optima: p̄f- sima ac flagitiosissima facta sit discedere.

Vrbem Romā sicuti ego accēpi cōdi- dere atq; habuere i initio Troiani: qui Aenea duce profugi sedibus uagaban- tur incertis. Comq; his aborigenes genus ho- minum agreste: sine legibus: sine imperio: libe- rum atq; solutū. Hi postquā in una mœnia conuenere dispari genere: dissimili lingua: alii alio more uiuētes incredibile ē memoratu quā facile coaluerint: Sed postquā res eorū ciuibus moribus: agris aucta satis p̄pera satilque pollēs uidebatur: sicuti plerūq; mortaliū habent: inui- dia ex opulētia orta est. Igitur reges finitimi po- pulique bello tētare: pauci ex amicis auxilio esse

Rbem romam. hic eorum opinionem sequitur qui dicunt ab Aenea conditā fuisse urbē ro. Plutar- chus in uita Romuli multas affert sententias: nā dixerūt nōnulli Aeneā fuisse conditorē. alii eū adgē Arcadem alit mulierem arcadicam. quae fuerat secuta. Euandrum in italiam. cui nomē erat Romin & a nomine suo urbi imposuisse nomen nunc ut roma appellaretur. Alii dicunt non Aeneā neq; euandru neq; mulierem arcadicam. sed Romulum & Remum condidisse mœnia urbis Ro. cuius sententiae Ti. Li- uius testis est. hic uero eorum sequitur opinionem. qui dicunt Aeneam profugum a delecta troia una cum tro- ianis Romam condidisse. Condidere. pro condiderunt. aedificauerunt. Habuere tenuere habitauere. & saepe primitiuus pro deriuatiuo & econuerso. nam dictum habito hanc domum. id est habeo. Accepi. au- diui. intellexi. Profugi. procul fugati a domo sua. Incertis sedibus. quia certa loca non habebant. in q- bus se firmare possent. donec mœnia condiderunt. sed huc atq; illuc errabant. Aborigenes. scilicet tenuere urbē. Cum his. scilicet troianis. aborigenes populi dicti sunt latini prisci. qui italiam ab initio tenuere. & dicti sunt aborigenes. quia diu ab errant antequā certas sedes haberent. Sine legibus. quia ipsi licenter uiuebant nec ulla lex erat. quae uetaret quin pro arbitrio facerent quae uoluissent. Sine imperio. & dicitur democratia. quia nemo regebat eos. liberum atq; solutum declarat quod dixit sine legibus. Sine imperio. monarchia liberum quia sine legibus solutum quia sine imperio. Hi postquam & cetera. & hi troiani & obori- genes antiqui italicae populi. cum in una mœnia urbis romae conuenissent credi non potestquam facile cre- uerint. Dispari genere. quia hi quidem troiani hi uero latini. Dissimili. nā q̄ genus dispar erat linguae quoq; dissimilis fuit. Nam sicuti uidemus aliud idioma habent recri aliud graec. aliud latini. Alio more alto ritu. & humano & diuino. nam mos utruq; complectitur & diuinum & humanum. Incredible memo- ratu. i. credi non potest memoraretur. Coaluerint. i. simul creuerint. Nam coalescere crescere significat. Ciuibus. & quia populus ille in maximam breui peruenit multitudinem. Moribus. & quia multitudo populi creuerat mores etiā impositi sunt ciuibus. Agris nam cum uicissent romani populos finitimos a- grorum fines suorum p̄tenderunt. Satis pollens. satis potens. Pleraq; mortaliū habent. In quo ma- ior pars humanarum rerum inuidiose possidetur. & ideo quia diuitiae ingentes possidebantur a romanis in uidia repete. orta est contra eos. Ex opulētia ex diuitiis & opibus rerum. igitur quia inuidiam opulētia pepit romanis. Tētare. p̄tēbant romanos. Pauci ex amicis. ut fuerūt albanī semp cōiuncti erāt romāis

Cæteri: pter paucos amicos. Domi militæq; intenti .i. bello & pace diligentes. Festinare. pro festinabāt ad ea q̄ sibi & rei pu. utilia essent se ad oia pro imperio augēdo. Hortari: pro hortabant. Tegere. i. defendere. Armis armorum uirtute. Post ubi: pro postq̄ una ps cōposita est postubi. Propulerāt: procul pepulerant. Virtute: fortitudine animi & corporis. Sociis atq; amicis: postea ubi se defenderant amicos atq; socios defendebant. Parabant amicitias. i. magis suo beneficio q̄ alieno sibi tradito amicitias pabant sibi p̄sci romani. Habebant: romani. Imperium regiū: dñationē cui rex unus ferat. Legitimum ipium idest imperium secundum leges cōstitutū. nā q̄ ferat sūmæ rex appellabāt. Delecti .i. seniores q̄ p̄ ætatē militare non poterāt. Ingeniū sapia. i. q̄ ingenio pollebant. Sapia: ætate & experientia rerum. Hi uel ætate: nunc dicit quomodo appellabantur senatores: & ita dicerentur q̄ consilio p̄ erant & rei pu. augendæ & q̄bus ingenium firmū ingeniū aut ualidum erat. Ætate: quia senes erāt quæadmodū solent esse patres. Vel similitudine curæ quia ipsi rei pu. utilitatem curabant quemadmodum patres curant utilitatem filiorum. Post ubi: postq̄. Initio: ab initio. i. a primordio urbis.

Cōseruandæ libertatis causa: fuerāt reges ut libertas cōseruaretur: quia pepulerant hostes q̄ romanis libertatem eripere uolebant: & suo imperio subigere. Augendæ rei: quia ferat unus sum mæ rerum: qui omnia suo ordine regeret et si qd mali commissum fuisset rex uindicaret: & hoc pacto omnes ciues una erant concordēs: quia propter res. pu. ro. uehementer augebatur. In superbiam & dominationem: quia non secundum leges & secundum instituta maiorum reges nouissimi populū ro. tractabant. Sed pro arbitrio: & uoluntate sua omnibus dominari: omnesq; opprimere seu recte seu perperam studebant. Binōs imperatores idest duos consules idest consulum regnum regiū constituere romani priores. Annua imperia. i. quæ tantūmodo anno uno permānerēt: nā consules uno tantū anno pmanebant in imperio. Eo modo .i. tantūmodo annua esse imperia insolescere: i. superbiam & insolentiā posse recidere: eo q̄ imperium breue erat. Ea tempestate: eo tēpe in libertatē uindicata ē ciuitas. Quisq; s. q̄s pro uiribus suis. Extollere. magnificare se. In promptu: in parato manifesto. nam non timebant ne uirtus sua despicere posset regibus sicut prius cum reges urbē habebant. Nam regibus: ratio ē cur q̄s uirtutē suam apire studebat: quia boni magis sunt suspecti q̄ uiles & ignaui. nam regū tēpe etiam si quis ingenium maximum habuisset ostendere non audebat: ne se suspectum faceret regibus. Suspectiores: magis suspecti. Qam mali: q̄ uiles & ignobiles: nec dicas quam mali quam improbi & prauī. sed quam uiles & ignaui: & ita boni prudentes & p̄clari uiri. His. i. regibus. Incredibile memoratu. i. credi non potest si memoraretur. Adepta: parta: & est usus adepti in passiuā significatione.

Incesserat: inuaserat romanos postquam ipsi in libertatem puenerunt. Simulac belli patens: quia assuefacta erat bellis gerendis. Per laborem usu militiam. i. laborando & militando militiam gerere: & laborem pati assueti erant. quia per laborem & continuum usum fiebant belli peritiores. Visu: consuetudine. Magis in decoris arm is. i. magis cupiditatem suam ponebant in his quæ ad rem militarem p̄nēt: quā in his q̄ ad uoluptatē seu luxum attiuerē uidemus. Decoris: ornatis insignibus. Militaribus: bellatoribus bello accōmodatis. Scortis: meretricibus. Conuiuiis: sup̄stitibus ciborum. Igitur: narrare cepit Salu. mores populū romani & instituta eius: quibus ad tantam magnitudinem imperii facile se puexerat: qd̄ etiā hic facit. igit̄ q̄ sūmo labore se exercuerāt in bello. & suas oēs cupiditatem posuerūt in uirtute. Talibus uiris: q̄ cōtinētia & labore se exercuerāt. Nō lo. ul. asp̄ aut arduo edito: & eleuato: q̄ quā locus edito ēt uel iui: tñ uirtute sua supabāt. Nōa rmat̄ hostis for. & q̄ in bello diu se exercuerāt: ideo armatos hostes nō metuebāt romani

Omniadomuerat. i. locos & homines uirtute sua domuerant. Romani. Certamen: contentio. Inter ipsos: scilicet romanos quisq; properabat. Ferite non expectabant alii alios ut hostes inuaderent: sed unusquisq; primus esse uolebat: ut eam laudem adipisci posset. Murum ascendere propabat unusquisq; in oppugnandis urbibus primus esse uolebat qui murum ascenderet & muralem coronam assequeretur. Nam corona muralis dabatur his qui primi murum ascendissent: Tale facinus faceret. i. dum primus feriret hostem dum primus murū ascenderet Tandū ea scilicet uicendo hostes: & expugnando urbes. Diuitias bonas magnamq;. In hostibus uicendis & urbibus expugnandis famam: nobilitatem: suasq; omnes diuitias ponebat. Laudis auidi: auari quidem erant gloriæ pecuniæ autem munificentissimi. Laudis q̄ discrimine uitæ gerebant. Pecuniæ: liberales: quam suis amicis p̄fundere non dubitabant. Gloriam ingentem quantum fuit q̄rumq; ad diuitias moderatis gaudebant. ingentē plusq; mediocri. Honestas: mediocris. Memorare posse: his de causis hoc sæpe cōsecuti sunt romani ut ipsi pauci ingentem hostiū multitudinem fuderint atq; fugauerint: sæpe urbes inexpugnabiles tandem uicerūt. Maximas hostium copias parua manu: ut Luculus que aduersus tigranem arminia regē cētum milium exercitum duodecim milibus militum fudit atq; fugauit: in quo prælio tigranista filius ipsius tigranis captus est: atq; in triūpho ductus. Quas urbes natura munitas sicuti fuit carthago noua in hispania: quæ q̄ natu

Virtus oia domuerat. Sed gloriæ maximum certamen inter ipsos erat. Sicq; quisq; hostem ferire murum ascendere circūspici: dū tale facinus faceret: properare: ea diuitias ea bonā famam: magnamq; nobilitatē putabāt: Laudis auidi: pecuniæ liberales erāt: Gloriam ingentem diuitias honestas uolebāt. Memorare posse: quibus in locis maxima hostium copias parua manu fuderit: quas urbes natura munita pugnando ceperit: ni ea res longius nos ab incepto traheret. Sed profecto fortuna in omni re dominatur. Ea res cunctas ex libidine magisq; ex uero celebrat obscuratq;. Atheniensium res gestæ sicut ego existimo satis amplæ magnificæq; fuere. Verū aliquanto minores q̄ fama feruntur. Sed quia puenerē ibi scriptorum magna ingenia p̄ terrarum orbem Atheniensium facta p̄ maximis celebrantur. ita eorum qui ea fecere uirtus tanta habetur: quantum ea uerbis potuere extollere præclara ingenia. Sed po. Romanū ea copia fuit quia prudentissimus quisq; maxime negociosus erat. ingenium nemo sine corpore exercebat optimus quisq; facere q̄ dicere: & sua ab aliis bene facta laudari: quā ipse aliorum narrare malebat. igitur domi militiæq; boni mores colebantur. Concordia maxima in inima auaritia erat. ius bonumq; apud eos non legibus magis quam natura ualebat.

Obscuras ignobiles reddit ex libidine pro sua uoluntate & arbitrio q̄ athenensium celebratū romanorū ære obscurat non ueritate. Atheniensium res: quod fortuna in omnibus rebus ualet: & hic probari potest. Feruntur proferuntur idest extolluntur a scriptoribus. Ibi. i. athenis. Prouenere nati sunt progeniti sūt Per terrarum orbem idest in uniuerso terrarum orbe illustrantur & clarificantur tanquam maxima fuerint suis scriptis illustrare potuerunt scriptores. Tanta tanta magnitudinis. Fa. i. res gestas ath. Negociosus maxima se dederat negociis aut militando aut rei pu. consultando. ingenium nemo sine corpore nemo se dederat studiis litterarum sine exercitōe corporis. Malebat potius uolebat. Et sua ab aliis: uolebat de se alios dicere potius quam se aliorum gesta narrare. Igitur superius exposuit Sa. rōes curtes gestæ athenensium maiores fuere fama q̄ re. Sed nō ita euenit Roma. eo q̄ in urbe romana raritas scriptorum fuerat. Nā q̄s romanus deditus erat negociis: & sua ab aliis potius celebrari q̄ se aliorum gestas res p̄dicare malebatur. Igitur q̄ oēs negociis: & gerēdis rebus dediti erant. Domi in pace. Militiæ in bello. Cōcordia maxima. auaritia nam unum sequitur ex reliquo: nam quia non erant auari ideo erāt concordēs: nota ergo ex auaritia nasci discordiam: ius æquumq; idest ius ex bono & æquo constare dicitur quod omnibus conuenit. Non legibus magis q̄: quia etiam sine legibus quam ipsi naturaliter boni erant & æqui.

Iurgis uerborum sunt: Discordias discēssiones & inimicitias. Simultates in odia. Cum ciuibus unum certamen erat ut prestarent uirtute alii aliis. **Supplicis:** Nota q̄ suppliciu supplicatio dicitur: eo q̄ priscis tēpo ribus ex damnatorum pecunia diis sacrificia exhibebantur: nam quia soluere pecuniā ex maleficio cōmissio suppliciu erat eo: consuetudo inoleuit ut supplicium supplicatio dicitur: nam apud antiquos omnis p̄na pecuniaria fuit notatum secundum delicti q̄ritatem. In supplicis: in sacrificis: non dubitabant hecatombe

facere. i. sacrificium in quo centum boues mactabantur. Parci moderati. nam inde fit parsimonia. His duabus artibus audacia: audacia q̄ in periculis se exponere nondubitabant. Vbi bello pax euenerat. i. pacis tēpe. Equitate: qui aequo iure omnes uirebant. Quarum rerum uidelicet quia ipsi & in bello audaces & domi aequi essent. Haec documenta: exempla. s. quae sequuntur. **Vindictum:** saepe uindicta facta ē cōtra eos. Contra imperium pugna: sicut Lucius manlius torquatus q̄ filiu suu eo q̄ intulit ei cōtra hostē pugnauerat & etiam uictoriam ex hoste reportauerat primū uirgis cedi deinde securi percuti iussit: idē papirius cursor fecisset in magistrum equitum nisi populus rogasset ut sibi donaretur. Contra impium: contra iussum imperatoris. Qui signa reliquerat: quia paucos admodum huiusmodi iuuenes. In pace probauit audacia Romanos se sum: Rem pu. in bello conseruasse nunc probat in pace iure equitatis id fuisse cōsecutos. Beneficio magis quam metu. id est magis beneficio sociis suis quam premēdo imperio suos subditos regnabant Romani: id est parebat subditi populo Roma. magis sponte q̄ metu. Agitabant: regebant

Ignoscere magis q̄ per se. si quis defecisset a populo Roma. simul ac penitus esset eo parcebat eis populus Roma. Vbi: pro postq̄. Res publi. id est postq̄ omnia imperio suo subegit roma. populus: nec cum aliqua gente sibi bellum super fuit fortuna omnia miscuit: ita ut arma in se ipsos conuerterent. Ferre: saepe uidelicet barbarae ut sithe: ut Traceses: ut Parthi. Emula imperii Ro. quae semper est aula cū romanis de imperio contendere. A stirpe interit: funditus conuersa est. Cū ceta maria: postq̄ quicquid mari quicquid terra regnabat populi roma: imperio subiectum erat.

Miscere: perturbare. Labores ferendo militiam. Pericula: exponere se omnibus extremis.

Dubias incertas. Atq̄ asperas: difficiles: & singulas res singulis opposuit: aspera contra labores: nam quod asperum est cum labore consequimur. Dubias contra pericula. Nam quicunq̄ res dubias agit in maximo periculo uersatur. **Optandae altis non optandae populo romano sed orbi terrarum principi sed aliis gentibus quae seruibant.** Imperio suo: nam cum populus ro. princeps omnium esset multo magis imperare debebat diuitias possidentibus q̄ ipse diuitias possidere uellet. **Oneraq̄ miserie** quia propter haec in perniciē sui imperii simul peruenere eo q̄ diuitiis non recte usi sunt: nam qui possidet diuitias possidet ab his nisi hic ipsas moderare utat ille ergo q̄ utitur diuitiis diues ē: qui uero diuitiis abutitur: paup̄ ē. Igitur primo superius ostendit Salustius quō paulatim mutati sūt mores ciuitatis: & qui antea bello exercitati fuerant post q̄ omnia suo imperio subigere diuitiis & caeteris uoluptatibus aium suū dederunt: quia ex re pu. quidē pecuniā: postea regnū cupere coeperunt: q̄ obrē oēs auari atq̄ ambitiosi redditi sunt. Igit q̄ diuitias. s. optare coeperunt. Er omni pecuniā deinde imperi. unū sequitur ex altero. nam qui magnā pecuniā possidet. hic sibi immoderata imperia querit. Ea uidelicet pecunia & imperii cupido oīum malorū: quia deinde omniū malorū origo nata est. Nā auaritia. i. hi q̄ ex auaritia & imperii cupiditate mala. oīa esse secuta: quia fides pbitas & caeterae bōe artes repēte ex urbe abierūt. Auaritia uere dicit auaritiā subuertisse has oēs uirtutes: quia auaritia. i. auens. i. desiderans aurū: & auro deditus: quicunq̄ at auaritiā deditus fuerit: perfidus & improbus esse conseruit. **Probitatem: integritatem.** Subuertit: euertit. Edocuit. auaritia. Superbiam. contra fidem quia ex supbia nascitur p̄ fidia. **Crudelitatem: q̄ probitatē.** nā qui probus est: humanus est. & q̄ improbus fuerit crudelis efficiē. **Negligēdos: ut in iure iurando falsitate sumpto cā pecuniā.** Habere oīa uenalia: facere oīa

propter

propter pecuniam: ille dicitur habere omnia uenalia qui omnia pecuniarum cā facit. **Falsos fallaces & mendaces.** Subegit coegit. Aliud clausum: ecce quomodo falsos ostendit esse factos. Aliud cl. i. odium & simultates. **Prompta bilingua uidelicet benignitatem: mansuetudinem & comitatē.** Existimare coegit: non ex re quia si bonus ciuis esset: amari dignus tantum ego ipsum cōtendam si mihi nullo erit emolumentum: nā uis amicitiae seruatur cū eum. **amamus q̄ amari digni ē:** non aut q̄ nobis aliquo erit emolumentum: cū si indignus erit qui amatur. Ex re non ex natura ipsarum amicitiarū: nam qui sibi erant utilitati diligebant etiam si indigni essent amari. qui uero nulli sibi erant cōmodo: odio habebant: etiam si digni essent amicitis: quā ingenium quā naturā simulabant bonos esse: & naturaliter malos habebant naturas naturaliter mali erant. **Interdum uendicari: pro uendicabantur. i. puniebantur** quia puniebantur qui populum corrumpebant. **Post ubi postq̄.** **Contagio. s. huius simulationis.** Ciuitas est immu. quia non puniebantur q̄ populum corrupissent: eo q̄ omnes eodem crimine tenebantur: nam quod a multis peccatum inultum est: sed primo quidem ambitione mahis tenebantur corrupti ciues quam auaritia: eo q̄ honoris cupiditatem quod tamen uirtutum minus erat auaritia.

Ambitio multos mortalis falsos fieri subegit. Aliud clausū in pectore: aliud in lingua **proptum** habere amicitias inimicitiasq̄ nō ex re sed ex cōmodo aestimare. magisq̄ multum q̄ ingeniu bonum habere: **Hec utraq̄ primo paulatim cresce re interdū uendicari.** Post ubi cōtagio q̄ si pestilentia in uasit: ciuitas immutata est: **iperiu ex iustissimo atq̄ optimo crudele intolleradumq̄ factum.** Sed primo magis ambitio q̄ auaritia animos hominum exercebat. **Quod tamen uirtutum p̄pius uirtuti erat.** Nā gloriam honorem imperium: bonus ignauus aequae sibi exoptant. Sed ille uera nitit uia: huius q̄ bone artes desunt dolis atq̄ fallacis contēdit. **Auaritia studiū pecuniā habet: quā nemo sapiēs cōcupiuit.** Ea quali uenalis malis imbuta: corpus animūq̄ uirilē effoeminat: **Semp̄ infinita insatiabilis ē: Neq̄ copia: neq̄ inopia minuitur.** Sed postq̄. **L. Silla armis recepta R. P. bōis ex ininitis malos euentus habuit rapere oēs trahere: domum alius: alius agros cupere: neq̄ modū: neq̄ne modestiā uictores habere scēda crudeliaq̄ faciōra i ciues facere: huc accedebat quod. L. Sylla exercitum quē i Asia ductauerat quo sibi fidē faceret cōtra morē maiorū luxuriose nimisq̄ liberaliter habuerat. Loca amœna: uoluptaria facile i ocio feroces mili**

uirtutis uia ad honorē accedit malus autē dolis & fraudibus honores consequitur: nunc at dicit multo p̄ntiorē rē pu. euasisse tēpore Cati Marii & L. Syllae. **Lucius sylla fuit: q̄ bellum ciuile contra Martium gessit: in quo quidem bello multas clades populo ro. uterq̄ edidit: sicut apud Valerium & alibi habetur plenius.** **Recepta re pu. occupata re pu. factione sua.** **Bonifinitis primo quidē uirtutem suam populo ro. prestitit. & reip̄. ratione multum pro fuit** **Malos euentus quia opes suas in rei pu. perniciem conuertit.** **Rapere: pro rapiēbant.** **Omnēs milites syllant.** **Trahere pro: trahebant.** **Cupere pro: cupiebāt.** **Alius domum alteri us. i. non contenti suis aliena petebant.** **Victores. s. milites sylla. Modum: quantū ad quāritatē.** **Modestiā quantum ad continētiā nunquam tantas diuitias surrepuerāt q̄ multos plures hēre non q̄rerent: non moderati erāt: in ciues sed eorum bona adiripiebant: & non nūquam eos iterficebant** **Focda turpia & fordida.** **Huc accedebat: p̄pter uictoriam accedebat cōsuetudo quā habuerāt: tūc cū sylla cū eis p̄fuerat i asia ubi oīa p̄ arbitrio suo fecerāt ipso sylla concedere. Huc. s. ad uictoriā.** **Accedebat huc addebat ad hoc.** **Exercitum quē ducta. i. exercitum cui ipse p̄fuerat i asia: i asia sunt omnia amœna & uoluptatis plena tū qualitate loci tū clāmētia aeris: q̄ clāmētia facit eā fertilliorē: & p̄pterea ē amœniorē.** **Quo. ut. fidū p̄ fidelē.** **More maiorum cōtra consuetudinē & disciplinā romanorū militū: q̄ semper continentes & p̄ci militauerāt usq̄ ad hoc tēpus.** **Luxuriose: abundanter & sup̄flue.** **Liberaliter: licenter: quia oīa quaecūque libuissent: cōmittere patiebatur Sylla siue honesta siue turpia fuissent.** **Amœna: delectabilia: & sine fructu iter amœnū & iucundū hoc iter ē quā amœna loca sūt sine munere & amunio dicta sūt eo q̄ munere careāt. Iocūdū at utilitatis rōnē: hēre: amœna loca sunt umbris arborū & floribus pratorū: suauia hec. n. græce tēpe dicunt. Volupta. i. plēa uo**

b

luptatis: & unū sequit̄ ex altero. Nā ex amoenitate sequitur uoluptas. Molluerāt: molliores & effœminatio res reddiderāt. Amare. s. mulieres. Portare uinū: cū aēa semper sobrii fuisset & cōtinētes. nūc amœnis loci erupti: & mulieres amare & uinū superfluum nimis luxuriose sumere cœperunt. Signa: tabulas pietas: antea semper a uoluptatibus alieni fuerant nec de gentibus uictis aliquid abstulerant sed se tantum eorum dominos dici: & aurum possidentibus dominari uolebant: nunc uero ea sibi placere cœperunt quæ antea ne gllexerat. Signa: statuas. Nam signum statuā dici mus. Tabulas pietas. i. tabula in quibus artificiosae quaedam deditæ erant: quibus maiores nostri plurimum delectabantur. Tabulas pietas: i. magines tabulis preciosis depictas aureas uel argenteas. Vasa celata idest fabricata. Nam celare fabricare dicimus misrari pro mirabatur idest laudabant nam quæ miramur ea laudamus. Rapere p̄ rapiebant. non solum mirabantur. sed mirata rapiebant. Delubra: templa deorum. Poluere: p̄ poluebant milites romani sacra prophana idest sacra & non sacra. Igitur hi mi. quando quidem tāta animum cupiditas inceserat: ut & priuata & publi. raperent: sacra & non sacra uiolarent. Nihil relinqui fecere. i. nihil relinquerunt: & est honestissimus dicendi modus: nihil relinqui mihi fecisti. i. nihil mihi relinquisti. Quippe: scelere & probat enidenti ratione hoc ita fecisse romanos milites. Fatigant animos. s. ut uix sapientes se abstinerere possint a rebus illicitis faciunt res secunde. Ne dum illi. i. non illi optemparent uictoriae. i. n̄ uterentur uictoria in qua oīa pro uoluntate fieri solent. Corruptis moribus: uitiatis moribus. Hebescere: uirtus: & unum sequitur ex altero: Nā cum diuitiæ in honore habentur: uirtus negligetur. Et eas gloria potētē hoc est postq̄ qui diuitiis abundant: hi gloriofi atq̄ potentes erant.

Prob̄o dedecor. Innocētia pro ma. qui innocens erat: hi ab omnibus odio habebantur qui uero nocentes erant. in maximo honore ab omnibus habebantur: quero innocētes fuissent hi ab omnibus odio habebantur atq̄ maliuolentia: Igitur ex diuitiis ergo quia ocio & ignauitæ se dedere: & diuitias possidere cœperunt ingentes: id effectum est ex diuitiis postea luxuriosi sequerentur superbia & auaritia. Igitur luxuria & cœtera idest diuitiæ causa fuerant ut iuuenes luxuriosi: auari: atq̄ superbi efficerentur. Auaritia: nam cum bona tua profuderis explēdæ cupiditatis causa necesse: ut diuitias congregare studeas. & ita nascitur auaritia. Superbia: Nam qui diuites sunt omnia sibi licere arbitrantur. Rapere pro rapiebant: suaq̄ rapuerant sua parūpēdebāt: declarat quod dixit parūpendere q̄t̄ colūmebant aliena. Consumere: pro consumebant. Aliena cupere: quia rapiebant. Pudorē & pudicitiam: Inter pudorem & pudicitiam hoc interest: quia pudicitia est ipsa uirtus. Pudore ē effectus pudicitiae. Promissoria confusa: p̄mixta. Nihil pensi: nihil cōsiderationis habebant. Quicq̄ modo nec moderationem nec considerationem habebāt: dummodo suam comoditatem perficerēt. Preterea nec pudorem nec pudicitiam diuina magnificiebāt.

Peræprecium. i. utile: Nam precium laboris est utilitas: utile erit inquit quia cognosci poterit quā dīta esset iter maiores nostros: q̄ hac rē pu. nobis cœperunt: & hoīes nostræ ætatis ignauissimos. Domo: in urbe. Et uillas: in agris: inter uillā & domū hoc interest: quia domus in urbe dicitur: uilla autē in agris appellat̄. Visere tēpla deog: solent sumptuosioribus ædificiis constitui quā domus priuatoz: & tñ ad eā libidine puenerūt hoīes ætatis nostre: ut nūc sibi ædes ædificēt q̄ sunt multo sumptuosiores quā deog tēpla pietate q̄ diis immortalibus hētur. quia oīs homo pietatē debet deo immortalī. i. corde & fide deog tēpla honestabāt. domos suas gloria non magnificiebāt domos ædificiis sed uirtute res. n. magnas dōi militiæ q̄ gerebāt: quibus domos & familias suas decorabāt. Decorabāt: honestabant. Neq̄ uictis q̄c̄: cū nationes & populos subegissent nihil eis factiebāt. nisi q̄ postea iniurias facere nō possent. Et iniuriæ licētā: ne iniuriā facere possent auferebant. n. arma: equos naues & c. q̄ libertatē faciūt iniuriæ. Cōtra cōtrario. Ignauissimi: uilissimi hoīes. s. milites syllant. Adimere: p̄ adimebāt. fortissimi uiri. i. maiores nostri. Peride hac q̄. i. tāq̄ Demū deniq̄ hoc ē tāquā illi faciēdo iniuriā uiderent cē impatores. aliter priuati hoīes. Nā qd ea memorē

tum animos molierant. Ibi primum insueuit exercitus Populi Ro. amare portare signa: tabulas pietas: uia caelata mirari: ea priuatim & publice raperre: delubra deorū spoliare: sacra p̄sa naq̄ oīa polluere. Igit̄ hi milites postq̄ uictoriā adepti sunt: nihil reliqui uictis fecere: Quippe secūda res sapiētū animos fatigāt nedū illi corruptis moribus uictoriae t̄parent. Postq̄ diuitiæ honori esse cœpere: & eas gloria: ip̄ium: potētia seq̄batur: habescere uirtus paup̄tas p̄bro haberi. Innocētia p̄ maliuolētia duci cœpit: Igit̄ ex diuitiis iuuetutē luxuria atq̄ auaritia una cōsumpta iuaserre: rapere cōsumere: sua p̄uipēdere: aliena cupere: pudorē pudicitia: diuitia atq̄ hūana p̄miscua nihil p̄si nihilq̄ moderati habere.

Peræprecium est cū domos atq̄ uillas cōgnoueris i urbiū modū edificatas uisere templa deorum: quæ nostri maiores religiosissimi mortales fecere. Verū illi de lubrica oī pietate domos suas gloria decorabāt. Neq̄ uictis q̄c̄ preter iuriæ licentiā eripiebāt. At hi cōtra ignauissimi hoīes p̄sumū scelus oī: ea lociis adimere. q̄ fortissimi uictores hostibus reliquerāt p̄ide q̄si iuriatā facere: id deū cēt ip̄erio uti. Nā quid ea memorē: quæ nisi his q̄ uidete

uere in quā nostræ ætatis homines domos suas sumptuosiores habuisse q̄ maiores nostri tēpla deog quā mōtes euertere & maria prosternere nō dubitarūt quā priuati eēt & nō reges. A priuatis quā plurimū. i. hoīb̄ subuersos. Maria cōster. sicut ē Lucul. dicitur fecisse neapoli ubi p̄dia sua habebat: dicitur. n. fecisse: ædificia i gentia & amœnitate oibus prestātia: quæ usque in mediū mare porrigebantur: ita ut ubi maria fuerant: ibi stratū erat solū ueluti in terra continētī fabricasset. Quibus diuitiæ & c. qui hoīes uidentur illulisse diuitias: ille deridet diuitias qui profundit eas i rebus minime necessariis: ut hi qui mōtes subuertebāt: & maria sternebant fecisse uidentur. Quibus mihi qui hoīes uident̄ mihi illulisse diuitias. Hebere possidere. Honestē: modeste. Abuti uitiōse uti: uidelicet in rebus superfluis & minime necessariis. Pro turpitudine: quia turpe erat eis ut uirtum non paruū. ita diuitiis quas honeste habere poterāt abuti. Sed libido & c. Superius dixit quomodo romani ciues corrupti dediti erāt magnificētiae ædificiorum & diuitias quasi ludibrio habebant cum eis in rebus minime necessariis abuterentur nunc dicit non solum hac superfluitate ædificiorum romanos esse captos uerum etiam quod deterius erat luxuria eos inuasisse cū nec uiri muliebria pari dubitarent & mulieres pudicitiam in aperto haberent. Stupri adulteriū. Libido. ganeæ. i. meretricis ganeū ueteres dicebant locum abditum & quasi sub terra defossum. i. lupanar: ideganeæ mulieres q̄ ibi habitāt. Cæteri cultus: non solum libido edificiorum sed et uēstū. Inceserat in uaserat romanos & libido supinceserat viros pati muliebria: uiros pati muliebria tangit rē obscenā & c. Mulieres habere pudicitia & c. i. p̄ ut faciebant pudicitiam hoc est fiebant meretrices

nemini credibilia sunt: a priuatis cōpluribus subuersos mōtis: maria esse cōstrata: quibus mihi uideretur ludibrio fuisse diuitiæ: quippe q̄s honeste habere licebat: abuti p̄ turpitudinem p̄perabāt. Sed libido stupri ganeæ: cæteri q̄ cultus nō minor inceserat: uiros muliebria pati mulieres pudicitia i p̄patulo hēre. Vescendī causa terra: mariq̄ oīa exq̄rere dormire p̄us q̄ sōni cupidō eēt famē: aut sitim: neq̄ frigus: neq̄ lassitudinē oppiri. Sed ea oīa luxu ante cape: Hec oīa iuuetutē ubi familiares opes defecerāt: ad faciora incēdebāt. Aius ibut̄ malis artibus haud facile libidib̄ carebat. Fo. p̄ usī oīb̄ modis q̄stui atq̄ sūptui deditus erat in tāta itaq̄ & tā corrupta ciuitate. Catilina ratus id quod factū facili mū erat: oīū flagitiosorū & faciorosorū circū se tanquam stipatorum cateruas habebat. Nam quicumque impudicus adulter: ganeo alea: manu uentre pene bona patria lacerauerat: quicūq̄ alienum æs grande cōflauerat: quo flagitiū aut facinus redimeūt. Preterea oēs. ūdiq̄ parricidæ sacrilegi: cōuicti iudiciis: at p̄ factis iudiciū timētes: ad hoc quos man̄ atq̄ lingua piurio aut saguine ciuili alebat. Postreō oēs quos flagitiū egestas

rent: quibus Inglutem uētris satarent Dormire pro dormiebant: Nec operiti: pro oppariebantur. id est non expectabant: & sic de cæteris. Lassitudinem: qui non laborabant tantum ut lassarentur: sed opus intermittebant antequam lassitudo eos inuasisset. Ante capere pro ante capiebant idest occubabant: anticipabant. Luxu. idest luxuria & superfluitate rerum. Hac uitia supra memorata. Incedebat: incitabant facinora faciēda. Opes. i. opes uæ & proprie. Malis artibus malis moribus. Eo: ideo. Perfusus: imodestus: intemperantius. Deditus animus eorum. Omnibus modis: quacunq̄ rōne iuste. s. & in iuste contra fas & nefas. Id quod erat facillimum. s. posse usurpare rem pu. Tanta: tantæ magnitudinis. Flagitiosorum. i. oīum uictiosorum reprehensione dignorum. Facinorosorum qui facinora cōmiserant.

Stipatorum: satellitum. Satellites dicuntur stipati eo q̄ latera principum stipare. i. condensare solent. Adulteri: qui alienas uxores uiciauerant: Ganeo: in lupa nari: n. m ut paulo ante diximus ganeū dixerunt lo cū abditū & c. Alea ludo alea & taxilis Manu. prodigaliter profūdēdo. uel iterfecerat aliquē pp qd̄ cōdēnatus fuisset. Vēre gula. i. iplēdo uēre: s. i. p̄ libidine & uoluptate. Mēbro uirili. & notat obscenā uoluptatē. Penis. n. est mēbrū uirile. Alienū æs. g. q. pecuniā mutuo accipit. & ē pulchra & honesta locutio. grāde æs alienū cōflaui significat pecunias mutuo accipi. ualde sum obligatus. i. debitus & ē naturalis locutio quæ admodum honesta. nā q̄ æs alienū hēt multā pecuniā debet ergo q̄ multā pecuniā habebāt mutuo grāde æs cōflauerat. Quo. i. ut. Rediment aut fa. uelgo apagar la condānzon del so mal far. differt iter flagitiū & facinus. quia flagitiū i dictis facinus magis in factis cōsiderat: nā priuim facere ē flagitiū non ar facinus facinus ille cōmitteret qui hoīnem pulsaret aut esset iterfecerat. Patricide quasi parentes iterfecerūt: facile gl qui templa diriperant. Coniuncti iudici qui condēnati fuerāt. Timentes ludi: qui facinus aliqd̄ cōmiserāt pp quod timebant cōdēnati. Quos hoīs manus iterficiēdo hoīes uel furens ē itelligat & iterfectores Lingua: piuria faciēdo. Periurio: referas ad linguā sanguine referas ad manū: flagitiū si non sanus cōmiserat flagitium. i. rē aliquam reprehensione dignam p̄petrauerat. Egestas: quia res familiares sibi defecerāt

uel nunquam etiā possiderant: Itaq; in tanta: ad propositum suū reddit Salustius. Aius conscius .i. alicuius sceleris: nam qui sibi ingentis facinoris conscius est nunquā requiescit scelus sceleri adiderit. Proximi: pro pinqui. Vacuus a culpa .i. innocēs. Inciderat: casu aliquo in amicitia eius uenerat. Quotidiano usu. quotidiana consuetudine. Cateruas: comitatus. Stripatorū seruog. Illecebris uoluptatibus: quas caterua sibi afferebat ut infra patebit. Par magnitudine scelerū. Similis: maioribus: ergo par ad magnitudinē similis ad mores pertinet par quantitate efficiebat similitis qualitate. Sed maxime adoles. Superius declarauit salustius quomodo Catilinā domū frequentabant scelerati homines cuiuscūq; flagitii cōscii fuissent aut et sed nunc dicit familiaritates adolescentium maxime placuisse Catilinā eo qd eorū animi teneri ac instabiles capi possent: sed maxime appetebat quidem omnium sceleratorū aios sed maxime adolescentulorū. Eoz animi: cur adolescentū magisq; aliog animos appeteret declarat ipse quia facile erat hanc aetatem decipi. Mores: teneri fluxi .i. labiles & inconstantes. Haud dif. facile. Nam & quō caperentur animi adolescentium declarat. Præbere .i. prebebat. Ut cuiuscūq; adolescentis: cupiditatibus ardent: & alii alia flagitia cupiunt eo qd uniuscuiuscūq; libidine eis satisfaciebat catilina. Nam. &c. Scorta: meretrices. Mercari. pro mercabatur. Canes atq; equos si qui erant uenatu gaudentes. Ut cuiuscūq; stu. sicut cuiuscūq; uoluntas. Flagra: ardebat. Neq; sumptul. non parcebat pecuniis ut obliqueretur libidintibus adolescentium. Siue modesti nō habebāt moderationis rationem: dum uoluptatibus eorum satisfaceret. Dummodo. Obnoxios: subiectos & obligatos & recte dixit obnoxios: quia obnoxius proprie dicitur ille qui obnoxiam .i. ob culpam obligatus ē: & isti adolescentē ob aliquā culpā Catilinā obligati erant. Scio iqt Salustius. Frequenterabat: ibat saepe. Pars ho. pud. i. obscenitatis uicis Deditos: fuisse. Sed ex aliis rebus magis ex alia a te acta Catilinā uita homines id suspicabant qd res ipsa alicui nota ē. Sed ex aliis rebus ex aliis Catilinā uitis id. i. iuuentutem obscenā uoluptati deditam fuisse. Cōpertum manifestum. Iam primum ostendit eum credebant hoies ex aliis catilinā uitis ipsum Catilinā ipudicos habuisse adolescentē fecerat: commiserat. Nobili: nobili loco nata: cum qua comiserat stuprum. Virgineue. i. cum uirgine uestali. i. uirgine deā uestae replum romae nobilissimū fuit: & uirgines huius deae consecrate: aeternum ignem in templo conseruabant & uirginitatem perpetuam: cum una ex his incestum Catilina comisit: Alia huiusmodi: respexit ad obscenitatem: de qua ante loquebatur. ius & fas qd cum mulieribus stuprum aut incestum comiserat: hoc fortasse tollerandum fuit: sed qd cum adolescentibus delectaretur: hoc deterius est. ius contra ius humanum. Fas contra ius diuinum. Nā ius hominum. fas deoz dicitur: ius læserat stuprum comitēdo cum uirgine nobili & et adolescentibus delectando fas at deoz ius ofenderat: qd cum uestali uirgine stuprum comiserat. Cuius aureliā Orestilē. Præter formam formā qd bona erat sed ipsa Aurelia omnibus uitis erat referta. Bonus. i. hō. Quod pro ga ea Aurelia Orestila. Illi Catilinā Priuignum. i. filium catilinā: qd priuignus eius erat futurus. Pro certo: creditur. hētur p certo. Neccato ueneno interfecto. Vacuam: expeditā. Scelestibus sceleratis nuptiis ipsius Aureliæ. Quæ res .i. filii cædes. Facinori ma: & ipse antequā tantū facinus iudicaret. aliq; maius scelus aggredere. Impurus uictosus. Infestus inuisus. Neq; uigiliis. i. uigilādo: qetib; gescēdo. Sedari. i. gescere: ita hoc mō. Cōscia. i. patratu sceleris. Excitā p excitatā: cōmotā. Ustabat pturbabat. Eius catiline. Exāguts: pallidus. nam cū e uultu sanguis effugerit: pallor faciē occupat. Feedi. cruenti: sanguine pleni. Citus uelox i cessus catilinæ In facie naturali. In uultu accidentali: factes ē forma naturalis qd difficulter mutari pōt: uultus qd p uoluptate animi mutatur & dicitur a uolendo eo qd hibitu uultus indicatur animi uoluntas: nam simēs aut animus

consciū animus exagitat: hī Catilinā pximi & familiares erant. Quod si qd eēt et a culpa uacuu in amicitia eius inciderat quotidiano usu atq; illecebris facile par similisq; cæ eris efficiebatur. Sed maxime adolescentū familiaritates appetebat eorū animi molles & atate fluxidolis haud difficulter capiebant. Nā ut cuiuscūq; ingeniū ex aetate flagrabat: aliis scorta præbere: aliis canes atq; equos mercari: postreō neq; sūptui: neque modestiæ suæ parcere: dum illos obnoxios fidosq; sibi faceret. Scio fuisse nonnullos qui ita existimarent iuuentutem quæ domū catilinā frequentabat. parum honeste pudiciā habuisse sed ex aliis rebus magis quā cuiquā id comptum foret hæc fama ualebat. Iam primum adolescentē Catilina multa nefanda strupra fecerant cū uirgine nobili: cū sacerdote Vestæ: & alia huius scēdi cōra ius fasq;. Postreō captā ore aureliæ Orestilæ: cuius præter formā nihil unq; bonū laudauit qd ea nubere illi dubitabat: times priuignū adultum etate p certo creditur neccato filio domū celestis nuptiis uacue fecisse. Quæ qd res mihi i primis uidet causa fuisse facinoris maturadi. Nāq; animū impuras diis: hominib; q; i festus neq; uigiliis: neq; qet. b; sedari potest ita cōscietā mētē excitā uastabat. Igit color exāguts: scēdi oculi: citus modo: modo tradus in cessus: plus in facie uultuq; uiccordia inerat.

aliquid lætū cōceperit aut lætitiā uultus ostendit: qd si aius timuerit uultus quoq; metū significabit. In facie p conturbatione naturalis formæ. Vultus: p & pturbatione uolūtatis ai. Vecordia. ifania ierat cōprehendere poterat hitudie mētis & uultus: Sed iuueturē supius ostēdit quō iuuetū maxime familiaritates appetebat catilina: eo qd aetas illa facile ad oia factiora ipellebat nūc dicit quō sceleratores reddebat Catilina. Nā illexerat .i. traxerat in sui bentuolentiā & amicitia. Multis modis: ut cuiuscūq; studiū pbebat ex aetate meretrices pre-

Sed iuuentutem qd ut supra diximus illexerat: multis modis: mala faciora edocebat. Ex illis testes: signatoresque falsos cōmodare: fidem fortunas: picula uilia habere: postubi eoz famā atque pudorem attriuerat maiora alia imperabat: Si causa peccandi in p̄sens minus suppetebat: nihilomius isotes sicuti sotes circūuenire: iugulari. i. ne pocium torpescerent manus aut aius: gratuito potius malus atque crudelis erat.

Is amicis sociisque confisus Catilina simul qd aēs alienum p omnes: terras ingens erat: & quid plerique Syllani milites largius suo usi rapinaz & uictorie ueteris memores ciuile bellū exoptabāt: opp̄mendā rei P. cōsiliū occipit. in Italia nullus exercit; Cn Pōpeius in exteis terris bellū gerebat: ipsi consulatū petēdi magna spes: senatus nihil sana intentus: tue tranquilleque res oēs. Sed ea p̄fus Opportuna Catilinā. Igit circiter Ka. lunii. L. Cæsare. C. Figulo Cos. p̄mo singulos appellare hortari alios alios tentare opes imperatam R. P. magna præmia cōiuratis docere: Vbi satis explorata sunt qua uoluit unum oēs conuocat quibus magna necessitudo & plurimum audacia inerat eo cōuenere senatorii ordinis. P. Lentulus. p. F. Sura. p. Antonius. L. Cassius. L. F. Lungius. M. Cethægus. p. Seruius: Sylla. F. filius. L. Varguteius. Q. Annius. M. portius. M. F. Laeca. L. Calphurnius. L. F. Bestia. Q. Curius. præterea. ex equestri ordine. M. Fuluius. Nobilior. L. Statilius. p. Gabinius. p. F. Capito. C. Cornelius. ad hoc multi ex coloniis municipiis qui domi nobiles erant: præterea conplures paulo occultius consiliū huiusmodi par

allog alios eoz si non respondissent cal inde: & dubitassent utrū rātā rē aggredi deberēt Suas opes: uidete qd facere possū multos habeo uiros mihi obnoxios p̄pea multi ex ciuitatib; finitimis alieno aere obligati sūt qd pres nras sequuntur: postremo ois syllani milites qd ad paupratē redacti sūt erūt nobis aux & alia huiusmodi dicebat qd eos ad hanc rē: adhortaret. Imprā rē. ga nullus exercitus sit ea italia. & senat; negligēs sit eo qd oēs res ociosæ sin i urbe. Magna ga urbe ro. oib; reb; & ipium orbis terraz cōseqm̄ini: i una mecu arma cōtra rē pu. sumere nō dubitauerit. Maxia necessitudo maxia necessitas. Rex suaz. i. gextrea erāt pauprate. & plurimū audactæ duo solēt hies ad unā rō cōmittēdā adhorrari: & oē scelus minimū faciet ut uideat: Eo ad cū locū ubi cōsiliū hūit catilina de re. p. cupāda. Propterea: cōuenere ad hoc p̄terea. i. cōuenere coloniis: & mu

bendo aliis equos & canes emendo. Mala factio ra. i. maleficia: Ex illis: & qd maleficia doceret declarat ipse. Cōmodare pro cōmodabat ex illis iuuetibus testes falsos. Falsos signatores: falsos sigillatores testi: consuetudo fuit apud maiores ut testamento tabulas signarent signo suo hoies ad mius septē: nec apetebātur testamēta nisi octo dies post mortē testatoris. Hebere edocebat eos. Vilia: nullius curæ: nullius existimationis nullius cōsiderationis. Postubi. i. postq;. Eoz fama atq; &c. poq; eos infames atq; oem pudorē ex uere fecerat ad scelera matora incitabat: nā priō hoies qd bonā hnt famā metuūt ne illā amittant: cū uero eā amiserint ad oia scelera plius sunt atq; p̄optiores.

Fac. ac. pu. attr. ga amiserant bona existimationē & oem uerecundiam. Infontes inocētes qd nihil offenderant eū. Sicut fontes sicut inocētes eos qd sibi nocerant: hoc ē amicos sicut inimicos. Miu; suppete. i. minus accidebat offerebatur. Circūuenire pro circonueniebat. i. decipiebat & ostendebat: iugulare: pro iugulabat ipse Catilina: Manus aius: illog iuuenū. Torpesceret pinguefceret. Gratuito sine premio & est aduerbium. Malus prauus & ipse aius iuuenum.

Is: talibus amicis & sociis quos supra memorauit simul confisus ingens aēs. Alicum. est omnis ciuitates erant obnoxiae alieno aere. i. oēs finitime ciuitates cœnertoribus ingentē pecuniam debebant propter assidua bella quibus oppressē fuerant: nam belli tpe: non solum hoies sed et ciuitates alieno ingenti aere solēt esse obligatæ. Et confisus largius suo usul usi qd profusis suis rebus usi fuerant. Rapinarū quas fecerant cum sylla militantes. In italia null; alia quoq; accedebat cōmoditat ad eam rem in extremis terris. i. in india contra tigranē & mitridatem. Ipsi. i. catilinā nihil sane. intētus. i. erat. ga nihil tale metuebat senatus: & tunc periculum iminet: nam cum hostes uel inimicos nros non metumus. tūc uero piculū maximū nobis instat. Tutæ erant. i. oēs res ita ociose Romæ erant & gescēbāt rāq; si tutæ & tranquillæ fuissent Opportuna ualde accomodata ad id quod Catilina exoptabat. Calen. Ianuarias. i. circa principium mēsis febru. nā Calende uniuscuiuscūq; mēsis intelliguntur positæ i mēse p̄cedenti. et sunt accipiende iemper pro mēse sequenti. Consulibus. i. existentibus his consularū gerētib; Appellare. pro appellabat: inc epit

nicipiis. Inter colonū & municipiū ho. Interest: quia colonia dicitur cū de nobili ciuitate ad ignobilē mittūtur ciues. ut si de uenetis habitandā uincētia: colonia uenētorū diceretur uincētia: sed municipiū esset si ex hac ciuitate uincētia mitterentur ciues ad habitandum uenetias: & efficerentur ciues uenetiarū. & uterent ea dignitate q̄ urantur nobiles & patricii princeps uenētorū hęc ciuitas appellaretur municipiū uenētorū. Paulo occultius: secretius quā supra memorati. magis spes dominationis: inter quos creditum est fuisse Publiū Crassum diuitē: quia dominatio cū ad hanc rē adhortabatur: non at in qua rei familiaris cū diues esset aliqua necessitudo aliqua necessitas: sicut necessitatu regē suā cogebat illos quos supra memorauim⁹. Ceterū supius ostēdit quō eos oēs alloquutus ē Catilina p̄cipue eorū quorū magis erat audacia non minor erat inopia: dixit ēt fuisse non nullos q̄ potius dñationis spe q̄ ulla necessitate coacti ad hanc coniurationē se contulisse: nūc at dicit eos maxie Catilinae fuisse q̄ nobilissimi erāt & molliter atq; magnifice uixerāt: q̄ q̄rebant alienas opes cū suā non sibi suppetere. Pleraq; iuue. ps mator iuuenū. Sed maxie nobiles: oēs inq; iuuenes fauebant Catilinae: sed p̄cipue nobiles: q̄bus & reddidit cām. In octo uel molliter: & ideo cupiebāt aliquē regē q̄ suis cupiditatib⁹ concederet. In certa pro certis: qui non licebat sibi pro sua libidine uiuere cupiebant nouitate fieri: ut ipsi dñi rerū cū Catilina efficerēt. Bellū q̄ pacē: discordiam malebant quam concordia. Non ignarū. i. consciū consilii: conscius qdē erat sed occulte non aliq̄ necessitate coactus sed dñationē desiderās. Ipsi: Crasso ductabat: in India uel in ponto aduersus mitti dantē noluisse fuere: q̄ crederent ipm Crassū illius Pō. inuidia ductus Crassus cupiebat potētiā Catilinae effici magnā: ut superior aliq; eēt i ciuitate pōpeio. Opes: cuiuscūq; potētiā simul credebant illū confisum &c. Principē fore: q̄ credebant suis diuitiis inter coniuratos principatū obtinere. si modo coniuratio consecuta fuisset effectū. Valuisse: si coniuratio p̄cessisset. Antea: ante hanc coniurationē. In q̄b⁹ cati. sue. nondū fuerat ipse coniuratus princeps: sed socius. De quā coniuratione. Designati. i. creati consules illi qdē consules erāt Lucius Ful. & M. Lepid. sed hi. i. P. Anto. & P. Sylla creati erāt ut succederēt illis cū se magistratu abdicassēt. Ambitus: lex ab̄bit⁹ erat ut q̄ consulatū uel magistratum quēpiā uel lagitionib⁹ corrupto populo consecuti eēt ipsi puniretur. Legib⁹: ei⁹ ab̄bitus. Pecunia: q̄a prouinciā pecunia expoliasset: ille dicebat reus pecuniarū q̄ puincia cū magistratū gereret pecunia spoliasset dicere. Prohibet⁹ petere confulū. nā nemo reus magistratus cādidatus petere poterat: dū lis & iudiciū p̄deret. Legitimos dies. i. comitiōz. i. inter legitimos dies q̄ ex lege hñtur. Profiteri. i. dare suū nomē eo q̄ reus erat: & reus q̄cūq; petere magistratū neq̄bat. Eodē t̄p̄s: quo. P. Ant. & P. Sylla dñati sunt ab̄bit⁹ ac Catilina p̄cipue repetūdagē accusat⁹. Nobilis patriciā gētis. itellige factiosus uulgo uel p̄ifano dī: quē ad rē. p. i. p̄ionē. Inopia &c. q̄a sibi sua displicebat. Ideo alia appetebat. Mali mores: q̄a sc̄p colueuerat flagitiis & faciorib⁹ se d̄dere: & iō. cōsuetudie mala ad rē. p. occupadā icitabat. Hoc p̄ione: Catilina q̄ repetūdagē regē fuerat accu. An. q̄ dñat⁹ fuer. ab̄bit⁹ hoc faciebat ut iurias suas uideret. Circiter. i. circa i capitolio: cū senat⁹ eos conuocasset cōsules. Correp. raptū captis. Fascib⁹ insignib⁹ consulū Pisonē quē supra dixi egestate & audacia patū eē ad oīa faciora. Ea re cognita: ea re explorata. i. q̄ struxisset consulū cādē. Consil. cā. de cādē consulū eo q̄ i capitolio n̄ uēisset re cognita. Tā pel. fa. q̄ interfecti fuisset consules & pars magna senatus. Procu. a. n. curiam. Signo da. signum conuenerat quo dato omnes concurrerent ad cādē. Parratum: commissum. Sociis. coniuratoribus. i. Post con. ur. ex qua urbs ro. condita fuerat. Diremit. dissoluit consilium. Ea res scilicet q̄ non conuenerant. Postea p̄iso. uidimus su-

perius quō res fieri nō potuit eo q̄ Catilina propasset signū ante curiā dare cōiuratorib⁹ cū armati hoīes nō dū cōuenissent. itaq; ut cōsiliū illud dissolutū fuisset P̄iso q̄ eius cōiuratis princeps erat questor missus & i hispaniā p̄ptore. Postea: postq̄ dissolutū ē cōsiliū coniurationis: q̄a i t̄p̄e n̄ conuenerāt armati cū Catilina si gnum dedit. P̄iso: eius coniurationis priceps. Ceteriorē his. duplex ē hispania. i. hispania citra hiberū fluitū que ceterior ap pellatur & hispania ultra hiberum que ulterior appellatur. hicaū P̄iso in ceteriorē hispaniā missus ē pro p̄tore: cūq; q̄stor eēt in urbe. Pro p̄tore loco p̄toris. Nitē. ut hęc sibi prouincia daretur Quod p̄ quita. Infestum: contrariū & aduersum Cn. Pom. cuius opes nimium plulq̄ uellet crecere uidebat. Neq; tamen p̄ quibus cratius nixus fuisset ut in prouinciam mitteretur. p̄iso tamen senatus non contra uoluntatem suam concesserat. In uitus: contra uoluntatem suam. Foe. pernitiosum & crudelem. Procul a re. P. remorum a re. P. p̄o peit: a quo aliquid pernitiosum metuebat rei. P. potētia: nāq; pompeii ultra opes ciuitas exercuisse uidebatur: itaq; timebatur ne periculum aliquod rei. p. inferret. In eo: p̄ione. Etiam tum iam. tū usq; eo t̄p̄ore. Erat formi. timebatur & ideo sibi aduersariū pari uolebat. Quos ductabat: quos ipse dux habebat i exercitu suo. Inter facies: agmē exercitus ducens in hispaniam occisus est. Sunt. i. aliqui qui ducunt causam cādis fuisse q̄ nimis crudeliter p̄iso imperabat hispanis: & propter eā crudelitatem eā interfecisse. Eius: p̄ionis. Inuita: ultra iustitiam. Superbia. i. arrogātia. Crudele: plena crudelitatis. Barbaros: hispanos. alii dicit non tam fuisse crudele imperiū p̄ionis causam q̄ caritate pompeii: qua milites illi commoti q̄ quondam sub pompeii militauerāt uoluntate ipsius pompeii p̄ionem interfecerunt ueteres antiquos. Fidos: fideles. Clientes: qui sub clientela pom. ante fueraut: & hęc cā est cur dicant hoc facinus cā pompeii factū fuisse. Nūq; hispanos hispani autem nūq; hoc facinus commiserunt: ut imperatores suos interfecerēt: ergo credēdū ē nec nūc ausos fuisse nisi ut pompeio obsequerēt. p̄re rea p̄terq; q̄ p̄ionē interficeret. Sæua imp. antea perpes. ergo arguit auctoritate pompeii cū fuisse ut p̄iso interficeretur. Eā rē in me. re hoc aliorū uolumus esse iudiciū. Supiori coniurationē: cuius priuceps erat p̄iso. Tameri. i. quāuis.

Atilina ubi eos quos. i. senatorii ordinis & equestris hoīes: Cū singulis multa: q̄ ut singulos sæpe alloquit⁹ fuerat. In te fore. i. in utilitate rei fore. Vniuersos appe. alloqui simul oēs. Cohortari. i. uniuersos. In abditā p̄tē. i. i secretā p̄tē: ne sua uerba p̄cipi possent: nisi ab istis qui simul cū eo cōuenērāt. Ibi in ea parte eorū secreta. Arbitris. i. omnibus expulsi præter eos qui lectū consenserant. arbitri proprie dicuntur qui aliene rei quasi testes interfunt. Nisi uestra uirtus. In hac oratione caprat beniuolentiam ab auditoribus laudat. n. eos a fortitudine atq; fidelitate: caprat. n. beniuolentiam a re ipsa: sed p̄ istinationē. Nā cū rē sceleratā aggressur⁹ sit dicit se facin⁹ pulcherrimū atq; honestissimū factūz eē. Nisi uestra: Cæpit b̄ciuelētiā ab auditorib⁹: quorū uirtutē & fidē laudat fides fortitudo ai. Expectata sa fore satis pbata. Nequa q̄ frustra neq; ego si uos ignauos & uai ingēti hoīes eē cognoscerem⁹: ego n̄ relinqrē certa p̄ certis ignauā uulgo dicit uilta de aīo. Vana ingētia: leua & inconstātia. Sed q̄ multis magnis: cece rē p̄ re dicit. n. coniurationē: q̄ tractare coepit facin⁹ maximū atq; pulcherrimū eē. Tēpestas: piculis: tēpestas hoc loco significat piculū. Fortes fidelesq; fortitudie & fidelitate præstātes ei: iō maximū ad q̄ntitē pulcherrimū ad q̄litate referēs: Vult. n. i. soli magnū: sed ēt honestū eē hoc facin⁹ qd̄ inceptit: ut in se quētib⁹ ostēdit: simul q̄ alias rationes affert Catilina cur his iuueib⁹ consilium fuerit: dicit. n. præterea uobis confisus sum: quia nihil mihi utile ē neq; pernitiosum q̄ non uobis quoq;. Simul: q̄a ausus tantum & tam honestum facin⁹ aggredi. Nā idē uelle: præterea fidē maximam uobis adhibui: q̄a q̄ uobis utile atq; p̄nitiosum est nihil quoq; & ob eam rem sequitur: ut id uelit qd̄ ego: sed q̄ idē uelle atq; nolle firma est amicitia relinquitur ut uobis fidem maximam adhibeam: quib⁹ cadē sunt bona atq; mala quæ mihi esse uideatis. b111

perius quō res fieri nō potuit eo q̄ Catilina propasset signū ante curiā dare cōiuratorib⁹ cū armati hoīes nō dū cōuenissent. itaq; ut cōsiliū illud dissolutū fuisset P̄iso q̄ eius cōiuratis princeps erat questor missus & i hispaniā p̄ptore. Postea: postq̄ dissolutū ē cōsiliū coniurationis: q̄a i t̄p̄e n̄ conuenerāt armati cū Catilina si gnum dedit. P̄iso: eius coniurationis priceps. Ceteriorē his. duplex ē hispania. i. hispania citra hiberū fluitū que ceterior ap pellatur & hispania ultra hiberum que ulterior appellatur. hicaū P̄iso in ceteriorē hispaniā missus ē pro p̄tore: cūq; q̄stor eēt in urbe. Pro p̄tore loco p̄toris. Nitē. ut hęc sibi prouincia daretur Quod p̄ quita. Infestum: contrariū & aduersum Cn. Pom. cuius opes nimium plulq̄ uellet crecere uidebat. Neq; tamen p̄ quibus cratius nixus fuisset ut in prouinciam mitteretur. p̄iso tamen senatus non contra uoluntatem suam concesserat. In uitus: contra uoluntatem suam. Foe. pernitiosum & crudelem. Procul a re. P. remorum a re. P. p̄o peit: a quo aliquid pernitiosum metuebat rei. P. potētia: nāq; pompeii ultra opes ciuitas exercuisse uidebatur: itaq; timebatur ne periculum aliquod rei. p. inferret. In eo: p̄ione. Etiam tum iam. tū usq; eo t̄p̄ore. Erat formi. timebatur & ideo sibi aduersariū pari uolebat. Quos ductabat: quos ipse dux habebat i exercitu suo. Inter facies: agmē exercitus ducens in hispaniam occisus est. Sunt. i. aliqui qui ducunt causam cādis fuisse q̄ nimis crudeliter p̄iso imperabat hispanis: & propter eā crudelitatem eā interfecisse. Eius: p̄ionis. Inuita: ultra iustitiam. Superbia. i. arrogātia. Crudele: plena crudelitatis. Barbaros: hispanos. alii dicit non tam fuisse crudele imperiū p̄ionis causam q̄ caritate pompeii: qua milites illi commoti q̄ quondam sub pompeii militauerāt uoluntate ipsius pompeii p̄ionem interfecerunt ueteres antiquos. Fidos: fideles. Clientes: qui sub clientela pom. ante fueraut: & hęc cā est cur dicant hoc facinus cā pompeii factū fuisse. Nūq; hispanos hispani autem nūq; hoc facinus commiserunt: ut imperatores suos interfecerēt: ergo credēdū ē nec nūc ausos fuisse nisi ut pompeio obsequerēt. p̄re rea p̄terq; q̄ p̄ionē interficeret. Sæua imp. antea perpes. ergo arguit auctoritate pompeii cū fuisse ut p̄iso interficeretur. Eā rē in me. re hoc aliorū uolumus esse iudiciū. Supiori coniurationē: cuius priuceps erat p̄iso. Tameri. i. quāuis.

adnitente. M. Crasso: qui cū i Festū iuimicum Gn. po. cognouerāt. Neq; tam senatus puiciā inuitus dederat: quippe foedū hoīem a re. p. p̄cul esse uolebat. simul quia boni complures præsidium in eo putabāt. Etia tū potentia pompeii: formidolosa erat. Sed is P̄iso i puiciā ab equitib⁹ Hispāis quos i exercitu ductabat iter. facies occisus ē. Sūt q̄ ita dicit ip̄eria ei⁹ iniusta superbia crudelia barbaros neq;issime pati: alii at equites illos. Gn. Pō. ueteres fidosq; clientes exuolūtate eius Pisonem aggr. flos: nūq; Hispāos præterea tale facinus fecisse: sed imperia sæua multa antea perpesos. Nos eam rem in medio relinquimus: De superiori coniurationē satis dictū ē.

Atilina ubi eos quos paulo a. e. memorauim⁹ cōuenisse uidet: tacti cū singulis multa sapiegerat tū i rē fore credēs uniuersos appellare cohortari & i abditā p̄tē ædiū secessit. atq; ibi omnib⁹ arbitris p̄cul amotis orationē huilscēodi habuit ni uirt⁹ fidelq; uestra spectata mihi foret nequaquā opportuna res cecidisset: Spes magna dominationis in manibus frustra fuisset: neq; ego per ignauiam: aut uana ingētia incerta p̄ certis captārem: Sed q̄ multis & magnis tempestatibus uos cognoui fortes fidosq; mihi: eo animus ausus est maximū & pulcherrimū facin⁹ incipere: simul q̄ uobis eademq; mihi bōa malaq; intellexi: Nā idem uelle idem nolle: eas res demū firma amicitia ē: Sed ego q̄

oēs. Cohortari. i. uniuersos. In abditā p̄tē. i. i secretā p̄tē: ne sua uerba p̄cipi possent: nisi ab istis qui simul cū eo cōuenērāt. Ibi in ea parte eorū secreta. Arbitris. i. omnibus expulsi præter eos qui lectū consenserant. arbitri proprie dicuntur qui aliene rei quasi testes interfunt. Nisi uestra uirtus. In hac oratione caprat beniuolentiam ab auditoribus laudat. n. eos a fortitudine atq; fidelitate: caprat. n. beniuolentiam a re ipsa: sed p̄ istinationē. Nā cū rē sceleratā aggressur⁹ sit dicit se facin⁹ pulcherrimū atq; honestissimū factūz eē. Nisi uestra: Cæpit b̄ciuelētiā ab auditorib⁹: quorū uirtutē & fidē laudat fides fortitudo ai. Expectata sa fore satis pbata. Nequa q̄ frustra neq; ego si uos ignauos & uai ingēti hoīes eē cognoscerem⁹: ego n̄ relinqrē certa p̄ certis ignauā uulgo dicit uilta de aīo. Vana ingētia: leua & inconstātia. Sed q̄ multis magnis: cece rē p̄ re dicit. n. coniurationē: q̄ tractare coepit facin⁹ maximū atq; pulcherrimū eē. Tēpestas: piculis: tēpestas hoc loco significat piculū. Fortes fidelesq; fortitudie & fidelitate præstātes ei: iō maximū ad q̄ntitē pulcherrimū ad q̄litate referēs: Vult. n. i. soli magnū: sed ēt honestū eē hoc facin⁹ qd̄ inceptit: ut in se quētib⁹ ostēdit: simul q̄ alias rationes affert Catilina cur his iuueib⁹ consilium fuerit: dicit. n. præterea uobis confisus sum: quia nihil mihi utile ē neq; pernitiosum q̄ non uobis quoq;. Simul: q̄a ausus tantum & tam honestum facin⁹ aggredi. Nā idē uelle: præterea fidē maximam uobis adhibui: q̄a q̄ uobis utile atq; p̄nitiosum est nihil quoq; & ob eam rem sequitur: ut id uelit qd̄ ego: sed q̄ idē uelle atq; nolle firma est amicitia relinquitur ut uobis fidem maximam adhibeam: quib⁹ cadē sunt bona atq; mala quæ mihi esse uideatis. b111

Agitauit concepti. Accenditur: ad ea quae nobis singulis aperui. Vindicemus: asserimus nos metipfos
 Nam postquam: & incipit ostendere quae nam sit eorum futura conditio nisi se liberauerit a potentia pau-
 corum: & arguit iustitiam: iustum est ut nos cum ceteris iusto iure esse uelimus: quia nobis superbia superio-
 res sunt. Paucorum: scilicet ciuium romanorum. Ius: potestatem. Ditionem: dominationem. Conces-
 sit: redacta est illis paucis. Reges qui multas prouincias habent tetrarche dicuntur quod quatuor prouinciis
 sunt id est qui quatuor prouincias habent imperium. Else pro erant. Populi: scilicet ciuita-
 tum. Nationes scilicet prouinciarum ut natio
 italica: natio germanica: natio asiatica. Pende-
 re: pro pendeant. Ceteri omnes scilicet ster-
 nuu & cetera. Fuimus uulg. reputati fuimus quod
 si uulgus ignobile. O bnoxi: subiecti. His
 pacis potentibus Formidini terrori. Si res pu-
 bli. suum ius suamque potestatem obrineret: subie-
 cti his sumus quibus terrorem incuteremus. Po-
 tentia: quia si donare uoluissent honores aut fauo-
 rem: id est ipsi pro suo arbitrio faciunt. Diuitiae
 opes. Copiae quia donant honores atque diuitias:
 quae sunt res. p. munera quibuscumque ipsi uo-
 luerint. Pericula: scilicet bellorum quia cum bel-
 la populo romano inferuntur nos arma p. rei pu-
 defensione capimus in quibus saepe trucidamur
 Repulsas. scilicet dignitatum uel magistratum. quia
 si uel consularum uel aedilitatem petimus: repulsa
 nobis parata est iudicia: condemnationes: quia
 ambitus alii rerum repetandarum poenas dederunt.
 Egestatem quia ad extremum nos redigunt
 iudicia nobis inferendo & dignitates nobis negan-
 do. Quae scilicet pericula: iudicia repulsas &
 egestatem. Quousque: ad quod tempus patiemini
 quia quasi dicat ulterius pati nullo modo debe-
 tis. Non nemori: argumentum facit arguit enim
 ab honesto: si diuarum conditionum scilicet uel stre-
 nue mori: uel ut uoluerit uel potior est strenue mo-
 ri: quae illa quae ignauitiam afferunt: multo magis
 exegit debemus: eo quod nihil tale timendum no-
 bis est nam nobis uictoria parata est. Praestat
 melius est. Inhonestam turpem & uituperosam
 Alienae superbiae: his qui potiores & propterea
 supbissimi. Per dedecus: pro utupationem. Veg-
 n. uero: superius uidistis quod argumentabatur est si
 moriendum sit potius esse pro uirtute uitae amittere quam
 differre ut pro dedecus postea amittatur. nunc uero
 argumentum suum corroborat dicens non modo uobis non
 moriendum uerum et uictoria uobis parata est in manibus & c. Verum. n. superius argumētum sumpsit a honesto:
 argumētatur. n. a iustitia quae est pars honesti. nunc argumētatur a tuto. i. ab altera parte deliberationis quae
 tota dicitur: haec autem diuiditur in uel & dolum. Dolo uti se dicit Catilina contra in cautos: uel contra inferiores.
 Veg. n. uero: sed perfectus: & est completus. Positum rarissimum est apud omnes idoneos: quod si quis in epistola usus fu-
 erit uenia reprehensionis perfectus: carere non debet. Sed est uerba historiographorum. Proh deum atque hominum: di-
 xi nobis moriendum esse potius pro uirtute quam mori pro dedecus. sed non est moriendum quia uictoria iam nobis para-
 ta est. Proh deum & c. exclamatio est. Proh deum atque hominum fidem. scilicet testor. i. testis: factio. Viget uobis quia
 iuuenes estis. Aius ualet uobis: quia excitati estis in rebus gerendis: interficiendo homines sacra atque sana spoliando.
 Contra illis: ecce uidentiam ponit. illi. scilicet aduersariis nostris. Annis atque diuitiis. Nam quia senes sunt & diuites
 consequuntur ibelles esse atque ibecillos: nunc haec duo solent homines effeminare atque moliores reddere. Annis quia se-
 nes sunt. Diuitiis quia copiam nimiam habent quibus homines solam negligentiores. Incepto: pro incipit. Res nego-
 posuerit & honeste: etiam a fortitudine argumētum facit dicit enim strenuum hominem ista nullo modo posse parti-
 consumunt. Extruendo mari: in aedificandis aedificiis in ipso mari: quia sicut superius dictum est in ipso mari
 aedificia condita sunt. Montibus coaequantis: explanandis montibus: ut ibi aedificia faciant amoenitate
 pleia. Ad necessaria: ad uictum nostrum & uestitum: Nam haec duo necessaria sunt homini uictus. scilicet & uestitum. Et no-
 bis quod potest tollerare contiuare. Contiuare iugis. Aedificare: duas aut plures domos cum una tamen egeat. Latere fa. lar-

mente agitauit omnes iam antea diuersi audistis.
 Ceterum mihi in dies magis animus accen-
 ditur considero quae conditio uitae futura sit
 nos metipsi uindicemus in libertatem. Nam post
 quam. R. P. in paucorum potentium ius atque di-
 tionem concessit semper illis reges: tetrarche uic-
 tigales esse populi. nationes: stipendia pendere: ceteri
 omnes strenui boni nobiles atque ignobiles uulgus
 sum sine gratia sine autoritate his obnoxii: quibus
 si: Res. P. ualere formidini essemus. Itaque omnis gra-
 tia: potentie honos diuitiae apud illos sunt: aut
 ubi uolunt repulsas nobis relinquere pericula iudi-
 cia egestatem. Quae quousque tandem patiemini fortis-
 simi uiri: non ne mori pro uirtutem praestat: quae
 uitam miseram atque inhonestam (ubi alienae sup-
 bie ludibrio fueritis) pro dedecus amittere. Vexant
 uero testor per deum atque hominum fidem ui-
 ctoria in manu nobis est: uiget atas: aius ualet
 contra illis annis atque diuitiis omnia conseruerunt:
 Tantum modo incerto opus est: cetera res expedi-
 et & enim quis mortalium cui uirile ingenium: est
 Tolerare illis post diuitias superare quod pro fundat
 extruendo mari & in montibus coaequantis: nobis rem
 familiaris est ad necessaria deesse: illos bias aut apli
 domos contiuare: nobis larere familiaris nullo ullum esse.

conditio belli foret. quae praemia peterent. Nouas tabulas: admirandas tabulas quae possidebantur a
 diuitibus. sicut apud auctores comprehendit potest erant preciosae huiusmodi tabulae in quibus artificiose
 pingebantur imagines aere uel argento & auro redimitae. Proscriptionem locupletum: publicationem
 bonorum hominum diuitum. nam proscribere nomen cuius romanus nomen eius in tabula scriptum in
 publicum extollere. ut quisque legere possit. & quicumque legisset ius habebat in corpus etiam in bona illi
 us qui in tabula proscribitus erat. Proscriptionem locupletum: publicationem bonorum quae posside-
 bantur a diuitibus. Magistratus: primus & sumus magistratus in urbe Roma erat consulatus secundus
 magistratus erat praetura. tertius aedilitas. quartus tribunatus plebis. quintus quaestura: sed censura erat in-
 ter maiores magistratus enumeranda. Sacerdotia. id est sacerdotum beneficia & honores in quibus sa-
 cerdotes honorati primo afficiebantur. Alia omnia & cetera. ut puta alienas stuprare uxores: uirgi-
 nes quas prius dilexerant uiolare. Fert: cupit. Praeterea: dicebat ad illud quod ubique opis aut
 pei haberet. Pisonem in citeriore Hispania. Superius dixit hunc. Pisonem interfe-
 ctum: sed antequam interficeretur haec omnia facta sunt. Adhuc praeterea dicebat:

proprie deus foci appellatur: sed hic pro loco accipitur: uidelicet pro foculo ubi familia stat. Tabulas pictas
 tabulae proprie dicuntur pictae in tabulis artificiose formatae: quibus maiores plurimum delectabantur
 Signa statuas uel marmoreas uel eburneas uel argenteas uel aureas. Toreumata: uasa torno facta ut sunt
 parerae pulcherrimae cathedrae: & alia huiusmodi. Vetera dirimunt: non contenti maiorum aedificiis ea
 solo aequant: alii aedificant. Vexant: frequenter uehunt: nam uexo frequentatium est de ueho: idem est pro
 lacero. Virgilius. Dulchias uexasse rates.
 Summa libidine summa luxuria & superfluitate
 Inopia: paupertas. Res mala: est domi nostrae:
 & res familiaris nostra aduersa est: quia pauperes su-
 mus. Spes multo asperior: quia efficiemur
 pauperiores ad extremum enim peruenturi sumus
 quin pro quo non capescite rem publicam: quoni-
 am in medio posita est nullo defendente. Om-
 nia praemia: libertatem diuitias decus gloriam.
 Res tempus pericula & cetera concludit per e-
 numerationem: quia breuiter enumerantis quae
 superius diffuse dixerat uel quod intedit conclu-
 dit Res misera. Tempus opportunum.
 Pericula: quia spes nobis asperior est ne indiscri-
 mina perueniamus mala. Egestas. quia
 summa necessitas nobis est. Magnifica. quae di-
 xi. Vobiscum: quia eodem furore incitati estis
 ad Rem publicam occupandam. quo ego sum.
 Animus scilicet uester. Postquam accepere:
 Visum est superius quomodo adhortatus est Catili-
 na coniuratores ad rem publicam occupandam:
 Nunc autem dicit quomodo se habuerunt qui Ca-
 tilinae orationem audiuerant. Accepere intel-
 lexere ea quae supradicta sunt a Catilina. Om-
 nes coniuratores. Quibus abunde mala. qui
 abundant omnibus malis: & inopia rei familiaris
 stricti erant: & grande aes debebant. ne quomodo
 solueret ulla spes suppetebat Superflue: abunde
 plusquam satis. Sed neque res: id est qui inopes e-
 rant. non sibi erant opes. Mala spes nihil ha-
 bebant: & nihil sperabant quod deterius est.
 Magna merces. uidebatur tam & si loco merce-
 dis ponebant otium & quietem rei publicae per-
 turbare. Quietam Rem publicam: tranqui-
 lum & occiosum statum ciuitatis. Praeterea
 coniuratores. Quae conditio belli foret: si ui-
 ctories euaserimus quae nam nostra erit conditio.
 Quae praemia quid praemii consecuturi sumus
 ex hoc quod in Rem publicam arma capimus.
 Quod ubique. quibus nos periculis exponimus
 spei: quibus autem uiribus freti tantum facinus
 aggredi mur. Tum Catilina. Polliceri:
 ad id quod dixerat praeterea coniuratores quae

tabulas: signa toreumata emunt uetera negligunt
 noua dirunt alia aedificant: Postremo omnibus mo-
 di pecuniam trahunt: uexant tamen summa libidine
 diuitias suas uicere nequeunt. At nobis est domi in
 opia foris aes alienum: Mala res: spes multo aspe-
 rior: denique quid reliqui habemus propter miseriam
 aiam. Qui igitur expugnificimini. En est illa quae
 saepe optastis libertas Praeterea diuitiae: decus:
 gloria in oculis sita sunt. Fortuna omnia ea uictori-
 bus praemia posuit Res tempus pericula: egestas
 belli spolia magnifica: magis quam oratio mea uos
 hortentur: uel impatore uel milite me utimini.
 Neque aius. neque corpus a uobis aberit: Haec ipsa
 ut spero uobiscum una consul agam. nisi forte
 aius me fallit: nisi uos seruire magis quam imperare
 parati estis: Postquam accepere ea homines quibus
 mala abunde omnia erant sed neque res: neque spes
 bona ulla: tamen illis quietam rem publicam
 mouere magna merces uidebatur: tamen postu-
 lauere plerique: ut proponeret quae conditio belli
 foret: quae praemia armis peterent: quid ubique
 opis: aut spei haberent. Tunc Catilina polliceri
 tabulas nouas: proscriptionem locupletum: ma-
 gistratus: sacerdotia: rapinas: & alia omnia quae
 bellum atque libido uictorum fert: Praeter-
 ea esse in Hispania citeriore Pisonem: in
 Mauritania cum exercitu. P. Siccinum Nu-
 cerium consulit sui participes: At hoc pe-
 tere consulatum. C. Antonium quem

conditio belli foret. quae praemia peterent. Nouas tabulas: admirandas tabulas quae possidebantur a
 diuitibus. sicut apud auctores comprehendit potest erant preciosae huiusmodi tabulae in quibus artificiose
 pingebantur imagines aere uel argento & auro redimitae. Proscriptionem locupletum: publicationem
 bonorum hominum diuitum. nam proscribere nomen cuius romanus nomen eius in tabula scriptum in
 publicum extollere. ut quisque legere possit. & quicumque legisset ius habebat in corpus etiam in bona illi
 us qui in tabula proscribitus erat. Proscriptionem locupletum: publicationem bonorum quae posside-
 bantur a diuitibus. Magistratus: primus & sumus magistratus in urbe Roma erat consulatus secundus
 magistratus erat praetura. tertius aedilitas. quartus tribunatus plebis. quintus quaestura: sed censura erat in-
 ter maiores magistratus enumeranda. Sacerdotia. id est sacerdotum beneficia & honores in quibus sa-
 cerdotes honorati primo afficiebantur. Alia omnia & cetera. ut puta alienas stuprare uxores: uirgi-
 nes quas prius dilexerant uiolare. Fert: cupit. Praeterea: dicebat ad illud quod ubique opis aut
 pei haberet. Pisonem in citeriore Hispania. Superius dixit hunc. Pisonem interfe-
 ctum: sed antequam interficeretur haec omnia facta sunt. Adhuc praeterea dicebat:

Fore futurum esse. Speraret Catilina hominem familiarem: hominem sibi familiaritate conjunctum. Omnibus necessitudinibus. omnibus necessitatibus. Circumuectum obsessum. Necessitudinibus: quia rem familiarem in opem domi habebat: multum praeterea aë alienum debet multa nefanda commisi flagitia infamis est apud omnes q̄ omnes necessitudines impulerat ipsum obsequi mihi ad qd sua opera uti uoluerō.

Agendi. s. ciuiliis belli. Increpat bonos omnes: Nam mali semper infensi sunt bonis. Vnumquēq; suorum: nominatim appellabat omnes suos nominē Luci uargantei paratus sis ut hæc omnia facias quæ mihi pollicitus ex. & tu publi. Antōt cum tu illum interfecisti animi tui documēta maxima dediti. Egestatis: uide in quanta egestate positus sis si me sequi uolueris ab hac egestate expediam reque ditissimum breui faciam. Cupiditatis suæ. scis te amorem uirginis illius deperire alio modo consequi non potes. nisi me cum una rei publicæ statum perturbe mus cæteris sociis adiuuantibus. Periculi. sis te alieno aere astrictum esse: multas praeterea cædes & nefanda supra commisisse & nisi hæc coniuratio fiat: pœnas criminis tui esse daturum. reliquatur ergo ut promptus sis atq; paratus ad hanc rem aggrediendam esse non dubites. Atq; ignominia non opus est ut timeas famam bonam amittere: adeo enim es infamis ut iam constet apud omnes infamiam tuam esse non mediocrem. Multos uictoriae Syllanæ uobis notum est uiri fortissimi quantum pecuniæ cōsecuti fueritis tunc cum uobis data sint bona corū quos bello uicisti duce Sylla: ita si hoc tempore uiri fueritis bonorum omnium uos dominos faciam. Ea scilicet uictoria. Alacres idest postq̄ uidet lætos & promptos esse ad id agendum quod promiserant. Petitionem suam. scilicet consularatus ut suffragia uestra sint mihi parata. Dimisit licentiauit: missionem dedit his qui continuerant. Fuere ea tempestate. Nunc ponit quandam opinionem ut cum superiore habuisset orationem inter omnes qui aderant ibi pateram uino plenam sanguine permixto carilina ut quem admodum foedus uictimarum sanguine sanciri solet. ita ipsi fides astringeretur sanguine humano sancta. Ea tempestate. eo tempore quo hæc gesta sunt Orationem. quā superius uidistis. Addiceret astringeret inde addicti astricti. Populatores fautores & conscios sui sceleris. In pateris permixtum. infundit pateris sanguine humano permixtum deinde circumtulit omnibus execrando. ut ita suus sanguis hauriretur si non fecissent quæ promiserant. quæ admodum sanguinem illum hominis haurissent. Inde dicitur Catilina aperuisse & cætera. Post execrationem & cætera. post maledictionem qua execrati sunt multa mala in seiplos uerere si non effecti essent fideliter ea quæ promiserant. In solemnitatibus sacris qua solemnia sacra solent fieri cum foedus sancitur sanguine uictimæ. Aperuisse. manifestasse. Atque eo dictante fecisse. superius uidistis quomodo humanum sanguinem iure iurando cum se addicerent coniuratores hauserunt. nunc dicit causam cur execrationem illam inter se fecerint uidelicet ut huius sceleris consilii alii aliiu fideiiores essent. Atque dicitur. Eo idest ideo. Dictare frequenter dicere execrationem illam. Quo id est ut tanti facinoris idest coniurationis uel q̄ sanguinem humanum haurissent. Non nulli hanc habent opinionem q̄ sanguinem humanum pateris ifusum hauserint alii autem falsam esse dicunt: & hi erant qui uolebant odium minui Ciceronis: quod postea in ipsa ortum est eo q̄ ciues rom. interficere iussisset contra leges. Atrocitate. crudelitate eorum qui interficere iusserat. Inuidiam in odium. Atrocitate scelerum q̄ diceret meruisse huiusmodi sceleratos ciues. & deterius supplicium pendere eo q̄ tam atrum scelus commiserat ut puta humanum sanguinem haurire. Nobis ea res. Nunc dicit Salustius opinionem suā. Pro magnitudine. i. secundum rei magnitudinem. Parum comperta. parum explorata. Nā cum tanta esset rei magnitudo profecto eēt nobis manifesta quapropter comprehendi pōt medacē & falsum eē in cōiuratione Catilinæ. Haud obscurum. non ignobile. Cooptus oppressus. Flagitii. i. sceleribus nā flagitiū dicit uirtū flagitiōe. i. reprehēsiōe dignū. seu in uerbis fuerit seu in factis sed i factis semp factus dī. Probrū uitupii. Amouerāt aliqd

sibi collegā fore speraret hominem familiare & omnibus necessitudinibus circumuentū cum eo se cōsule inītiū agendi belli factū: ad hoc male dictis increpabat omnes bonos: Suosq; unūquēq; q̄ nominās laudare admonere: alium egestatis: alium sue cupiditatis: cōplures piculi: aut ignominia multos uictoriae Syllanæ: quibus ea p̄de fuerat. Postq̄ omnium animos alacres uidet cohortatus ut petitionē suam cure haberent: conuentum dimisit Fuere ea tempestate qui dicerēt Catilina oratione habita cum ad iurandum populatores sceleris sui addiceret: humani corporis sanguinem uino pmixtum in pateris circūtulisse: inde cum post execrationem omnes degustassent: sicuti in solemnibus sacris fieri consuevit apuisse consilium suum: atq; dictante fecisse quo inter se fidi magis forent alius alii tanti facinoris consilii Nonnulli ficta hæc & multa p̄ter ea existimabant ab his qui Ciceronis inuidiā q̄ postea orta est: leniri credebant atrocitate sceleris eorū qui pœnas dederant Nobis autem ea res p̄ magnitudine parū comperta est. sed in ea coniuratione fuit. Q. Curius natus haud obscuro loco facinoribus atque flagitiis coopertus:

Nam flagitium dicitur uitium flagitio. i. reprehensione dignum: seu in uerbis fuerit seu in factis. sed i factis semper factus dicitur Probrū. uitupii. Amouerant: remouerant: quia in dignoserat senatorii ordinis. Non minor uanitas quam haud audacia qdē sibi inerat sed simul uanus. Neq; respondit quomodo uanus erat ob scelera ab alijs. Penſi: considerat sine ulla consideratione. P̄satione. i. consideratione: & dicebat & agebat curio. Consuetudo familiaritas Nobilis. famosa & clara dicitur non solum uirtute insignis. sed uirtio cognitus ille qui uel uirtutibus uel uitijs ingentibus omnibus cognitus est nobilis appellatur. unde nobile scortum. q̄a multis cognitum ē. Cui cum minus gratus. hæc est consuetudo meretricum quum multum pecuniæ ab amico receperit diligunt cum uero minimam pecuniam acceperint minuitur amor.

quem censores senatu p̄bi grā amoueāt. Huic homini non minor uāitas inerat q̄ audacia neque reticere quæ audierat: neque suā & ipsa scelera occultare. p̄fus neque dicere neq; facere quæquā p̄sili hēbat Erat ei cū fuluīa mulier nobili stupri uet̄ cōuetudo: cui cū min⁹ grat⁹ eēt: q̄a iopia minus largiri poterat trepēte gloriās maria mōtisq; policeri cœpit miari iterdū ferro ni sibi obnoxia fore postremo ferocius agitare q̄ solitus erat At fuluīa insolentia Curii causa cognita tale piculū. R. P. haud occultū habuit: Sed sublato autore de Catilinæ coniuratōe: quæ quomodo audierat cōpluribus narrauit. Ea res in primis studia hoīum accēdit ad cōsulatum mādādum. M. T. Ciceroni: Nāq; antea pleraq; nobilitas iuidia æstuabat & q̄si pollui cōsulatū credebatur si eū quāuis egregius hō nouus adeptus foret. Sed ubi periculū aduenit inuidia atq; superbia post fuere. Igit̄ habitis comitijs cōsules declaratur. M. Tullius & C. Antonius. Quod factum priō populares coniurationis cōcusserat. Neq; iamē Catilinæ furor minuebat: sed in dies plura

Quia minus inopia consequitur nam cum frequenter ad eam iter faceret. & semper ei aliqd largitor ad extremam necessitatem redactus erat. ut non posset explere eius auaritiam. qua propter minus gratus erat. Repēte. ex improviso.

Clortans. quia iam coniurationis sperabat euentum ideo gloriabatur. Maria & montes prouerbiū est quod cum de ingenti alicuius pollicitatione agimus. cum irrisione quadam dicere solemus. dicebat enim maxima est facultas diuitiarum. quas paulo post polliceri licebit. Obnoxia. subiecta & morigera. Agitare. uexare & perterrefacere. Arfuluīa. Fuluīa. uer erat scēmina astutissima se obnoxiam dixit futuram curio. & ita pederentim interrogauit dic mihi cur quam facultatem habeas diuitiarum. nam & si hoc mihi communicaueris. ego te cum simul bonis lætabor & ita cum illa simulasset se sibi fore obsecuturam extorsit ab eo ut coniurationem aperiret.

Insolentia: superbia & arrogantia. causa cur adeo ferox factus esset. Sublato auctore. discedente auctore coniurationis qui auctor fuerat aperitundæ coniurationis. scilicet Curius. Quæ scilicet uerba. Quomodo scilicet per astutiam suam curius sibi aperuerat. Cum pluribus. cum multis uerbis. uel cum pluribus. scilicet hominibus. Ea res. scilicet quam

de coniuratione Catilinæ aperuerat. Accedit incitauit. Mandandum ad tradendum. Mar. Ciceroni quia solus ex omnibus ciuibus romanis uidebatur idoneus. qui depernitiosis ciuibus rem publicam eripere posset quam Marcus Tullius. & est maxima. Ciceronis laus. qui unus ex omnibus uisus fuerit ad rem publicam recuperandam idoneus. Pleraque nobilitas maior pars nobilitum. Extuabat. ardebat. & simulabatur odio quia quodam modo. Polui. maculari & sordidari. Cum cōsulatum nouus homo: Nouus homo dicitur qui paulo ante ab infimo gradu ad summum officium ascenderit. ut tribunatus & cōsulatus ut Cicero fuit. Nam dicunt nonnulli fabri ferrarii fuisse filium. fuit autem quod constat ex municipio arpinati. unde dictus est Arpinas Cicero. sed cum patre simul peruenit in urbem Romam. & ibi factus est ciuis. & cum ipse prudentia simul & eloquentia refertissimus eadem priiceps Romanus euasit. ergo nouus erat. Sed ubi periculum. ita quidem antea credebant cōsulatum maculari si Cicero eum adeptus esset. sed ubi periculum coniurationis aduenit. obliu sunt inuidiæ atque superbiæ. Post fuere. posthabita sunt. Igitur superius ostendit quomodo pleriq; nobiles antea extimauerant pollui cōsulatum. si noui homines quamuis egregii eum adepti fuissent: postquam periculum omnes metuebant libenter & prompte cōsulatum. Marco Ciceroni mandauerunt: cui collegam adiunxerunt. Caium Antonium: quod nunc dicit. Igitur ergo quando quidem iam ob inuidiam homines nobiles nolebant nouos homines cōsularum adipisci: & intelligebant periculum quod instare: omnes parabant patrociniū ciuitatis habere. Igitur. quia postposuerant inuidiam atque superbiām Habitis comitijs. Congregationibus populi factis ad creandos cōsules & dicitur comitium a con & itum eo quod simul iret populus ad magistratum aliquem creandum: uel aliud peragendum. & in campo martio conuentebant: & significat comitium: populi congregationem: uel populi electionis magistratum locum & tempus p̄sarium electionum. Populares fautores. Primo: in principio. Conculerat: metu terruerat. Neque tamen: cæteri at metuebant. sed Catilina magis incitabatur

Agitare: pro agitabat. i. cogitabat: Opportunis: bello sua fide. Amicorum. qui pro eo sponderant fecerant. Feculas: feculae oppidum est nunc diruptum distans florētia duobus milibus passuum cuius maius fuit princeps sicut uidebimus. Tempestate ea. i. eo. tpe. Cuiuscunq; generis cuiuscunq; conditionis: uel summe uel mediocris: & infimae: hoc ē liberis & seruis. Mulieres etiā non solum dicit sibi adiunxisse uiros sed etiā mulieres q̄ sibi uidebantur idoneae ad hanc rem. Quae: mulieres. Stupro corporis: quia nobiles erant: & forma in signis: ideo a multis petebantur: quia propter multam lucrebantur pecuniam.

Aetas scilicet senilis. Quae: tui scilicet lucro. Neq; luxurie eadem uoluntas libidinis inerat eis q̄ in iuuentute fuerat: sed non erat idem q̄stus qui fuerat in iuuentute quia iam grandioris aetatis factae formosae esse desistunt. Modum finem. Sollicitare: posse scibus flectere ut coniurationi fauerent. Urbem incendere: hoc ē potissimum in capiendis urbibus. Nam cum incendium fuerit incipit: omnes eo concurrunt: & ita moenia armatis deserta haud difficile capiuntur. Interficere: si nolisset coniurationi fauere. Facinora audaciae uirilis id est qui multa facinora saepe perpetraverat non ad mulieres: sed ad uiros principia. Ascitisse: coniuuuisse: nam ascitisse coniungere significat. Genere: quia nobili & patricio genere fuit. Forma quia pulcherrima. Viro quia senatorio utro coniuncta erat. Liberis: quia uirilem stirpem procreauerat. Sati fortunata: satis foelix. Docta: perita: erudita. Psallere: canere unum psalterium: & est psallere: proprie fidibus canere uoce cantilenas dicere: nam psallere est fidibus: canere uero uoce. Saltare ē in choreis saltationes hominum imitari. Elegantius: excellentius prestantius. Quam probae quam pulcherrime conueniret. Necessesse est: opus est probae honestae & pudicae mulieri. Instrumenta luxurie: instrumenta sunt luxuriae canere: psallere & saltare quibus adolescentum animi ad libidinem incitantur. Probae mulieri: quia non est decus mulieri: si & saltare: & fidibus psallere: atq; uoce canere didicerit: dummodo id mediocriter faciat sed si praestantius fecerit haec omnia iam decore sibi esse incipiunt. Decus honor. Pudicitia. castitas & pudor. Haud facile discerneres non facile iudicares uel dignosceres. An pecuniae parceret magis quam famae id ē ntrum minoris precii extimaret famam an pecuniae consumptionem. Ante hac: ante hanc coniurationem. Prodiderat: quia saepe promiserat aliquid se facturam quod postea non fecerat. Prodiderat fidem: id est perfida fuerat non seruando fidem suam. Obiurauerat: declarat quomodo fidem prodiderat. Creditum abiurauerat. depositam & commendatam ei rem iure iurando negauerat. Nam abiurare est rem creditam periurio negare. Caedis concia: sibi communicata fuerat caedes hominum. Luxuria atque inopia: nam quia luxuriae & uoluptati operam dederat: ideo ad inopiam redacta erat: ut suas cupiditates expleret. Abicerat precepta reuerat in ruinam. Haud absurdum non inconueniens ut comparet uersus. Iocum mouere id est ridicula uerba proponere & iactare quibus ad risum sodales mouerentur. Modesto: moderato. Moli. suauis. Procaci: lasciuo. Multae facitiae: multa faceta uerba. Et lepos: inter facetias & leporem hoc inter est: quia facitiae sunt breuia quaedam eloquia quibus animi auditorum delectantur lepos dicitur sermones expolicio & lauticia quaedam. Nihilominus: quamuis omnia haberet sibi parata ad regnum. In proximum. in sequentem annum. Nam Cicero & Antonius eo anno consules erant. Antonio: Nam Antonius multis egestatibus oppressus erat: quapropter credebat Catilina obsecraturum sibi si consul designatus foret potiusquam si priuatus desisteret. Exuoluntate: in suam uoluntatem tractaturum antonium. In terea donec ad consulatum perueniret. Quietus erat. non torpescere octo. Omnibus modis: & foris & domo parabat.

agitare arma per Italia locis opportunis parare pecuniam suam aut amicorum fide sumpta mutuo feculas ad malium quendam portare: qui postea princeps fuit belli faciendi: Ea tempestate plurimos cuiusque generis homines ascituisse sibi dicit mulieres et aliquid: quae primo ingentes sumptus stupro corporis tollerauerant: Post ubi aetas tantummodo quae luxuria neque avaritiae modum fecerat aes alienum grade conflauerant per eas se Catilina credebat posse seruitia urbana sollicitare: Urbem incendere: uiros earum uel adiungere sibi uel interficere: sed in his erat Sempronius: qui multa saepe uirilis audaciae facinora commiserat. Haec mulier genere atque forma propterea uiro atque liberis satis fortunata fuit litteris graecis & latinis docta psallere & saltare eleganter quae necesse est probae: & multa alia quae instrumenta luxuriae sunt: sed ei cariora semper omnia quam decus aut pudicitia fuere. Pecuniae an famae minus parceret haud facile decerneres libidine sic accensa: ut sapius peteret uiros quam peteretur: sed ea saepe aetate hac si deperderat: creditum abiurauerat: caedis concia fuerat: luxurie atque inopia precepta abierat. Verum ingenium eius haud absurdum posse uersus facere iocum mouere: sermone uti uel modesto uel molli uel peccati. prorsus multae facitiae multusque lepos ierat. His rebus comparatis Catilina nihilominus in proximum annum consulatum petebat: separas si designatus foret facile se ex uoluntate Antonii uersus: neque interea quietus erat sed omnibus modis

parabat insidias consuli Ciceroni. Tu quauis ille omnibus modis sibi pararet insidias. Illi: Ciceroni consuli. Ad euitandum: ad euitandas insidias. Dolus est mali ingenti cogitatio: Astutia: astutiae dicuntur astuti ingenii praesentia consilia & ab astu opido dicuntur ubi erant homines uersuti calidi & astuti. A principio fuit consul: Cum primum creatus esset consul Cicero: Effecerat per fuluam. id est intercessione Fuluae: cuius illecebris captus tenebatur: & ob eam rem nihil ipsi Fuluae occultum esse poterat.

Propulerat: impulerat: Paetione prouinciae nam conuenerat iter eos ut prouincia extrema contingeret Antonio que nobilior erat: hoc autem fecit Cicero ut uoluntati Antonii morem gereret: & ipse urbis uni periculum coniurationis iminebat. Nam mos erat ut consules inter se prouincias sortirentur: Circum se: omnia exponit quae facta erant ad euitandas catilinae insidias. Circum. se ad tutelam sui. Amicorum. & maiorum & parium. Clientum: minorum. Nam clientes dicuntur qui sub maioris imperio sunt constituti. Dies comitiorum: dies ut noui consules declararentur. Petitiones. Nam cum ipse candidatus in campum martium uenisset consularum quamuis suffragantibus consciis coniurationis adipsi non poruit: & passus est repulsam. Neque insidias. cum nihil contra Cicero. molliri posset ad ipsius Cicero. perniciem cum Cicero. omnia discerneret astutia sua. Bellum suum non dolis aut insidiis repperit. occupare: sed ut omnia extrema. ephexegesis est id est expositio. i. bellum quod in omnibus extremis geritur. Aspera: iniqua: & tractum a montibus: & hoc autem pertinet ad facta. Feeda. absurda & contra uoluntatem per uinientia: & hoc referre ad nomen suum. id est ad famam. igitur: quia occulte tentata parum successerant: & catilina bellum facere: & omnia extrema experiri constituerat. Feculas: oppidum non longe florentia: a quo originem habuisse dicitur florentia. In eam partem heturiae: quae feculae etiam in heturia sunt. Camertem: de camerino oppido. In agrum picenum: in marchiam anconitatem. Praeter ea: scilicet dimisit. Opportunum: idoneum & conuenientem ad uiam faciendam. s. in rem. publ. Romanam. Interea: dum missi in prouincias ipsa posita sibi exequunt. Consuli: Ciceroni. Incendia nam duodecim nobilissima loca romanae urbis incendio delere constituerat ipse catilina. Cum bello in manibus idem. s. cum telo in manibus esse Intenti: diligentes parati: ut si occasio offerretur consulem interficerent Insomniis: id est uigiliis & declinat hanc insomniam. Agitanti. i. cogitanti. Rursus conuocatus quia superius ut dictum est & antea conuocauerat. In tertia nocte: media nocte. Per marcum porculam. hic hoc tpe praecoris fecit officium. Ibi in concione eoz. Igitur quaedam maturabant coniurationem ad exitum perducere catilina: ut solus ei. erat qui sibi & suis consiliis officeret. Caeteris coniuratoribus. Potestatis esse tollendum de medio. Dubitationibus quae dubitabat consulem interficere: cum cum astutissimum ad cauendum cognoscerent. Eques: quia equestris ordinis ciuis erat: Operam pollicitus: se suscepturum hanc prouinciam de interficendo consule. Ea nocte. qua haec acta fuerunt a catilina cum coniuuratoribus paulopost. scilicet adueniente die. quia nocte in tempesta habitum fuerat consilium. Salutarum. quia uisitandi gratia. Confodere trucidare. Introire: intra domum Ciceronis ire. In paratum: improuisum: qui nihil tale utebatur: & ob eam

rem facile confodi poterat. De improviso. ex arbitrato. Quintus curius. princeps coniurationis. Quamvis periculum. quia periculum capitis quod pactum fuerat per fulviam quia fulviam militum ad ciceronem quae referret quod pactum esset aduersus: Enunciat. Nam declarauit consilium coniurationis curius. Prohibiti: remoti. Tantum facinus. s. consul interficere. Interea dum catilina ea ratione persequitur. Plebem. hetruriam. Solicitabat: ad coniurationem contra rem publicam. Nouarum rerum. s. cupidam nouare res. Egestas: egestas solet homines ad ingenia scelera facilius inducere. Amiserunt. s. hetrusci. Quod syllae: ostendit quae nam esset iniuria hetruscorum a romanis. Bona cum tam rem publicam teneret syllae per scriptiones fecit locupletum militibus suis: sed per scriptum bona hetruscorum per scriptis. itaque agros & bona eorum militibus diripienda dedit. Praeterea: propter hos. cuiusque generis: cuiuscumque conditionis siue serui siue liberi erant. Latrones: qui latrocinio uiuebant. Magna copia: eo quod hetrusci assueti erant propter syllae nam uictoriam. Ex syllanis collonis: ex illis qui amici fuisset syllae. Nam syllae uictores incolae oppidorum hetruriae expulsi: & romanos qui suis patribus fauerant in ea oppida misit: colonia autem dicitur cum maiores ciuitatis ciues in minore habitanda mittunt.

Quibus libi. ostendit etiam hos fuisse opportunos: quod ad coniurationem facile incitarent. Quibus. s. colonis Libido: hic libido pro aliis regum uoluptate & cibi & uestitibus. Luxuria hic ponitur pro incontinentia & impudicitia corporis. Nihil re. i. consueperat cetera. Gaius. s. catilinam incedia urbis & ipsi cicerone. caedem parasse. & manlium omni ratione copias coniurationis auxisse. Anceps. i. duplici. nam anceps duarum regum dicitur: quae & urbi & prouinciae succurrere erat: quibus ipse declarat priuato sui ipsi consilio ciceronis.

Ad hoc tempus re. p. in consilio tutatus fuerat: sed ulterius tutari eam poterat nam in peius urgebat: Longius diuturnus quod esset gratas copias heret manlius. Quo consilio: an ipsi omnes essent irati populo romano. uel delictum an ipsi uellent rem publicam inuadere: aut aliud quod praecipiam facere. Exagitationem: diuulgatam. Rumoribus: quia omnes hoc altius alii referebat. Itaque: cum haec retulissent consulti in senatu de re publica. Atroci negotio. i. ut aliquid periculum maximum immineret rei publicae. Darer opam: laborarent. Nequid detri. omnia curarent consules qui nihil essent rei publicae. Ea praesens: quae statim dicam. Morero. secundum consuetudinem romanorum magistratum consulibus uel aliis imperatoribus. bellum gerere. indicare bellum quibus liberat. Coercere: in bella ad nomina danda quae sunt in militia uel alia ratione. Indiciursumere capitalis poenam: cum essent in castris imperatores licebat eis quem quam noxium capite uel alio supplicio efficere: sed in urbem nihil tale permittebat: nisi hoc decretum factum fuisset. Eae reges: per haec supra scripta facere possent.

Sine iussu: bene dixit sine iussu populi: quia decernebat senatus populus postea inebat. Post paucos dies: quibus haec decreta sunt a senatu & iussu a populo. Fesulis: habebat Lutius fennius aliquos fesulis uel hospitio uel affinitate coniunctos. qui ipsum monuerunt litteris omnia quae parauerat. C. Manlius.

Coeptis: prius fecerat conuentus pernitiosorum hominum: nunc uero omnes armis instruxerat: ut iam exercitum haberent. Cal. nouemb. ante sextum diem principii nouemb. Portenta & prodigia: differrentia est inter portentum & prodigium. Nam portentum dicitur quasi porro tendens: & est illud quod rem futuram significat. sed prodigium dicitur quasi procul ad agendum: quod rem presentem demonstrat & statim expiandum est. Conuectus: congregationes hominum fieri. scilicet capuae in urbe campana.

Igitur quandoquidem tot & tanta infensa rei publicae romanae gerebantur: & coniurationes non solum romanae sed in omni prouincia parabantur. Martius rex: post exactos reges infestum & odiosum regium nomen erat. & nullum regium nomen in urbe remanserat: sed Numa quaedam sacra instituerat quae a regibus tantummodo

tantummodo celebrarentur: ergo ne uideretur ea nomina ledi si ab aliquo qui res non esset sibi sacrificia fierent romani constituerent sacerdotum cuius gerant: reges ad pellarent: & sacra celebrarent ea quae solebant fieri a regibus antequam expellerent. Igitur reges erant nomine non autem praesente & hic Martius huic sacerdotio praerant cum fesulis missus esset regio decore. Creticus cognomen est: & hic est pulchra plebs: & dicitur est creticus ab euetu eo quod cretae deuicerat. Ea loca uidelicet in lucanos & in bruttos. Nam uterque: & quia posset dicere aliquis cur mitebant priuatos homines in haec loca nonne conuenientius erat mittere priores imperatores: dicitur quod imperatores deuictis & debellatis putatis sui impediabantur falsis accusatoribus ne triumpharent aliquorum qui contra ius & fas omnia uenalia habeant quod ad haec loca missi non sunt. Utrique. i. uterque imperator: & pluralem ponit pro singulari per figuram syntheses. Imperatores scilicet Cn. pompeius. qui Indiam debellauerat deuicerat & cupidi suarum rerum deferebant Rem publicam. Erant ad urbem id est urbe. Calumnia falsa accusatione: Inde calumniatores. Mos consuetudo: Omnia honesta in homine: qui per fas & nefas uolebant consequi largitiones. Sed pretores sunt missi.

Martius Rex Fesulas: Q. Metellus Creticus in Appulia: circum ea loca sunt missi: Utrique enim ad urbem imperatores erant impediti ne triumpharent calumnia paucorum: quibus omnia honesta atque inhonesta uiderere mos erat. sed pretores. Q. Pompeius Rufus capua. Q. Metellus Celer in agrum Picenum: His quod praemissum uti per tempore atque periculo exercitum coparent: Ad hoc si quis iudicauisset de coniuratione quae contra rem publicam facta erat premia de creuerunt seruo. C. festeria. & libertatem: libero impunitatem eius rei & centum milia festeria. Item quod decreuere uti gladiatoriae familiae capuam & in cetera municipia distribuere per cuiusque opibus. Roma per totam urbem uigiliae haberentur: iisque minores magistratus praesent. Quibus rebus per mota ciuitas: atque imuta a urbis facies erat: ex summa leticia atque lasciuia que diuturna quae perperat: repente omnis tristitia inuasit festinare trepidare: neque loco neque homini cuiquam satis credere neque bellum gerere: neque pacem habere: suo quisque metu pericula metiri. Ad hoc mulieres quibus rei publicae. pro magnitudine bellum timor insolitus incesserat afflictae sese: manus supplices ad caelum tendere miserari paruos liberos. rogare deos: omnia pauere superbia atque delitiis omissis: sibi patriaeque diffidere. At Catiline crudelis animus eadem illa que antea mouebat taetis praesidia parabantur. Et ipse lege Plautia interrogatus erat ab L. Paulo

erat. Cuiquam quia nesciebant an ille esset in coniurationibus gerere bellum quia nesciebant quo consilio gereretur. non a bello cessabant. Habere pacem nam quis bellum non gereret tamen uidebant copias hostiles aduersus rem publicam parari qua propter pacem non habebant. Sui metu: secundum naturalem metum. Nam qui timidior erat maiora pericula instare credebat. Mulieres quae naturaliter timidiore sunt quae uiri. Magnitudinem rei publicae ad eam magnitudinem imperium romano ascenderat: ut multae gentes si bellum inferre auderent Timor insolitus: quanto magis insolitus erat timor tanto magis mulieres timebant. Incesserat. i. quas mulieres timor inuaserat. Afflicta. i. cruciabant. Supplices ipse mulieres quod est supplicatis signum. Misereri: per miserebatur & differt iter miseror aris: & misereor reus. quod miseror aris semper per constituit cum accusario ut hoc loco: & alibi eam miseratus acerba. Misereor autem constituit cum genituo uel datiuo. Rogare: scilicet deos precibus ut uellent patriam seruare. Pauere: pro pauebant: id est timebant & proprie dixit: Nam pauere est subito casu trepidare. Omissis: zeuma est. Sibi patriaeque diffidere: id est desperabant de salute sua patriaeque suae. Eadem: illa quae inceperat prius. Praesidia parabantur: aduersus coniurationem suam. Lege Plautia. i. lege plautii: qui legem tulit aduersus coniuratos ut ipse si responderent si quis coniurationis accusatus fuisset omnibus que sibi obicerent. Lucio plau. s. tribuno

plæbis. Postremo deniq; detinebatur ne respōdere lege plautia his criminibus q̄ sibi obieiebatur: sed tan dē coactus in senatum uēit. Dissimulandi dissimulare est tegere qd̄ est. sicut catilina q̄ tegere uolebat cōiurationē quā parauerat. Sicut iurgio q̄ foret puocatus conuitio qd̄ sibi Mar. Ci. iniuste obiecisset. Tū: cū i senatū uēisset catilina. Et p̄ntia timēs ne sua uitia atq; flagitia patrib; conscriptis incognita essent: & ipsi catilinæ postea præstaretur opportunitas: ut ipsum ciceronē grauis cōsuleret. Luculētē. splēdidā & magnificā. Peruile q̄ multū pfuit rei p. que in maxio discrimine uersabatur eo tpe. Quā postea: priō quidē eam recitauit coram senatorib;: sed postea eā scriptā edidit ut oēs legere possent. Sed ubi ille mos erat ut cū de aliq; re consulendū esset unus interrogaretur: & ita ille primus sententiā suā diceret. deinde dicta snā sedebat postea secūsus idē faciebat & oēs illos per ordinē respōdebāt: deinde se debant: ita cicerō porata oratione sedit. Ille. M. T. Ci. Ad omnia dixi q̄ uenerat: paratus: ut oia dissimularet que sibi obiecerēt. Voce suppli. i oratione plena commiserationis. Temere. i cōsulte sine causa Vitā instit. bonis institutionibus uitā suā prouexisset de ipso bōa oia sperare possent. Patrio nobili. Cuius ipsi? catilinæ op? esse p̄ utile sibi fore rē p. prodi. Inquinus: pegrius nam inquinus cuius dicitur qui de peregrina ciuitate in aliam urbem ascitus fuerit sicuti de arpiuo municipio in urbem ro. ascitus fuerat. M. T. Ci. ad hoc quod dixerat ciuem esse: peregrinū ciceronem: sed mihi magis placet ut legatur homo nouus. Adderet: his supradictis. Maledicta. in ciceronem: Obstrepere: conclamabant. sc. catilinæ. Parricidam: qui patriam perdere uellet. Furibundus: furore plenus. Agor: agitator Incēdiū meū. i. nos tuere faciam: & ita odiū & incitationē quam de me suscepistis deponere cogā & ē trāslatio sumpta ab ædibus: nā cū ædes accēsa fuerit si fuerit cōtinuo incendiū extinguitur.

Ibi domi suæ. Voluens cogitans. Cōsuli. sc. facte quem interficere parauerat. Munitam de sensam. Vigiliis: cultodis nocturnis. Optimum factu. optimum ē consiliū. Exercitū: Māliū Legiōes milites: nam legio continet sex milia sex cetos & sexaginta sex milites. Scriberēt a romāis cā supplendi suos exercitus. Antecapere. prauē re præocupare. Vsu utilitati multa cōsilia comicare uolebat Manlio & postea decerne quā rōne potissimū gererēt bellum. Nocte in tēpesta: in media nocte: nox in tēpesta dicitur media noctis pars quo tempore nihil geritur eo tpe occiso ideo sine tpe esse uidetur: quapropter tēpesta sine tpe dicta est. Mansana. i. mansi: nā a malo fit mālianus n. num. possessiuum: Sed ante q̄ recederet ex urbe cethego Lentulo conuersionis huius cōscitis. Cæteris quoq; cæteris qui audaciores erāt: Mādat cōmittit. Opes: uires. Cōfirmant corroborent. Matrent: properēt festinēt accederēt Cædem. sc. senatorum: Incendia. sc. urbis. Alia facti. sc. rapinas adulteria supra proscriptio nes ciuium. Geruntur. sc. a catilina & etiam a cōsule Ex suo nūero: ex hoib; sui exercitū. Martiū regē: q̄ ipator erat i agro picēo. Regē sacrorū sacerdos: q̄ sacrificuli reges appellabatur. Deos hoies: hæc est epistola quā legatos misit māli; ad martiū sacrorū regē: sed tūc erat impator. Per deos testor: p̄ deos & homines iuramus. Neq; quo aliis. ut nos altoq; salutem impugnaremus. sed ut nos iniuria eriperemus. Nostra. i. nostrū qui &c. Miseri calamitate. Egētes rebus oibus necessariis carētes Patria: nota cōstru

Postremo dissimulandi causa & sui expurgandi sicut iurgio lacescit foret in Senatū uenit. Tū. M. Tullius cos: sue præsentiam eius timens: si ue ira commot? orationem habuit luculentam atq; utilem rei p. q̄ postea scriptā edidit: sed ubi ille adfedit catilinam ut erat paratus ad dissimulanda omnia: demisso uultu uoce supplici postulate patrib; coepit: nequid dese temere crederēt ex ea familia ortum: ita se ab adolescentia uitam isti uisse: ut omnia bona in spe haberet. Ne exstimaret sibi patricio hois cuius ipsi? atq; maiorum plura beneficia in plæbē Ro. essent: pdita re. p. opus esse: cū eam seruaret. M. Tullius hō nouus ad hæc maledicta alia cum adde: optrepere omnes: hostem & parricidam uocare. Tū ille furibundus: Quoniam quidē circū uent? iquit ab inimicis præceptis agor icēdiū meū ruina extingua. Deinde se e templo domū pripiuit. Ibi muta se cū uolens qd̄ neq; insidiæ cōsuli pcedebāt & ab incendio intelligebat urbē uigiliis munitā optimū factu credens exercitū augere: ac pri? q̄ legi omnes scriberent: multa aute cape ea que bello usui forent. Nocte intempesta cū paucis in Manliana castra profectus est. Sed cethego: atq; Lentulo ceterisq; quorum cognouerat promptam audaciam mandat: quibus rebus possent opes factionis ut confirmant insidias consuli maturent cædem incendia aliaq; belli facinora parant: & sese prope diem cum magno exercitum accessurum ad urbem. Dum hæc geruntur. Romæ. C. Māli; ex suo numero legatos: Q. Martium regem mittit: cum mandatis huiusmodi. Deos hominesq; testamur nos arma neq; contra patriā coepisse: neq; quo periculum aliis facerem? sed uti corpora nostra ab iniuria tuta forent: qui miseri egentes uiolentia atq; crudelitate sceneratorū: plerique patria

tionem quia dicere solemus expertes huius rei. Sal. hoc loco aperte dixit expertes patria fortunis &c. Fama p fortuna. quia in fames habiti sumus & rebus nostris expoliati. Cuiq; nostrū: non licuit ut cām nostrā diceremus apud iudices. Patrimonio amisso: amissis rebus nostris: nā patrimoniū dicitur ea pecunia q̄ a patre filiis tradit: unde a patre patrimoniū ē appellatū. Sæpe maiores: pbat exēplis se id petere a patrib; qd̄ supio ri tpe plæbi concessū fuerat. Miseri: ecce: ecce misereor cū genituo. Decretis suis consultis: nā decretū & consultiū senatus idē sunt. Optulati sunt. subuenerunt. Hoc nouissime nra mēoria hoc factum ē quod iste dicit. Nam propter bella ciuilia Marii Syllæ plæbs rom. adeo pecūia exausta erat: & ære alio grauata ut feneratoribus satisfacere non possent: igitē senatores miseri ioptæ eius decreuerūt ut ex ærario publico p̄soluerent sceneratorib;. Nouissime: paulo atē. Ex cōuni ære: ex ærario solutū. sc. feneratorib;. Oibus bonis. ex uolūtate oium bonoz argentū qd̄ solui nō poterat a priuatis hoibus. Sæpe ipsa: facit argumētū si plæbs a patrib; secessit ut impium ipsa hēret simul cū patrib; cur id quoq; nobis facere non licet libere uiuēdi cā.

Superbia magistratū: q̄ ipsi insolentiā consuli pati nō poterāt. Segessit: sicut in sacri mōrē qd̄ hētur plane apud T. liuiū primo lib. At nos. ecce argumētū. si plæbs dulcedine imperii a patrib; secessit. idem nobis facere cā libertatis liceat. Quā rū regē. sc. diuitiaz & imperii. Bella que publice inter populos & ciuitates. Certamina q̄ inter ciues suscitantur ergo bellū p̄pter imperiū certamina p̄pter diuitias. ut sunt certamina fori sed petimus. Nemo bonus: nemo strenu? patitur libertate carere nisi uitā amiserit. Te martiū: regē imperatorē. Obtestamur. rog m? consultiū p̄uideatis. Legis præsidium: ut possim? cām nostrā agere uē dictæ dandæ erāt secūdū libertatē erat: hic modo fideiussione facio huic ita ut liber sit donec uisū fuerit an ille soluere debeat an non. Quoniam modo. Cum multis antea extio fuimus postea peream? Ab armis disciplina. deponite arma deinde supplices senatū petite. Ut nemo: ut nunq̄ in casū auxiliū & opem a senatu populoz ro. q̄ petierit In itinere: Cū iret ad manum litteras que continebant hoc quod sequitur. Criminibus: accusatorib;. Circunuentum oppressum: obfessum. Factioni: potentia & opib;. Non: pro & ne Contentione seditio si ego contendere uellē cōtra meos inimicos fortasse aliqua seditio oriretur ciuitate. Longe diuersas ualde alienas. Ab his quas supra memorau. Quas sibi nomine: quas a catilina sibi nuntius attulerat. Eaq; litteraz exēplum: quod nonnulli inodium ducūt idonei exēplum appellabant. Luci? &c. Et hæc sūt propria uerba catilinæ. Egregiē. i. p̄stās. Re factis non uerbis. Cognita ex p̄ta. In. eis. i. q̄b; nūc uersor. Fiduā: facit ut considerē ea tibi comēdare: q̄a tua fides satis mihi ex p̄ta. In nouo consilio: qd̄ ego nūc susceperī defendere miseros. Statui decreui. De sensionē: ut ego meū consiliū defendā apud te an sit bonū an sit malum. Satis factionē. excusationē purgationē unde satisfacisti mihi. i. purgasti ex uerbo fasti. Te ex nulla conscia: q̄a nulli? mihi errati sū consci. De culpa: quā mihi hoies obieciunt. Merdi? si. ita me adiuuet dius fidius. i. ouis si. sc. Mer. Quā: purgationē. Iniuriis: et uerbis. Cōtūclis

contumelia. Coniuratio: quia re & uerbis me offenderunt inimici. Statum. i. non poteram mea ex dignitate uiuere. Procon. i. secundum meam consue. Meum. i. sumptum. i. debiti q̄ ego feci. Aliēis. i. sumptum. sed feci indignos: hoc dicebat prope ci. honestatos: amplificados Aliēatum. i. a pop. ro. Hoc noie: uel suscipiēde cause miseror. Satis. ho. satis honorificas sicut mihi uī pro. Meo casu. quo a populo aliēat' eram

Reliq̄ dignitatis: dignitatis q̄ adhuc mihi restabat. Parari: pro pabant hoies q̄ mihi uī iferrēt. Aucto. i. ualde saluus sis sollicitatum: ad seditionē. Exornat iūruit. Falsib'. i. licitorib': nā fasces erāt secures q̄ bus fasciculi uirgag' erāt aligati: q̄ secures licitorē ipatorib' p̄ferebāt. Ceteris insignib': uidelicet cū p̄textat: q̄ erat uestis ipatoria. Iudicat hostē iudicare hostē q̄ uulgo dicūt el bādizado p̄ rebello Statu deliberat anq̄ dicat. Sine frau. sine p̄ena.

Condēatis reg: p̄ter eos condēnati erant capite anq̄ mirēt coniurationē & p̄ris. adducit hunc locū libro de constructio. cum oñdit p̄ter iter cū ablo diungi. Ea tēpestate hie patrie casū miserat Sa. Cui ui. i. po. ro. Ab ortu solis. i. ab occidēte ad orientē. i. uniuersus orbis ab eo subactōe Domita: uicta Pararēt. obedirēt: Assuerēt: abundarēt. Quae. i. o. ci. um & diuitia. P̄ria. i. p̄cipua & excellētia. Perditū ad p̄dēdum se. Nāq̄: reddidit rationē cur miserabile sibi uisum fuerit ipium po. ro. ea tē. Duo. i. factis duob' decretis q̄ supra memorauī unum siq̄s coniurationē indicasset maxima sumptuq̄ eē p̄mia. al reg' q̄ intra certum diē q̄ in exercitu. Mālii & catilinā erat impune ab armis discedere liceret Tanta u. cā erat cur: neq̄ q̄s q̄s coniurationē patefaceret neq̄ ab armis discesserat. Tāta uis: tanto impetus

Ut ta. ueluti q̄dam infectio atq̄ contagio. Ple rosq̄ ei. i. aios multorū ciuū. Aliēam. aliēa erat a rei. p. statu q̄ consētiū coniurationis fuerit cati. Cūcta p. oēs sū excep. p̄batur: laudabat. Inceptat: p̄p̄o sita cati. Studio. n. re. uoluntate nouag' reg'. Adco i. certe: q̄ sibi suae displicēt. Bonts in: q̄r boni nullo sibi malis adiūto se spant ex magnificētia maiore atq̄d boni conseq'. Vera q̄ se p̄ter utilitatē eorum. Noua: q̄r spant sibi cōmoda fore. Tur. turbatione. Seditionib': discordiis. Alunt: nutriunt. Sine cu. cura reg' suag' q̄ppe q̄r nihil possit p̄dere. Facile. q̄r facile ē paupē fieri. Hī: possidēt. sū dā q̄r q̄ nihil hēt nihil amittere p̄t. Urbana pl. erat p̄cep̄s. Vero: p̄ sed ea erat p̄cep̄s: Vbiq̄ in oib' Italiae locis. p̄stabant uincebant. excellētiores erant p̄bro obscenitate: Rē obscenā intelligit ut se supra adulteria incesto. petulantia: sup̄suitate. nā petulantia proprie ē loq̄ritas. i. sup̄suitas in uerbis: sed uenit ut nō solū uerbosq̄ sup̄suitas dicat. sed et sup̄suitas bibēdi edēdi & ceterag' reg' q̄ luxurie sūt. Itē alii p̄fluxerant ro. q̄ p̄stabant pa. i. q̄ rē a p̄rib' reli ctā amiserant uel diuuis sumptuosus uel amorib' illicitis uel et p̄dēnationib': cum p̄as pecuniarias sol uere coacti eēt p̄p̄e icelus aliquid perpetrātū. Amis sis p̄ditis diuitiis: q̄ eorū p̄cs: testō reliq̄rant. per de d. per utupia & obbrobria: Flagitiū a. f. flagitiū dī oē uitū flagitatōe. i. rep̄hēsiōe dignū & p̄t: i. uerbis cōsiderati. Nā flagitiū eēt siq̄s p̄iuriū fecerit. h. n. cōstituit uerbo nō re. facim' at ē uitū qd in scō cōstitit. ut eēt furtū homicidium adulterium comitte re. ni ro. si i. se. quē ad. aq̄ uitio. p̄rimas ifōdo nauis igredit: ita uitiosi hoies & p̄diti se ro. ctulerāt. scē. scēria ē aq̄ uitiosa p̄rimas ifōdo nauis igressa putri da q̄dē

striaq̄: meae priuat' statū dignitatis nō obtinebā publicā miserorū cām p̄ mea cōsuetudine suscepī. Non q̄ as alienum meis sumptum nominib' ex possessionib' soluere nō possem: cum & aliēia noimīnibus liberalitas. Orestillā suis filiāq̄ copiis p̄solueret: sed q̄ nō dignos hoies honore honestatos uidebam mequā falsa suspitōe aliēatū asse sēt: ebā. hoc noie satil hōestas p̄ meo casu spes reliq̄ dignitatis cōseruādā sū secutus Plura cū scribere uellē nūciatum est mihi uī parī. Nunc Orestillā cōendo tuāq̄ fidei trado eā ab iniuria defendas pliberos tuos rogat' haue to. Sed ipse p̄ paucos dies cōmorat' apd. C. flā. i agro Arretino: dum uicinītatē ātea sollicitatā armis exornat: cū fascib' atq̄ aliis impiū insignib' i castra ad Mālium cōtēdit. Hāc ubi Roae cōpta sunt: senat' Cat. & mā. hostes iudicat: ceterae multitudīne diē statuit anq̄ liceret sū frau de ab armis discedere p̄ter reg' capitaliū condēnatis: p̄terea dēcernit uti Cos. delectū habeāt. C. Anto. cē exercitu Catilinā p̄seq̄ maturet. Ci. urbi p̄sidio sit. Ea tēpestate mihi ipium. p. r. multo maxie miserabile uisum est. cui cū usq̄ ad occasu ab ortu solis oīa dōita armis perent: dōi oīū atq̄ diuitiā que p̄ria mortales putāt affuerēt: fuere tū ciues: q̄ sese rē. p. obstinatis aīs p̄ditū irēt. Nāquae duob' senat' decretis ex tāta multitudīne nequae p̄mīo induct' coniurationē patefecerat: nequae ex castris cati. q̄lquā oīum discesserat. Tanta uis morbi uti tabes plerosquae ciuūm aios inuaserat. Nequae solum illis aliēa mēs erat. qui cōscīū coniurationis fuerāt: Sed oīo cū cta plaebeī nouag' reg' studio cati incepta p̄batur id adeo more suo uidebat' facere. Nā sp̄i ciuitate: quib' opes nullae sūt bonis iuidēt: malos extollūt: uetera odore: noua exoptāt: odio suag' reg' mutari oīa studēt. Turba atque seditiōib' sic cura alunt: quoniā ege facile habetur sū dāno. Sed urbana plaebe p̄cep̄s ea uero maxime erat oib' de causis multis: primū qui ubiq̄ p̄bro atque petulantia maxie p̄stabat Item qui p̄ decora patrimonīis amissis uagabātur. Postreō

da q̄dē & mali odoris: uī snā ē dī sentēdo eo q̄ odore suo. i. narib' naturag' sentiat & p̄p̄ malū odore dī nauis ā facere. i. uomitū. Mēores syl. mēinerat q̄tū ex mēoria sylle conq̄sti eēt: q̄ p̄ cadē utilitatē se consēcuturos putabāt: si nouae res fierēt. Ex gre: mi. i. ex ignobilib': nā gregariū mi dñr ignobiles q̄s ex grege ut sūt q̄ militib' seruitia p̄stant quos appellam' agalones lxxas calones uel q̄ paulatū uellignatū eēt. Victore epulīs regis cultib' uestib' regis. Vis fo. i. si ille p̄stantior eēt q̄ fortior eēt i armis. Qui mer. h. hoies ap

pellabant ope. In epistolis Ci ad artē uerūtū in sacra pagina iuēt mīst opario i uicam suam & in telligit de homini hoib'. Mercede: ut ligonizare agros putare uites. Priuatis quas fieri uidebat & sup̄iori tpe factas eē audierat. Ingrato molesto nō placido sibi. Eas agrestes opas. Quo p̄pter qd. Egētes: pauperes i maxia tpe utilitaris p̄posita. Sibi ac rei p. iuxta q̄ sibi utile eēt id ē rei pu. utile uiderēt. Præterea. q. altos commēorat Sal. q̄ parati erant ad rē p. perturbationam quoz oēs erant ciues ro. Victoria: p̄pter uictoriam Sylle. Perēpros q̄ fuerant securi partes Cati mari Proscripti: capite dammati a Sulla. Bōe ar. p. ga q̄cū q̄ p̄scripti fuisset unusq̄q̄ bonae ois diripere poterat. Ius li. unū seq̄ ex reliquo nam q̄to magis opp̄sī fuerant: tanto min' libertatis erat eis. Alio aio: q̄ illo quos supra mēorauī. Euctū b. s. ut res p. perderet: allig' dī q̄ partes seq̄bant searui aduersas q̄ ipsi uellēt. Semi. ua. f. ceteris: q̄ senat' pl' ualebat: ipsi uero optabant rē p. perturbari eo q̄ nēo uellet alios auctoritate pl' uale' q̄ se ipsos. Id malū q̄ tribuat' restituit' fuerat & recte malū dicit nam ut ē Tit' Li. dicit potestas tribuita ifēsa erat sciatui. Reuerterat i ci. nam intermissa fuerat tribuita potestas cū scāt' uires suas auxisset tribuatū pl. deposuisset. Cn: Po. q̄ bellū ciuile contra cægestit sed nondū tēp' hui' belli ciuilis euenerat. Cū tri. p. i urbe reuertit: tribuita po. Pom. ut sibi fauore populi conciliaret: rogatione ad populū tulit: ut iteg' tri. p. crearet q̄ magistrat' super ifesus erat ordini sena. Aera q̄r if iuētis. Aius: q̄r itati erant aduersus p̄cs. Cn. criminando senatū. Largiēdo legius cē. populo fecisse conuulū. Fiesi. p̄ sicbant. Plæraq̄ maior pers. Ope possibilitate: sic Vir nō opis ē nre. dido. Nos adolefcētes. Sub sp. i. simulantes se defendēt sen. auctoritatē sed tū hoc faciebant ut magis sen dēfēderēt q̄ ut suas opes auerēt p. f. ma. i. p̄ dēfēda sua magnitudie. Qui cūq̄. i. oēs ciues. Alti cer & declarāt quō honestis noib': pars certabant modestia ut se contierēt. Mod' finis uterq̄ & plæbi & patrici: Cn. P. q̄ se per popularis. i. populo grat' fuerat & plæbē q̄ cūq̄ poterat rationibus sibi uēdicauerat. Bellum ma contra piratas: q̄ i iera obsiderēt. & trāfētib' bona diripuerat. Mithridate. nā deuicti piratis missus ē contra mitritatē regē ponti: quē Pon. rā dē cogit ad mortē. Plebis opes: ducē amisso pō. uidelicet plæbis i p̄cis euenit. Paucor. i. nobilit' paucorū dixit q̄ plebs maiori i nūcro ē q̄ nobilitas. Hi. f. nobiles. Innoxii innoxii dñr nō solū q̄ nēni nocet: sed et q̄ a nullo nocet: sicut hoc loco accipiendum ē. Florētes o pibus. Sic metu a plæbe. iudicis condēnationibus. Tere: ipsi q̄ magistratu erant alios nobiles terebant iudicis: ut placidus tractarent plebem: ut si plebs subiecta tene

tur. ipsa facilius ferret cum uideret altos iudicis terri. Dubiis cum res dubiae essent. No uis r. i. nouitate rerum. Vetus cer. quod internobiles & plebam fuerat. Primo p̄lio. quod gestum ē inter catilinam & Anto. consulē. Aequē manu: æquo Marte. Clades pernicies. Calamitas miseria. Cui

prout nō. Defessis. s. uictoribus detrimētis belli lassis. Ex anguib⁹ lāquid⁹ uulneribus acceptis in bello. Extorqueret: ui auferret. Qui plus possidet significat aut magnū pōpetū siue crassum: quorū opes maxī mae erat in urbe ro. Extra coniurationē: q̄ cōiurationis cōscit nō erāt. In gbus. s. q̄ coniurationis ignari ad catilinā p̄ficiscerētur. Quē. s. fuluū retractū ex itinere domū reductū. Necari: suffocari sine ullo iudicio: eo q̄ ad coniuratos patriae se conferre uoluisset. Hisdē tēporibus: nōnulli extra cōiurationē p̄fecti sunt i castra ad catilinam. Sicut ea prece. nā ut superi⁹ dixi: cū discessit catilina tradidit negotium Lentulo: ut omnia diligenter ageret: que ad coniurationis opes pertineret. Idoneos aptos Nouis moribus: ad nouandas res. Moribus quia malis moribus uiuebāt & uixerat & ideo p̄diores erāt ad flagitia. Fortuna: quia paupes erāt & inops.

Per alios p̄ internūtos. Cuiusq̄ modo. g. h. o. i. omne genus hominū. Vt: utilitati. Bello: ad bellū. Igitur quia preter ciues romā. ēt cuiusq̄ generis homines sollicitabant qui bello usui foret Allobrogum: sunt populi galliāe transalpine.

Ad societatem: neq̄ contra patriam publico neq̄ p̄ solutum tributum ro. po. priuatim p̄ singulas personas que alieno aere erant obstrictae. Bellicosas: quia temper gallis delectantur bellis. Negociatus id est negociationē fecerat i gallia nouerat eos inuicem sicut ipsi cum noscebant. Sine mora: quasi dicat non op⁹ fuit longam: salutatione cū ipse legatis esset notus: & ipse eos nouisset.

Dolēs: dicebat scio uos usq̄ adeo oppressos: ut soluere non positis retributū quod populus ro. i. posuit ciuitatibus atq̄ priuatis hominibus Magi stratum: uidelicet consulum pretorū p̄fectorū prouinciarum & ceterorum q̄ imperium populi hērent. Accusare senatū quia conquesti ad senatum ipse nec qdē sibi q̄ op̄is attulisset: Et me in eam necessitatē adductos ēē dicebat: ut calamitatibus suis nullum sibi remedium relinquatur preter mortem: Dixit: umbrenus. Asperum dux

Ea res quam facerent. Decit Bruti: hic erat uir sempromia: quā dixit coniurationis consciētia ēē ideo in domū ipsius duxit legatos q̄ ipse coniurationis conscius eo q̄ amātissimus erat rei publicae. Sed Sēpromia eius uxor in coniuratione erat. Tū eo tpe. Praeterea: p̄ter q̄ in domū bruti deduxit. q̄. s. domus coniurationis erat conscia p̄ sempromiā. Gabinū: nā gabinus senator erat. Eo: gabino. Socios potētissimos ac nobilissimos huius coniurationis conscios. Cuiusq̄: rā ordinis senatoriū q̄ equestris: ut erat caesar. Po. cras. In nocuus innocētes: q̄ nihil p̄itus de coniuratione sciebant. Applicuisset: ut alacriori aō rē aggredirentur legati. Pollicitos quia p̄miserūt se quoq̄ coniurationis p̄tes adiuturos esse. In certo: i. duobus: n. ambiguo. Quid nā consilii: quid nam consilii potētissimū sequerētur an coniurationē an reidū. statum iuarēt. In altera parte uidelicet ut sequerentur coniurationis partes. Studium belli

ga gens illa bellicosissima fuit. Magna merces i spe quia si obtinuerimus ipsi ciuitati dominabimur. In altera parte: in pauendo Rei publicae. contra coniuratos. Mag. opes: Nam plus posse uidebat uniuersus. Rei. p. stat⁹ q̄ pauci cōtra rē p.

Neque illis qui uictoriā adepti foret diutius ea utilicūisset: qui defessis & exanguib⁹ qui pl⁹ possidet libertatem atque impiū extorquerent: fuere tamē extra cōiurationem cōplures: qui ad catilinā in initio p̄fecti sunt In his erat Fului⁹ senatoris fili⁹: quē retractū ex itinere pariens necari iussit: hīsdem temporib⁹ Romae Lentul⁹ sicuti Catilina p̄cepta: ra: quoscūque morib⁹ aut fortuna nouis reb⁹ idoneos credebat aut p̄ se aut alios sollicitabat. Neq̄ solū ciues. sed cuiuscūq̄ modi gen⁹ hominum qd modo bello usui foret igit P. Vmbreno cui dā negociū dat uti legatos Allobrogū requirat: ō que si possit ipellat ad societate belli: estimās publice priuatimque aere alieno oppressos: praeterea qd natura gens gallica bellicosa esset: facile eos ad tale consiliū adduci posse. Umbrenū q̄ in gallia negociat⁹ rat plerisque principib⁹ ciuitatū neq̄: atque eos nouerat. Ita que sine mora ubi primū legatos in fore conspexit punctatus pauca de statu ciuitatis: & quasi dolens ei⁹ casum requirere cepit quem exitum tantis malis sperent. Postq̄ illos uidet queri de auaritia magistratuum: accusare senatum: qd i eo auxilii nihil esset: miseris suis remediū morte expectare. At ego inquit uobis modo si uiri esse uultis rationem ostendā: qm tanta ista mala effugiatis: Hac ubi dixit allobrogēs in maximam spem adducti umbrenum orare: ut sui miserē nihil tā asperum neq̄ tam difficile ēē qui cupidissimi facturi ēent: Dum ea res ciuitatem aere alieno liberaret ille eos i domū D. B. uti pduxit: qd foro p̄p̄qua erat neq̄ aliena cōsiliū p̄ Sempromiā. Nā tum Brut⁹ ab roma aberat p̄trea gabiniū arcessit quo maior auctoritas sermōi iesset: eo p̄sente coniurationē apit noiāt socios p̄trea multos cuiusq̄ generis innoxios: quo legatis anim⁹ amplior esset. Deinde eos pollicitos operam suam domum dimittit Sed Allobrogēs diu i incerto habuere quidnam consilii caperent In altera p̄te erat as alienum studium belli. magna merces in spe uictoriā: At i altera maiores opes

conturassent. Tuta consilia: quia nihil erat periculi coniuratione patefacere. Cetera praemia Nā senatus consilium factum est quo praemia dabantur his qui coniurationem uindicassent. Illis allobrogibus. Fortuna rei: p. ut rei. p. magis quā fouerent conturatribus. Cuius. Qu. fabii. Ciuitas eoz allobrogū. Nā ut uidēus fieri. una quaeq̄ ciuitas suum hēt patroniū. Studiū. uolūtate coniurationis. Ceteros: socios p̄ter hūc Umbreum & gabinū. Bene pollicētū: uidelicet sep̄atos ēē adiutū dū coniurationē. Quā maxī: ita ab

tuta consilia: p̄ incerta spe certa praemia. Hac illis uolentib⁹ tādē uicit fortuna rei. p. Itaq̄. Q. Fabio Zangae: cuius patrociniū ciuitas plurimū utebatur omnem rem uti cognouerāt aperunt. Cicero p̄ Zangā cognito consilio legatis p̄cepit ut studium coniurationis uehemēter simulent: ceteros adeāt: bene polliceant. Dēq̄ opā uti eos q̄ maxime māifestos habeāt. Hisdē fere tēpib⁹ i gallia ceteriore atq̄ ulteriore: Item i agro piceno Brutiaq̄ & appulia motus erat. Nā quae illi quos antea catilina dimiserat incōsulte ac ueluti p̄ dementia cuncta simul agebāt nocturnis consiliis: armorum atque telorū portationib⁹ festinādo: agitādo: omnia plus tioris q̄ piculi esse fecerat Ex eo nūero cōplures. Q. Metellus celer p̄tor ex sociis causa cognita in uincule cōiecerat Item in citeriore gallia. C. murea: q̄ ei puincie legatus p̄erat. At Romae lentulus cū ceteris: qui p̄ncipes cōiurationis erāt Paratis ut uidebat magis copios constituerat uicti cum catilina in agro Falulanum cum exercitu uenisset. L. Bastia. Tr. ple. concione habita q̄reretur de actionib⁹ Cice. bellic⁹ grauissi nā inuidiā optimo consuli impone ret. Eo signo in p̄xima nocte cetera multitudo cōiurationis suū q̄sq̄ negociū exequeretur: sed a diuisa hoc modo dicebatur. Statili⁹ i & Gabinius uti cum magna manu duodecim simul oportuna loca urbis incenderent: quo timultu facilio adit⁹ ad cōsulā ceterosque: q̄b⁹ insidie p̄bantur fieret cetheg⁹ ciceronis ianuā obsideret Eumque ui agrediretur. Alius autem alium. Sed filii familiarum quorum ex nobilitate maxima pars erat parentes interficerent simul caede & incendio periculis omnib⁹ ad catilinam erumperent. inter hāc parata atque decreta cethegus semper quaerebatur de ignauia sociorum illos dubitando: & dies pro latando magnas oportunitates corrumpere: factū non consuto in tali periculo opus esse: seque si pauci adiuuarent languentibus aliis impet in curiam

eis cōiurationis cōmissa excipiāt ut ipsi postea negare nō possint. Hisdē tēpib⁹. q̄b⁹ illa gerebant in urbe citeriore: quae ē citra alpes. Vltiore q̄ ē ultra alpes. Agro piceno: quem nunc anconitanū appellamus. Dimiserat: in diuersas partes miserat ut cū opus esset sibi praesto essent. In consilio. q̄ harū regē erant imperiti. ideo nesciebāt. occulte cōiurationē sequi. In consilio: inconsiderate simul tali tēpore non ordine agebant. sicut catilina p̄cepit. Nocturnis cū quia nocturno tpe cetus cōgregabant: & inter sede coniurationis consilia agebant. Postationibus armorum Nam arma portabā nūc huc nūc illuc. Timor q̄ p̄ oīa timore compleuerant cū tamen nullū p̄culū esset.

Ex eo numero qui met⁹ fecerāt. Et sociis caussa non cā ex sociis sed ratio plures ex locis ex eo nūero coniecerat in uincula: Cōplures: multos. In uincula in carcerē: Trē: similiter quē admodū ille fecerat in gallia ulteriore ita iste in gallia citeriore multos in uincula contexit. Gaius: multos scilicet contecerat in carcerē: At romae nunc dicit qd fecerit lentulus in urbe cū ceteris coniuratoribus uidelicet cū umbreno gabino & ceteris senatoribus q̄ huius coniurationis cōscitis & princeps erāt Paris a catilina. fefulanū: quae ē ciuitas heruriae

Lentulus. qui & ipse hulus coniurationis erat socius. concione habita: aggregato populo. Que reret: pro conquerēt. Grauis summā inuidiam belli. Odiū maximū: q̄ diceret cice. sui espitanti atq̄ inhumanitate fuisse in catilina: q̄ ipse coactus fuerit arma cōtra patriā summere. & hāc oīa mala cā ciceronis puenisse. Optimo consuli. i. cicero ni hāc maxima est laus Salustii: q̄ uerus fuerit hīstoriae scriptor nec quicq̄ mentitus fuerit: Nā ubi q̄ laudet ciceronē: cū tātū constet inter eos maxia fuisse inimicitias. Eo si ergo uidelicet concionis habitae a lu. Bestia quia ita constituerat ut cū die quo lu. Bestia cōquestus est de actibus ciceronis sequenti nocte oīa quae sibi cōmissa fuissent i pigre exequerentur. Proxima. sequētī. Ea negotia. Magna manu magnis copiis. Opportuna ad rem gerendam: nā cū in p̄te urbis incēdiū factum esset omnes mediā urbē reliquissent ad extinguedū ignem concurrerēt. Itaq̄ cicero cōsul. & ceteri boni ciues in media urbe destituerentur: quo facto nos maxime octo & cōsulē & ceteros rei. p. amātissimos trucidare poterimus. Ingrederet contenderet ut intra aedes: & ad eū obtruncandū ueniret. Alium. s. senatorem parentes: rei. p. amātissimos. Caede senatorum: consuls & patrum Incendio urbis. Hec pacta. s. incēdia caedes & rapinas Prolatādo: p̄feredo. Corrupte: destruere Fasto pio facere. Cōsulato: pro consulere Pauci: admodū pauci ex locis. Lāguētib⁹: torpescētib⁹

Ferox: idomitus natura. **Vehemens:** acer. **Promptus:** ad facessendum & pulsandum. **Excepto:** ciceronis quia cicerone consul preceperat introductione hēre p̄ intercessionē Gabiniō quia quare uenerūt: & p̄terunt a Gabino ut sibi copia fieret colloquēdi ceteros coniuatores. **Postulat:** ius & ita Gabinius eos duxit ad ceteros coniuatores. **Lētulo cethego:** .f. cas. qui omnes erāt coniuatores. **Iusurandū:** .f. societatis factae iter allabrogas & coniuatores. **Quod signatū ad suos uidelicet ut possim⁹** foedus iure iur. factū ostēdere ciuib⁹ nostris: ut scripto appareat nos iure iur. rādo factos: nos in hac coniuatione eos accipere dicebāt. n. aliter suos ciues sibi fidē non ēe daturōs. **Quod iusurandū.** Signatū: sigillatū: nā scripta rapta & firma solent sigilla hēre qbus magis fides adhibeatur nā aliter scripta corrumpi possent.

Eos ciues suos allobrogas: dicebant. n. nisi nobis iusurandū sigillatū dederūt: non facile persuadere poterimus ciuib⁹ nostris hoc uerum esse. **Nihil eis credebant.** n. hoc uere non simulate dici a legatis. **Eo:** neq; ad allobrogas Breui: tēpore q̄ propter non est opus iure iur. meo. **Lentulus:** alter coniuationis princeps. **His:** allobrogibus. **Crotonensem:** de crotona ciuitate. **Domū pgerent priuig domum conuerterēt.** Volturcio dat cetera. .i. litteras committit ulterio: quas ad catilinam deferat: & est usitatus dicēdi modus: do tibi litteras ad Antonium. .i. committo tibi litteras quas deferas ad Antonium. **Qui sim & c.** Noluit ponere nomen suum ne si forte littere interceptae fuissent nomen suum scriptum cognosceret.

Vir fortis. Etiam infirmos: non solum a ciuib⁹ sed etiā a seruis si forte ita opus esse uidebit. **Promptus manu uulgo dicitur** beccafeto de leman. **Iusurandum:** scriptum intellige aliter nisi dēt iusurandū ad hanc non prosequit mandata quae dedit his qui litteras portabant. **Ad hoc .i. praeterea .i. praeter has.** **Dar:** Lentulo & Volturcio & legatis. **Quo consilio & c.** quia catilina repudiabat seruos ne uideretur contra dignitatem facere si uellet seruos ciuib⁹ ro. imitare. **Cū ab senatu hostis.** ob quā cām iam non potes tuam dignitatem tueri. **seruitia .i. seruos:** nam seruitia p̄ seruis ponti saepe uidimus. **Propius uidelicet ad urbē.** His rebus actis nunc dicit quo consilio usus fuerit consul cū hanc oīa sibi nunciata essent. **His rebus supra memoratis actis gestis.** **Constitutata:** determinata diffinita nocte eundi ad catilinā.

Ci. cuncta. quia allobrogas cuncta patefecerāt ciceroni. **Praetoribus nobis.** Miluio pons ē in urbe. **Per insidias:** uidelicet ipsi dilitererēt insidiis. **Comitatus.** societate allobrogum. **Aperit** declarat manifestat praetoribus. **Cetera cetera praecipit ut agant praetores.** **Fa. to .i. facere.**

Permittit: & ut hoc facere possent dat sibi milites q̄ sibi pati essent ad imperiū. **Sine tu. sine motu:** ne si hoc cognoscerēt: per aliā uia p̄ficerent.

Collatis: dispositis in ponte miluio. **Occulte latenter ne sentirēt.** **Obsidunt:** occupant dicim⁹ & obsident & obsidunt obsidēt ex ob & sedeo: obsidunt ex ob & sideo. **Sicut erat p̄ceptum a cicerone.** **Cum Volturcio.** qui duxerat eos ad catilinam. **Vtrinq; scilicet a dextra & a sinistra.** **Co-**

horatus ca. uidelicet ne timeant: sed & ipsi fortiter dimicent cum hostium multitudine que obfederat eos. **Promptuui:** hic promptinus pretor cognitus erat huius Volturcio ideo sperabat ab eo posse impetrare salutem. **Obtestatus:** cum deprecatus esset multa. **Quod ei erat notus** quia cognoscebat eum. **Diffidens uitae:** quia diffidebat se posse uitam seruare in tanta multitudine & et quia iā coniuatio detecta erat

facturū: Nā a ferox uehemēs: mauu p̄mptus erat: maximū bonum ī celeritate putabat. Sed alloborges ex p̄cepto Cicerōis p̄ Gabiniū ceteros cōuēiūt. Ab lētulo cethego Statilio: itē cassio postulat iurā. q̄ signatū ad ciues p̄ferant aliter haud facile ad tātū negociū eos īpelli posse: Ceteri nihil suspicātes dat cassius semet eo breui ueturū policeē: ac pauloātē legatos ex urbe p̄fiscit Lētul⁹ cū his. **T. Volturciū** quēdā cortonēse mīuit ut Alloborges priusq̄ domum p̄gerēt cō catilina data atq; accepta fide societate cōfirmarent. Ipse Volturcio litteras ad catilinā dat: quāq; exēplū īfrascriptū ē. **Qui sim** scies ex eo quem ad te mīsi: cura ut uir sis; & cognita quem in locū sis p̄gressus; & uide quid iā tibi sit necesse: cura ut oīum tibi auxilia adiungas: etiā īfirmos. **Ad hoc mādata uerbis dat:** cum Senatu hostis iudicat⁹ sit: quo consilio seruitia repudiet in urbe parata esse q̄ iusserit: ne cunctetur īp̄p̄ius accedere. **His reb⁹ ita actis constituta nocte q̄ p̄fiscerentur:** cicerone p̄ legatos cuncta edoctos. **L. Valerio Flacco:** & **C. Pōptio p̄torib⁹** par: ut ī ponte miluio p̄ insidias allobrogū cōitat⁹ dephendant. **Rem oēm apit cui⁹ rei grā** mittebantur: cetera uti factū op⁹ sit: ita agant: p̄mittit illis hoīnes militares sūn tumultu: p̄ insidiis collocatis: sicuti p̄ceptum erat. **occulte pontē obsidunt.** **Postq̄ ad id loci legati cum uolturcio uenerūt:** & simul utriq; clāor ē exort⁹ galli cito cognito consilio sine mora p̄torib⁹ se tradunt uolturcio: p̄rio cohortat⁹ ceteros gladio se a multitudi ne defendit: deinde ubi a legatis desertus est prius multa de salute sua pontinum obtestatus est quod ei notum erat. **postremo timidus ac uitae diffidens uelut hostibus sese praetoribus dedit**

Propere: ex templo confestim: **consult:** ciceroni. **Nā letabā:** declarāt ereptā libertatē. **Anxius erat** sollicitus & cura plenus. **Tantis ciuib⁹ .i. deprehēsis optimatibus.** ciuib⁹ In maximo scelere: uidelicet in coniuatione. **Impūitate:** eorū. **Prodēdā rei pu.** ad prodendam Rem pu. spectare. **Igitur:** quāquidē ābigu⁹ & anxius erat cicerone qd faceret utrum p̄nā ex perditis ciuib⁹ sumeret: an eos īpunitos relinqueret. **Confirmato animo:** bene confirmato: nam primo incertus erat animus ciceronis utrū puniret an non: sed tādē

Quib⁹ reb⁹ cōfectis: oīa p̄pere p̄nūcios cōsulū declarātur. **At illū īgēs cura atq; leticia simul occupauere:** Nā letabatur itelligēs patefacta coniuatōe ciuitatē piculif ereptā ēē. **Porō at anxius erat:** dubitās ī maxio scelere tātis ciuib⁹ dephēnsis qd factū op⁹ esse: p̄nā illoꝝ sibi honerū īm p̄uitatem p̄dendā rei. p. fore credebatur. **Igitur cōfirmato animo uocari ad se iubet Lētulū:** cethegū Statil. Gabiniū. **Item quēdā Tarraciū.** q̄ in Appuliā ad cōcitanda seruitia p̄fiscit parabat ceteri sic mora ueniunt. **cepari⁹ paulo ante domo egressus cognito indicio ex urbe p̄fugerat.** **Consul lentulū q̄ praetor ipse erat manu tenens p̄ducit:** Reliquos cum custodib⁹ in aedem Concordie uenire iubet. **Eo senatū aduocat:** magna q̄ frequentia eius ordinis Volturcium cū legatis introducit: **Flaccum praetorem** scrinium cū litteris quas a legatis acceperat: **codē afferre iubet Volturciū** int̄rogat⁹ de itinere: de litteris: **postremo qd aut q̄ de causa consilii habuisset.** **Primo fingere:** alia oīa dissimulare de coniuatōne. **P̄ ubi fide publica dicere iuss⁹ est oīa uti gesta crant ap̄it docetq; se paucis añ dieb⁹ a gabiniō & a cepario sociū accitū nihil ampli⁹ scire q̄ legatos tantūmodo audire solitū ex gabiniō P. Antro. Seruium ylam. L. Varguteiū** multos p̄terea in ea coniuatōne esse **Eadē Galli** fatentur. **At Lentulū dissimulantē coarguūt p̄ter litteras sermonib⁹ quos ille hēre solit⁹ erat ex libris Sybillinis regnū Rōā trib⁹ corneliis portēdi:** Cinnā atq; Syllā antea: **se tertiu⁹ ēē cui factū foret urbis potiri.** **Praeterea ab incēso capitolio illū ēē. xx. annū** quē saepe ex p̄digiis aruspices respōdissent bello ciuili cruentū fore. **Igitur plectis litteris cū pri⁹ oēs signa sua cognouissent:** **senat⁹ decreuit uti abdicat⁹ a magistratu Lentulus itēq; ceteri in liberis custodiis haberētur**

In magistratu quēpiā animaduertere: Itē: p̄terea cōsul senat⁹. **Ceteri:** coniuatores cū ip̄o Lētū. **In liberis cu. in custodiis** ī qbus seruabāt liberi hoīes: & dixit hoc ad differētiā custodiā seruiliis: nam seruiliis custodia ē carcer. **In cu. li. i. i. custodiis q̄ conuēiant liberis hoīb⁹** ut n̄ seruiliis: hoc est & domi seruarentur ap̄d ciueꝝ ro.

aiū cōfirmavit puniēdos ēē coniuatores. **Aio .f. p̄uēdi eos.** **Qui cepari⁹.** Ad cūcitanda seruitia. **id est ad commouēdos seruos ut catilinam aduersus rē pu. seq̄rent.** **Ceteri uocati .f. a consule scilicet lētul⁹ cetheg⁹ Statil⁹.** **Gabinus sed cepari⁹ us reb⁹ suis fuga consuluit.** **Consilio ciceronis .**

Cōsul lētulū: cōsul cicerone honoris grā q̄ praetor erat māu cepit lētulū & ip̄m ī curiā introduxit. **Custodibus .i. cū militibus armatis** qui custoditē: ne e manibus elaberentur. **Edem: templum.**

Eo. f. in aede concordiae. **Frequentia:** multitudine. **Eius ordinis .f. senatorii.** **Legatis:** allobrogum. **Praetorem:** urbanum. **Scrinium:** capiam uasculum ubi erant litterae reconditae. **litteris:** ex quib⁹ coniuatio patefiebat nam ī his continebatur quomodo catilina admouebatur q̄ omnibus quae iusserat in urbe peractis: ipse propius cum exercitu ad urbem proficisceretur. **De itinere:** quia ex urbe hoc tēpore p̄fiscerent quid nā cū legatis haberet. **De litteris & qui nā sibi litteras dedisset.** **Aut qua de causa .f. habuisset id consilium.** **Primo fingere:** falso dicebat se iterum quidem fuisse extra urbē ad catilinā: n̄ ut q̄ contra Rē pu. ageret sed ut uideret qd nā catilina tibi facere consutuisset. **Alia: alias res de coniuatōne que falsae erāt.** **Postubi p̄ postq̄.** **Data si de. p. hoc est cū polliciti essent id tibi impune futurum si uerum aperuisset.** **Aperit:** admoenit: ostendit. **Accitum uocatum.** **Eadem Ca.** quae ulterius dicebat. **Coarguunt:** conuincunt galli dissimulantem: **negantem** ea que erant uera praeter litteras quas dederat ad catilinam.

Portēdi: predici: significari. **Tribus corneliis de gente cornelia scilicet Cinnae & syllae.** **Sibi .lentulo:** nam ipse quoq; degente cornelia erat. **Hi duo .f. Cinna & sylla:** ante fuerant imperio urbis potiti se autem nunc tertium esse qui urbis imperio potiretur. **Fatatum.** destinatum. **Se. Lentulum:** Praeterea aliam rationem dicere solebat qua ostendebat imperium ro. hoc tempore sibi deberi. **Ab incenso capitolio:** quemadmodum cicerone in libro de diuinatione dicit incensum est capitolium ex illo incendio cognitū ēē ab aruspices p̄ uigilimū añū bellū ciuile futurū cū maximaciuiū p̄nicie: & hic iā erat uigilim⁹ añ⁹. **ex quo capitolium incensum fuerat.** **Quem uigilimū añū.** **Ex p̄digiis.** quae incendio capitolii uiderant. **Cruentifore:** cruentari oportere bello ciuili. **Lris lectis:** q̄s Lē. mittebat ad catilinā. **Sua signa.** sua sigilla: sigilla ipsi⁹ Lentuli. **Oēs senatores.** **Abdicatus** ma sit priuatus p̄tura: nā abdicare priuate sig. magistratu: hoc aut se est sc̄at⁹: q̄ cōtra dignitatē. p. ro. erat nec ēē licebat

Lentulus: traditur. Spintheris est cognomen: quia lentulus Spinther uocatus est. Tunc eo tpe. Cethegus: traditur. Statilius: traditur. Gabinus: traditur. Nam is paulo &c. parenthesis est: Nā is paulo ante ga ex urbe fugerat ut ad Catilinā se conferet & ex itinere tractus fuit Romā. Interea plæbs: nūc uulgi mobilis tātē ostēdit q̄ prius lætabat q̄ Catilina bellū pararet eo q̄ res nouas opraret: nūc uero q̄ catilinæ res nō p̄ cesserat ex sentētia: auctorē belli exercabant & p̄cipue q̄ icēdere urbē cōstituerāt cōiuratores. Nimis ualde

Mutata mēte. mutato proposito: Tollere: p̄ extollebat. i. efferebat. s. laudibus: Erepta: libera ta. Gaudium. mentis. Leticiam corporis. Alia facinora: ut sunt rapinæ cædes: ciuium proscrip tiones. Prædæ. s. ad prædam. Detrimētum. i. ad detrimētum. i. ad damnum. Fore: futura esse. Cui. s. plæbi. Omnes copiæ: omnes fa cultates. In ulu quottidiano: quia in dies opere manuum suarum utuunt. Cultu corporis. s. in uestibus. Post eum diem: quo coniuratores sūt traditi ciuibus in custodiis seruandi. Quem: i. u. tarquinium. Aiebant: dicebāt. Fides p. esset da ta: si permissum fuisset publi. id sibi fraudi non eē quod de coniurationē sciret iustus est De paratis incendiis: ut in duodecim præcipuis locis urbis incendium pararetur. Cæde bonorum: ut ci ce. & cæteri ciues interficerentur. De itinere ho stium: ut catilina cum hostibus ad urbem uentret

Præterea docet. Terrēt: a proposito remo uent: eo q̄ depræhensi essent. Eo: tanto magis q̄ erant depræhensi. Quo. i. ut reficeret quia præterit erant cum illi principes coniurationis capti essent. Apericulo eri. ut Lentulus & cethe gus & cæteri depræhensi qui erant a periculo cæ dis liberarentur ab eo periculo quo depræhensi i custodiis habebantur. Sed ubi tarquinus: pro lepsis ē ordo erit hoc modo omnes conclamabāt indicem esse falsum: Vbi: postq̄ tarquinus.

Alii rati conclamabāt indicem esse falsum. Pars: conclamat indicem esse falsum. Plæri q̄. conclamat indicem esse falsum. Nominat crassum crassinomen dixit. Hominem no. no bili genere natus erat: nam patricius fuit crassus.

Maximis diuitiis quia ditissimus fuit crassus adeo ut diues crassus appellatus sit. Potētia sum ma: quia potens fuit crasso: nam eo tempore tres potētissimi fuerunt in urbe ro. s. crassus Pom. & cæsar. Rati: arbitrati. Est: quis. In tali tē pore tam periculoso Tāta uis: tanta potētia.

Exagritāda exacerbanda de falsitate huius indi cis. Obnoxii: obligati. Referatur. referre in senatu est qd̄ ueneti dicunt partem ponere. Con sulente: consultante. Referente: de ea re cice rone. Frequens ex maiori parte. Potestate. s. dicendi. Indicaret: aperiret & mentitus falso dixisset. Erant eo tempore: superius scripsit Sal. q̄o decretum est Tarquinium falsum esse in dicem q̄ crassum nobilissimū uirū maxima potē tia atq̄ maximis copiis præstantem nominasset. hūc autem dicit cām cur nominauerit i cōiuratio ne crassum Tarquinus eo tempore quo ista ge sta sunt indicium illud scilicet Tarquinii. Machi natū eē. fictū iuectū atq̄ fabricatū. Apud Antro. q̄ fauebat cōiuratiōi. Nā antroni uolebat saluos eē cōiuratiōes. Quo facili. ut facili. Appellato crasso. no miato crasso cōiuratiōis cōscio. Societate piculi. cū i codē piculo eēt crassus quo cæteri cōiuratores. Tegeret

Itaq̄ Lētulus. P. Lētulo Spīteri: q̄ tū adilis erat Cethegus. Q. Coruificio: Statilius. C. Cæfari: Ga binius. M. Crasso Cepari (nā is paulo ante ex fu ga retractus erat) Cn. Terētio senatori tradit In terea plæbs cōiuratiōe patefacta: quæ priō cupi da nouaq̄ reg: bello nimis fauebat mutata mēte Catiliæ cōsilia execrari: Cicerō. ad cælū tollere: ueluti urbs ex seruitute eēt erepta gaudiū atq̄ latitiā agitabat. Nāq̄ alia belli faciora p̄dæ ma gis q̄ detrimētum fore: Incēdium. uero crudele i moderatum ac sibi maxie calamitosum putabat quippe cui oēs copiæ in u' u quottidiāo & cultu corporis erat. P̄ eum diem quidā. L. Tar. ad se natum adduci erat: quem ad catilinā pficiscen tem ex itinere retractum aiebant. Is cum diceret se idicaturū de coniurationē. si fides publica data eēt: iustus a consule quæ sciret edicere eadē fere quæ Volturci de paratis incendiis: de cæde bo norum de itinere hostium senatum docet. Præ terea se missum a. M. crasso: qui catiliæ enunt a ret: ne cum Len. & Cethegus: aliq̄ ex cōiuratio ne dephensi terrent: eoq̄ magis p̄peraret ad urbem accederē Quo cæterorū animos reficeret & illi facili a piculo eripent. Sed ubi Tarqui ni crassum nominauit hominem nobilem ma ximis diuitiis: lumina potentia: alii rem incredi bilem rati ps tæcti uey existimabant: tantum quia in tali tpe tanta uis hominis magis lenien da q̄ exagitanda uidebat pleriq̄ crassio ex nego ciis priuatis obnoxii: cōclamant idicē falsum eē deq̄ ea re postulāt uti referatur. Itaque cōsulēte cicerge frequēs senatū decreuit Tarquinii idiciū falsū uideri. Eūque i uinculis retinendū: neque apli potestate faciendū: nisi de eo idicaret cui cōsilio tantū rem eēt mēti. Erūt eo tpe qui exi stimaret idiciū illud a. P. Antro. machia. ū quo facili appellato crassop societate piculi reliquos illi potētia teget. alii Tarquinium a cicerone

defenderet: Reliquos: cæteros coniuratores. potētia illius. Crassi. Aiebāt: dicebant. patrociniō: defensio ne contulerit rē pu. immo nominari fecit cicerō ipm crassum: & huic sniæ ei fuit crassus q̄ hāc iudicia cōtra se factā eē crederet. Ego: salusti. Prædicatē: dicere. Contumeliam: iniuriam. Sed hūc tēporib⁹ uidetur hoc loco q̄si defendere cicerōne salusti dicit. n. n̄ uidet uerisimile falso a cicerone accusatū fuisse cū nobilissi mi ro. ciues cū nulla conditione. inducere potuerint ut cæsarē in coniuratione falso nominari faceret. Qu.

missū aiebāt. ne Crassus more suo suscepto ma los: patrociniō rē p. conturbaret. Ip̄m Crassum ego postea p̄dicatē audiui tātā illā cōtumeliā si bi a Cicerōe impositam. Sed iisdē tpeib⁹. Q. Ca tulus & C. Piso neq̄ p̄cib⁹: neque gratia: neque p̄cio cicerōne impellere potuere uti p̄ allo bro gas: aut p̄ aliū indicē. Cæsar falso nominaret: an Nuterq̄ cū illo graues inimiciās exercebāt Piso oppugnat⁹ i iudicio repetūdag: pp cuiusdā transpadani suppliciiū iniustum: Catul. ex peti tiōe pontificat⁹ odio icelus q̄ extrēa atate maxi mis honorib⁹ us⁹ ab adolescētulo cæfare uict⁹ discesserat: res autē opportuna uidebat q̄ is pri uati egregia liberalitate: publice maximis mune rib⁹ grandē pecuniā ddebat. Sed ubi c. sulē ad tantum facinus impellere nequeunt: sigilati cir cūeundo atq̄ mētiēdo quæ se ex Volturcio aut allobrogib⁹ audisse dicrent: magnam illi inui diam concessauerant: usque adeo ut illi equites Rōani qui p̄sidii cū cum telis erant circum adē concordie seu piculi magnitudie seu ai nobilita te impulli quo studiū suum in rē. p. clari⁹ esset: Egrediētī ex senatu cæfari gladio minitarentur. Dum hæc in Senatu aguntur & dum legatis al lobrogum: & T. Volturcio cōprobato eorū in dicio premia decernuntur: liberti & pauci excli entib⁹ Lentuli diuersis itinerib⁹ opifices atque seruitia in uicis ad eum eripiendum sollicitabāt

eendo uidelicet facinora cæfari. Quæ audisse dico. Nam falso dicebant cum ulterius & allobroges de coniuratione narrarent dixerunt & huius coniurationis participem esse cæfarem. Impelleret: contra cæ farem. Edem templum concordie ubi senatus frequens habebatur. Circum locum stabant armati: neuis aliqua senatui & consul. inferretur: Nam quia Cicerō timebat ne coniuratores in se atq̄ in senatum impetum facerent armatos milites semper secum habebat. Seu: impulso. Periculi magnitudine quia ui derant in quanto periculo rē pu. esset per hos coniuratores. Nobilitate: leuitate quadam animi. Quo. i. ut. Studium: uoluntas. Clarius: manifestius & nobilitus. Gladio: cum gladius. Egrediēti: scena: & tra fuit. Nam cum cæsar egrederetur hi equites qui credebant eum coniurationis esse participem propter uerba p̄sonis & catuli truerunt in eum & cicerō periculum uidens saluti cæfari complexus est eum: ita ut equites cæfarem uulnerare non possent: nisi cicerōnem plus transfixissent: & hoc modo eum ex curia dedu xit incolumen hæc quæ supradicta sunt: Volturcio eo q̄ dara sibi fide publica de coniuratione patefa cerat quæ sciret. Comprobato indicie: uidelicet q̄ uerum esset. Libertī. i. serui lentuli: qui ab eo fa cti fuerant liberti: & ideo ob tale beneficium pietate commoti studebāt hez ex periculo eripere: Exclētib⁹ elīetes sunt qui in defensionis tutela constituuntur: patroni sunt qui defendunt. Diuersis itineribus: inuisa quia & libertate cientes alii in alios uictos diuisi bant sollicitando optices ac seruos. Velentulus impetu facto ex custodiis eriperetur: Sollicitabant. s. premis ex pollicitationibus. Opifices. dicuntur illi q̄ opere

manuum suarū uitam subleuant: & ab ope faciēdo dicti sunt opifices. Eripiedū: liberādū. Præcio premiis & q̄a ita consueuerant liberi erati eos idoneos eē ad hāc rē ingēs præmiū pollicebātur huiusmodi faciōsis & pernitiōsis hoibus hez suū de custodia liberassent. Cethegus. illi sua spē monebātur ad eripiēdum lentulū dñm suū: sed cethegus se aliter habebat nā &c. Excitatos in huiusmodi rebus. Grege factō. i. multitudie facta. Irrumpi. i. u. ingrederetur ad eū & eo mō custodiis eriperēt. Ea parari: uidelicet utm parari a lentulo & cethego ut liberetur a custodia. Dispositis præsidis dispositis militibus armatis circa ædes ubi erāt coniuratores: Monebat postulare uidebat. Refert rogat senatū. Sed eos: sed quis refert qd uideret faciendū esse de his tum senatū de creuerat ante eos contra rē p. fecisse. Quod eo q̄ p. ga. De Lucio Crassoz non in urbe nec i custodia erāt sed ipsi ex urbe pfugauerāt ergo hac conditōne consultabāt qd faciendum esset si de phēti fuisset. Oratione eazcā q̄ sequitur. f. quæ incipit oēs homines &c. Itur pedib⁹ in sententiā qd dicebat principes senatus cū duæ erāt sententiæ ut delicta una suadens: alia dissuadēs q̄ hāc suadentē sequitur & eat in dexterā q̄ illā dissuadentē sequitur i sinistra: & ille q̄ in dexterā aut in sinistra iussit pedibus tre in sententiā dicebat. Nā q̄a erat maxia multitudo senatoz magnum spacium cōsumptū esset si singuli sententiā suā dixissent sed eo mō breuiter explebat consultatio. Abditiis p̄sidis f. in locis opportunis ne aliqua timeri posset. f. uis & perturbatio. Sed cæsar: sed qd dixi de oratione cæsaris ostēdit q̄ nā fuerit eius oratio. Ab odio nā odiū quod habet contra reum n̄ finit ueritatē discernere: & qd odio habetis coniuratores non recte iudicabitis de his igitur cauendum ē ut ppter odium iudicetis q̄ pp iusticiam. Amicitia. Nam gratia moti homines & fauore iudicare solēt contra iusticiam rectum. Ita: referas ad odium. Misericordia referas ad amicitia nā odio trasclmur: Vez: ueritatē illa supra memorata. f. odiū tra amicitia: atq̄ misericordia. Officiunt: nocēt in iudicādo. Quisq̄ omnīū nemo: Libidini: uoluptati suæ. Vt: utilitati nemo ē q̄ animo suo morem gerere possit: & utilitatē pub. sequat.

Vbi: quando intenderis ingenitū ad odiū: ualeat ad dānandū si uero ingenium intenderis ad misericordiam ualeat ab absolutionē. Intenderis intētum habebis: ubi q̄n intēderis ad aliquam rē quia intētum fuerit & n̄ erit inflexum ab aliqua passio ne uidelicet neq̄ ab odio neq̄ a misericordia: Va. suas proprias habet uires nec sibi abhmōi auferuntur & ab eam rem recte iudicare poterit sed si remissum fuerit ingenium & inflexum ali qua Passione raro recte iudicabit. Possidet: ingenium: Ea libido. i. appetitus animi.

Animus ingenium. Magnam: copia nunc incipit uti insinuatione quia rem pro re ponit pro coniuratione ponit externarum ciuitatum defectionem. Recte: iuste & honeste. Ordine: modesto quia ordo precipue uersatur in modestia. Bello macedonico: per exempla probat quod dixerat: neque non posse simul eos parare libidini & utilitati suæ: dicit. n. &c. Bello macedonico uere in qua omittis que alii reges & populi inconsulte fecerint: ita dicā que maiores nostri modeste & ordina & fecerunt. Macedonico bello: quod contra macedones gestū est. Cum grege perfa: Scimus quomodo extra ordinē paulus æmilius in eam prouinciam impator missus debilitauit hostes & regē ipm perlam i triūpho romā duxit. Rhodiorum: rhodos isula ē & in ea ciuitas eiusdē nominis: magna ampla: magnifica: præpotens. Infida perfida. diuersa: cōtraria. Bello. f. macedoniæ rege per se uictō. Cōsultū de rhodiis: qd nā placeret fieri de rhodiis q̄ defecerāt ad hostes

Bellis

Bellis. p. sicut uideri potest apud. Li. Per inducias: cū induciæ essent inter romanos & pœnos: carthaginienses classem romanā inualere: & partē eius maris sūmiserūt: partē autē partē traxerunt: & romanos legatos uerberib⁹ cedere ausi sunt: & tamē cum legati carthaginienses uenissent ad Scipionē eos reliquit intactos sed cū legatis romanorū eos Romam misit: senatus simul romanus eos carthaginem tutos remisit. Quod ēr.

Valerius li. vi. de fide. pub. tangit. Speciosa illa quoq̄ romana fides ingēti pœnoz classe circa sicilia deducta: duces eius fractis animis consilia petēdæ: patris agitabant. Quoz Hāmical ire se ad consule negabat audere: ue eodē modo cathene sibi iniecerent quo ab ipsis cornelio asinæ fuerant iniecte. Hāno autē certior romā animi existimatio: nihil tale timēdū ratus maxia cū fiducia ad colloquiū eoz terēdit. apud quos cum de fide belli ageret: & tribun⁹ militū ei dixisset: possit illi merito uenire quod cornelio accidisset: uterq̄ consul tribuō tace re iussit: isto inq̄ metu. Hāno fides ciuitas n̄are te liberat: claro fecerat tantum hostiū ducē uincei potuisse: sed multo clariore fecit uoluisse. Aduersus eosdem hostes parē fidem iniurie legationis tuēdo. P. C. exhibuere. Occasionē: per opportunitatē: quā perfida hostium sibi dederat. Quid te dignū fa. qd ad dignitatē suam pertineret hoc ite uidelicet ut sitis attētiore ad salutē cōiuratoz q̄ ad obseruandū qd ipsi commiserunt. Iræ uicē con. ne magis iram uestram expleatis. Nam si tanta pœna reperiret quanta fuit magnitudo sceleg suoz. Nouū con. f. ut non ste legib⁹ sed alia maiora supplicia inuēian. His: consiliis. Parua sūt legi. nam leges n̄ permittebant ciuē ro. uirgis cæde nec capite pūiri: sed si diphēlus esset perpetuo carcere teneretur: si autē extra urbē fuisset ita ut dephēdi non posset exularer. Rapi. i. stuprari.

Pati. f. supra & adulteria: sed per deos obsecro uos. o. p. c. Quo. i. ad quid illa oratio est in qua crimine & scelera conturatoz nōnulli exagerare uoluerūt. An ut: an illa oratio amplificans scelera coniurationis tinuit. Ad id infectos: iratos & in sensos. Tāta res atque tam atrox cū ironia legendum est qui re non mouet multo mius uerbis mouebitur atrox sæua. Suæ iniuriæ: pprie erant iniuriæ omnīū senatorum eo q̄ contra rē pu. suam coniuratio facta erat. Eas iniurias suas f. grauius passi sunt iniurias q̄ equū fuerat. Aliis a li. ulsciscedi iniurias nam priuati homines possunt iniurias grauius ulscisci quod potentes facere non possunt nisi cum ignominia maxima. Dimissis in ob. i. in humiles homines in humili & ignobili loco positi. Si quid iratum de. i. per iracundiam aliquod crimen fecerunt. Agunt ut uiuant. Fama in for. pares. fortūa est humilis: ergo fama est obscura & ignobilis. In maxima for. præpositi exornati magno iperio. i. i locupleti & nobilitate præstantissimoq̄ fortūa statu positi possunt pauca liceter facere ipsis namq̄ neq̄ odio qd facer licet Studere quantum ad gratias. Odisse: quantum ad odium. Equidem ego sic existimo: & quia occorrebat quod senatores dicere possent: ergo o cæsar exiltias hos per uos supplicio esse afflicte dos ne crudeliore existimur potius quam iusti

confutat illud cæsar. postreā co: ga. Nō tā scelerat eoz considerare quātū penā exagerauerunt. postreā. i. pœnas: nam primo dicitur de crimine deinde de supplicio agitur. In omnibus impiis. i. omnibus contra patriam arma ferentibus quia impius dicitur in deos: parentes: in patriam paulo læui qua esse decebat

d ii

Decium filanum: & quia multi clari viri de poena differuerunt: uult se beuolum reddere his qui de poena disputauerunt: & in primis. Decimo sillano qui accerrimus fuerat in hoc: Fortem animo. Strenuum corpore. Tanta re. id est tanti momenti re: Gratia quantum ad studere: Aut inimicitia quantum ad odisse. Eos. i. tales. Eam modestiam id est talem ut nihil gratiae: nihil amicitiae: causa faciat. Quid in tales homines: & ce. per parenthesis lege. Dam profecto: superius excusabat silanum quod diceret talem uirum tam modestum aut odio aut gratia sententiam dixisse: ut supplicio capitali animaduertetur in coniuratores ergo nunc dicit si neque odio neque gratia dixisti: aut metus aut iniuria te dicere coegit: Nam uere inquam neque odio neque minima dixisti: quod haec duo te dicere coegerunt ut metus & iniuria. Nouum genus poene de nouo genere supplicii iudicare ut neque capite puniantur. De timore neque timebas ne si dimittantur hi aliquid periculum imminuat. Iniuriam quam in re. pub. facere uoluerunt. Superuacaneum. superfluum non est opus ut metuas. Diligentia Clarissimi beniuolentiam captat ab auditore uidelicet a consule quem prudentissimum fuisse dicit in defendenda re. pu. nam ut ait cicero quotienscumque datum fuerit ut beniuolentiae aliquid comparemus ab auditoribus quod facit hoc loco caesar. Viri. scilicet Cicronis consulis: Depoena possum: quod perinet ad iniuriam contumacitatis ut quemadmodum magna flagitia commiserunt ita magno supplicio afferantur. Erumnarum: miseriarum Requiem: finem. Non cruciatum: non poenam esse mortem causa inuentam & possum dicere eam mortem. Dissolueret: delere. Ultra: ulterius. s. post mortem. Cura: uide licet tristitia: nam cura generatur ex tristitia. Ut prius uerberibus: ut prius ipsi uerberibus caedere. deinde caesi necarentur. Animaduertere: in eos: ut prius punirentur nam animaduertere in aliquid est punire aliquem. An non addidisti. Lex portia. lex quam portius cato tulerat: ne liceret ciuem romanum uerberibus caedi. An non addidisti ut ce deretur uerberibus: In homines: contra homines. Sin: pro sed si non addidisti ut uerberaretur prius. In minore negotio: seruasti legem. In hoc quod censuisti ciues romanos non esse uerberibus caedendos. sed fecisti contra legem quod censuisti esse necandos quod contra leges est. In minori negotio. In uerberando. In maiore. s. in necando. Parricidas in eos. qui Rem publicam perdere uoluerunt: Tempus reprehenderet: & tempus significat statum temporis. Fortuna: casus: quia aliquis incidet casus in quo hoc reprehendi poterit. Dies cum feminini generis est significat longitudinem temporis. Libido: uoluntas. Moderatur libido gentibus id est gentes regit atque gubernat. Illis. s. coniuratis. Quid in alios: bonum ex supplicio ex contumacitatis sumere: cauedum est ne malum exemplum inde oriatur. Ignaros legum & iudiciorum. Minus bonos non bonos. Nouum exemplum: quid contra leges factum fuerit. Lacedaemonii. superius narrauit quomodo caesar ad confirmationem suae orationis ueniret: nunc dicit omnia mala ex bonis principibus uenisse: hoc idem cauendum esse hic tempore dicit: ut si consul damnatos necauerit ciues ad exempla huiusmodi rei cum imperium ad malos peruenit: ciues bonos & rei publicae amantissimos uidebunt necari pro arbitrio suo. Lacedaemonii: nunc uero exemplum posuit ciues quod supra dixerat

meminere & omnibus impiis sceleris eorum obli ti differunt de poena: si ea paulo seuior fuit. D. Syllanum uirum fortem atque strenuum certe scio quae dixerit studio rei. p. dixisse: neque illum in tanta re gratiam: aut inimicitiam exercere: eos mores: atque modestiam uiri cognoui. Verum sententia eius non uidetur mihi crudelis. Quid. n. in tales homines crudele fieri potest sed aliena a. R. P: nostra sententia uidetur. Nam profecto aut metus aut iniuria te subegit Syllanae consulem de signatum genus poenae nouum decernere. De timore autem superuacuum est differere: cum praesertim diligentia clarissimi uiri consulis tanta sint praesidia in armis. De poena possum equidem dicere id quod res habet in luctu atque miseris mortem erumnarum requiem non cruciatum esse. Eam cuncta mortalium mala dissolueret: ultra neque cura: neque gaudio locum esse. Sed per deos immortales: quam obrem in sententiam non addidisti ut prius uerberibus in eos animaduertetur: an quia lex Porcia uetat? At aliae leges, licet de condemnatis ciuibus non animam eripi: sed exilium permitti iubent: an quia grauius est uerberari quam necari? Quid autem acerbum aut nimis graue est in homines tanti facinoris conuictos? Sin quia leuius est: qui conuenit in minore negotio legem timeret cum eam in maiore neglexeris. At enim quis reprehendat id quod in parricidas. R. P. decretum erit: tempus. dies. fortuna. cuius libido gentibus moderatur. illis merito accidet quicquid euenit. Ceterum uos. P. C. quod in alios statuatis considerate. Omnia mala exempla ex bonis rebus orta sunt. Sed ubi imperium ad ignaros. aut minus bonos peruenit nouum illud exemplum ab dignis & idoneis ad indignos & non idoneos transfertur. Lacedaemonii

dixerat. uidelicet a bonis in malis mala exempla semper profecta fuisse. Deuictis atheniensibus: diu belu fuit inter athenienses & lacedaemonios & magne cladis ultro citroque acceptae sunt: tandem lacedaemonii superauerunt athenienses quibus deuictis triginta praetores crearentur qui pu. administrationem haberent. qui postea in totidem tyrannos uersi sunt. Tractarent. s. triginta uiri. Omnibus inuisum: qui odio tortus ciuitatis erat persequendus. Indemnatum. i. in dicta causa: antequam causae dictio daretur: & ille idem natus dicebatur. Ea scilicet re quod pessimi ciues & inuisi uisionibus tollerentur. Paulatim: sensim. Licentia id est qui firmato imperio iam sibi omnia licere intellexerunt. Iuxta bonos & malos: id est sine discrimine bonos & malos interficerentur. Iuxta: aequaliter. Libidinosi: pro libidine & uoluntate sua. nam libido uoluntas dicitur. Ciuitas: lacedaemoniorum. Oppressa seruitute hoc est subiecta & obnoxia his. triginta praetoribus. Stulte leticia: quia stulte letata fuerat pessima est poenas. Nostra memoria nunc probat exemplis domesticis quod superius proposuit: nota est discordia populi roma: quae fuit inter Syllanum & marium qui fauorem preditorum ciuium factus est consul & Syllanum cum suis complicitibus ex urbe depulit. & huius marii partes fouebat Danasippus quidem romanus ciuis perditus: sed postquam Sylla recuperatis uiribus in urbem reddit hunc Danasippum & alios seditiosos ciues interfici iussit & haec omnia populus roma. laudabat sed & c.

de uictis Atheniensibus triginta uiros imposuere qui re. p. tractaret. Hi prius coepere pessimum quaeque & omnibus inuisum. indenatum necare. Ea populi letaria: & merito dicere fieri. Post ubi licentia paulatim creuit iuxta bonos & malos libidinosi interficerent ceteros metu terre. Ita ciuitas seruitute oppressa: stultae letitiae graues poenas dedit. Nostra memoria uictor Sulla cum Danasippum & alios huiusmodi qui malo. R. P. creuerat iugulari iussit. Ouis non. factum eius laudabat: homines sceleratos factiosos qui seditionibus. R. P. exagitauerant: merito necatos aiebant. Sed ea res magna initium cladis fuit. Nam uti quisque domum: aut uillam: postremo uas aut uestimentum alicuius concupiuerat: dabat operam ut in praescriptorum numero esset. Ita illi quibus Danasippi mors letitiae fuerat: paulo post ipsi trahebantur: neque prius iugulandi finis fuit: quam Sulla omnes suos diuitis expleuit. Atque ego haec non in Marco Tulio neque his temporibus uereor. Sed in magna ciuitate multa & uaria ingenia sunt. Potest alio tempore alio consule: cui item exercitus in manu sit aliquid falsum pro uero credi: ubi hoc exemplo per se natus decretum consul gladium eduxerit: quis illi finem statuet. aut quis moderabitur. Maiores nostri. P. C. neque consilii neque audaciae unquam eguere: neque illis superbia obstabat: quominus aliena instituta: si modo proba erant imitarentur. Arma atque tela militaria a samnitibus: insignia magistratum ab Tuscis praerant: sumpserunt. postremo quod ubique apud socios aut hostes idoneum uidebatur cum summo

hoc ex. s. q. Mar. tu. C. cladio ciues necare contra legem etiam si seditiosi fuerit per decretum senatus quia decreto senatus hoc sibi commissum fuerat. Eduxerit. perstrinxerit. Statuet: modum quis imponere poterit perditio cui qui ad imperium uenerit. Quis moderabitur. quis gubernabitur & partem eius consulis hominis perditio. Maiores nostri: pergit Caesar sua oratione expedire ubi probare intendit non esse nouum consilium de integro facere: uidelicet ut inuisitata supplicia sumantur denotatis: & probat consuetudine maiorum dicit. n. & c. Maiores nostri: quum hic re. pu. constituere: Neque consilii: & prope si hoc uiderent rei. pu. utile esse illud constitissent. Neque illis superbia ob. quo minus non hac superbia atque arrogancia ducti sunt maiores nostri quod aliena constituta spernerent: si modo proba uiderent. Quominus. i. ut non. Proba: optima. Arma atque tela: probat illud exemplis. A samnitibus: eodem genere armorum uterentur romani quo samnites. Praerant: insignia a tuscis: uidelicet sella curulis: & cetera duodecimque fasces. Vbi id est in quocumque loco. Idoneum: aptum ad conseruationem rei. p. siue

loci seu hostes id institutum habuissent: illi continuo sumebant si mō dignū imitatioe uisū fuisset. Studio: diligētia. Imitari. s. bonos. Bonis: illis. Malebant: magis uolebāt. Fecit illo tpe quo supra memorata sumperūt ab aliis. Animaduerebant ī ciues. i. puniebāt ciues uirgis tātmōdo: nō capitali pōena. Cōdēnatis. s. capitali crimine. Sūmū suppliciu: qd erat ut uirgis cederent. Factioes: cōspiratioes maloz. Ce pere circūuenire. i. fraude opprimere: quia circūuenire ē fraude. & dolis aliqūe accipe. Innocētes. i. bonos. q nullo crimine erāt dānandi. Tūc lex portia q̄ imbrobi ciues plerūq; puniebant bonum contra ius & fas. Quibus exilium ergo prohibitū est ciues roma. uirgis cēdi & multo magis securi.

In primis: precipue potissimū. Quominus: ut nō. Non modo con. uidelicet ne iubeas coniuuratores qui ciues sunt necari. Hanc causam uidelicet quia in potestate erāt perniciosi ciues animaduerebant in bonos ciues. Profecto uirtus: alia ratio est in illis. s. in uolentibus. Qui ex paruis: nam cum nihil prāter merita romana haberēt: quā Romulus condiderat: imperium totius orbis terrarum pepererunt. Bene parata: bene acquisita bene comparata. Placet dicet aliquis placet tibi o iulī cēsar & c. Minime pro non placet hoc.

Pecunias pro omnibus bonis accipit: quia in pecudibus omnis substantia fuit apud maiores.

In uinculis: in compedibus esse tenendos. Per municipia. p. ciuitates que in ciuitatem roma. acceperunt. Ne referat: nullam relationē factā de his coniuuratoribus in senatu. Agat cum populo: pulchram posuit differētiā inter referre ī senatum: & cum populo agere nam refertur in senatu tunc cū proponit aliquid deliberandū senatu agitur cum populo tunc cum aliquid proponitur populo. Aliter: uidelicet q̄ in senatu retulerit uel cū populo egerit. Verbo: quia & pedibus assentit. Rogat. s. ut dicet qd nā sentiret de hac te.

Onge alia uidim? supi? quomodo cēsar suam sententiā p. orauit: uidelicet ut diuisi p. municipia q̄ plurimū ualebāt opib? in uinculis seruarent cōiurati nunc uero ponit q̄ cato nō derit. dicit. n. cato se multo aliter sentire q̄ cēsarē. Longe alia ita quidē se dicit sentire cēsarē: ego autem ualde aliter sentio. Longe alia: ualde aliena a sententiā cēsarē. Reputo mecum ipse uoluo & cogito. Illi. s. qui ante me dixerunt. De pōena eorum: quasi id in dubio sit nunquid id puniendi esse uideantur. Patria: parentibus: & hoc fecerunt non dubium est quin puniendi sint. Res autem. i. conditio rei. Ca uere magis: uidelicet ne quid ipsi contra rem publici. faciant. Consul quid stas: quasi dicat q̄ nescit coniuratores quos in uinculis tenemus esse necandos: & eos qui adhuc sunt impotestate sua uidelicet in exercitu catilinā simili supplicio esse afficiendos. Persequar? pro persequi possis cetera maleficia sunt eiusdem generis: ut cum perpetrata fuerunt puniatur: sed maleficiū quod pertinet ad perdendam patriā prius puniendum quam factum sit. Hoc. s. quod pertinet ad perniciem patrie uidelicet coniuratio. Prouideas. i. diligēter prouidebis. Implores: pro implorabis. Euenierit: acciderit. Nihil reliqui sit: nihil relinquitur uictis. sed per deos immortales nolo inquit bonos ciues & rei. p. amātissimos alloqui: sed uos qui uoluptatibus & luxuriis dediti estis. & ea tantū bona eē putatis: cur non expergiscimini ut re. p. defendatis a coniuuratis: ut uestris uoluptatibus diu satisfacere possitis. Domos: in urbe. Villas: in agris. Signa: statuas picturas uas. Ista. s. dom? uillas signa & tabellas

studii domi exequiebant. Imitari quam inuide re bonos malebāt. Sed eodē tpe illo greciā mo: ē imitati uerberib? anīaduerebant in ciues de cōdēnatis summum suppliciu sumebāt. Postquam .R. P. adoleuit: & multitudine ciuium factiones ualere: circūuenire innocētes alia huiuscemodi fieri cōepere: tunc lex Porcia: aliaq; leges parate sunt quibus exilium damnatis permissum est: hanc ergo causam. p. C. quominus nouum consiliū capiam? in primis magna puto Profecto uiri? atque sapiētia maior in illis fuit: q̄ ex paruis copiis tantū imperiū fecere: quā in nobis qui ea bene parata uix retinem? placet igitur eos d. m. t. & augeri exercitum Catilinā: Minime. Sed ita cēseō: publicādas corū pecūias: ipos in uinculis hndos p. municipia quā maxime epib? ualent: Ne quis de his postea ad senatum referat: ne uel cum populo agat. Qui aliter fecerit senatum existimare enim contra Rem. p. & salutem omnium factus. postq̄ Cēsar dicendi finem fecit: ceteri uerbo alii alii uaria assentiebant At .M. porci? Cato rogat? sententiam: huiuscemodi habuit orationem.

Onge aliena mihi mens est. p. C. cum res atq; picula nra cōsidero: & cum sententiā nōnullo ipse mecum reputo. Illi mihi differuisse uident d. pena eoz qui patriā parentibus? aris: atq; focis bellum paruere: Res autem monet cauera ab illis magis quam quid i illos statuam? consultare: Nā caetera maleficia tū pscq̄re ubi facta sunt. Hoc nisi puides: ne accidat: ubi euenierit iudicia frustra iplores. Capta urbe nihil sit reliqui uictis. Sed per deos immortales uos ego appello: qui semp domos uillas: signa: tabulas ueltras pluris quā Rē. p. feci

Cuiuscūq;

Cuiuscūq; modi: seu bonas seu quouis alio modo & logē cato scdm stoicos Nāq; & ipse cato stolicus erat. & stoci hac externa nullo mō bona eē appellāda purabāt nisi quod a uirtute ai prinēt. Amplexamini. maxia cupiditate cōprehēdetis. Ociū p̄bere. i. pacē q̄rere p. quā uestris uoluptatibus ut possitis. Expurgiscimini excitamini. De uectigallibus: quia si uectigalia expilaret: socii etiā expilarent in res. p. maneret: sed nō ita est de coniuuratione. Luxuria: & aua. hac duo mala inter se cōtraria eē uident & tñ hnt cōfunctionē inter se

Nā luxuria fere eē nō p̄ sine auaritia: & tñ luxuria auaritia uidetur eē aliena Sed quia qui luxuria si sunt multas pecunias pfundūt. ergo ut pecunias suis uoluptatibus satisfaciāt auari efficiunt. Aduersos contrarios & infensos. Qui mihi: sed ē cur mihi ipsam ueniā p̄stare debeat q̄ grauius inuectus sum in eoz libidinem. Nūq̄ delicti. i. nunq̄ ullius delicti ueniā dedisse mihi neq; aīo meo & ē honestus dicēdi modus. Gratiā tibi facio huius delicti id est ueniā tibi do huius delicti. Haud facile condonabā: non facile remittebā. Sed ea tā & si superius p. amplificationē cepit detestari coniuurationē & alloquutus ē qui uoluptatibus dediti ocium sibi p̄petuū fore existimarent hac coniuurationē impunitā nullo modo p̄mitterent: nūc p̄bat illud dicit enim ea neq; de peculatoribus arari de iniuriis socioz. Opulētia negligētiam tolerabat: quia deo negligēs eē poteramus ut copias rei & opes rei pu. assumeremus. Nā opes rei pu. maiores erāt q̄ negligētia nostra. Bonis an malis moribus: utriū castas manus ab arario unū modesti sumus ī socios nostros. Futura nostra. i. sint futura tātmō possessionis nostrae. Hostiū iura uidelicet ut nō nostra solū sed cōta hostiū nobiscū sint futura.

Quia boni alii & quia corruptis uocabulis res appellatur. Audacia malarū. i. q̄ audēt dirripere alioz bona: uel interficere inimicos suos uel stuprare mulieres fortes uocant. & hac talis audacia malarū reg. istispibus fortitudo appellat. Eo: iō

In extremo sita. in extremo & ultimo sita ē. Ita mores se habent: qui ita utiūt. Ex fortunis sociorū id est fortunas atq; diuitias socioz: largiantur & se liberales appellent. Furibus: id est ueniā p̄stet de peculatoribus rei p. Ne illis sanguinē. i. & fortunas sociorū largiunt. & peculatoribus rei pu. ueniā p̄stent non largiantur sanguinē nostrū.

Ne p̄ditū erant: id est non eant: & ē honestus dicendi modus. Bene & compositē: hac tenus suā confirmauit orationem nunc incipit confutare argumenta aduersarii. s. C. Iulī Cēsarē. De uita & morte. Cum dixit mortem miseriarū finem non cruciatū esse. Falsa existimans differuit. Diuerso itinere quia alii itinere cāporum elisorum possident amena loca alii itinere tartari in gētia supplicia p̄ferunt. Terra obscura. Incul ta. siluestra. Fœdaturpia: de formia: & fœtida. Formidolosa: horrore & formidine plena. Videtur cēdit. Popularius. fauoribus coniuurationis. Conducta. s. p̄cicio. Audacta plus quasi plus audacie non in municipiis q̄ in urbe ubi maiores sunt opes ad defēdēdū ne eripiant p. uim. Si ī tanto oīum supi? uidim? quō argumētari caput cato aduersus cēsarē uidelicet q̄ cēsuisset ī custodiis hnt

dos p municipia coniuatos & confutauit illud cato quia dixit tutius seruari romae quam in municipiis si uero timeret nunc responderet ad illa praeter si non timeret dices si ille non timeret. p. c. nec me uosque simul magis time re decet. Si ratio est pulchra complexio at timeret: aut si non timeret uanum est consilium suum: uidelicet quod p municipia distribuantur. si non timeret nobis multo magis timendum est. & hinc latenter inuit eum huius coniuurationis conscius esse. Eo magis: ratio magis Refert. ad rem pertinet. Mihi atque. n. i. timere mei causa & causa uestri: Statue inquam tuleritis. Pro. c. certum hoc sit: & exploratum uobis. Decet. iudicare & inquam afferre. Illi. scilicet. & complicitus suis. In firmioribus: ibecilliter. I. aguescere: torpescere ad uideam eorum quae capti sunt. Oes: catilina cum suis militibus quos in exercitu habet feroces a urbe ferocius inuadent. Armis. i. tantummodo armis. si res ita esset: uidelicet ut armis tantummodo auctum esset ipsum nostrum.

Quippe so uere inquam si res p. tantummodo armis aucta spisset: nos eam multo maiorem atque ampliore habere rem. Illi. scilicet. maioribus nostris. Industria uidelicet retinenda ea quae ipsi pepererunt foris. Iustum im. uidelicet nullis iniuriis afflicto socios. Aius: non gratia non metu non misericordia commouebat sed ueritate tantummodo sequebantur. Obnoxius: subiectus. Libidini nam quae sibi conscius est alicuius delicti uel libidini non audent liberae heredes inquam. Pro his uidelicet p industria p iudicio iusto pro consilio p libertate consulendi. Publice eg. quia res p. nihil oino curam.

Pruari opulenta quae dummodo nos diuites sumus parum curam quomodo res p. habeat. Laudamus diuitem legem ex reliquo nam quia diuitiae nobis placet. ideo ocior torpescimus. Inter bonos & malos. quia nulla dicitur sit seu bonus seu malus fuerit. Ambitio abire est blanditis circuire: uidelicet singulos blanditis allicere. Neque mirum nunc oes adducit cato quae adeo corrupti sunt mores ciuitatis: ut nullum discrimen sit inter bonos & malos. sed. scilicet. quia quae praemia uirtutis sunt oia ambitio seque. Neque mirum. scilicet. non discrepare bonum a malo & praemia uirtutis ambitione possidere. se patitur: ubi non est consilium. sed priuati sibi quae uidetur Vbi domus: & non est mirum. Vbi quae Voluptatibus: edendum bibendum uestitum exornandi domos nostras & edificandi eas. Hic pecunia & gratia seruitutis: uidelicet pecunia & gratia oia conceditis: si quis pecuniam uobis tradiderit ille in senatu consequtur quod optauerit: & si quis plus gratia apud uos ualuerit: facile quicquid uoluerit obtinebit. Eo. i. ideo. Vacuam desertam quia res p. defensoribus nuda inuaditur a sceleratis hominibus. Coniuuratione: rem oem ante oculos ponit. ut periculosior uideatur. Nobilissimi quia si dicat si homines humilis conditionis hoc fecissent fortasse ueniam dandam esse cesarem. Infestissima: si tunc gallos tempore po. ro. infestissimos fuisse: & superatis alpibus in Italiam transitum fecisse eamque armis plurimum uastasse: Dux: Cati super caput immineret nobis qui iam occupauerat alpes. Vos cum. cum tantum periculum immineret tergiuersamini. Miserrimum: irridet Cati. Cae. oratione per ironiam. Adolescentuli: ualde iuuenes. Per ab non spe regni sed ambitione quae dicitur. Res ipsa dicitur: aliquid o cato non est quod mereris: quia res quae per se aspera est: sed non timeat: Immo u. scilicet. timetis. Inertia: inertia corporis mollitiam esse uult. Inertia. ibecillitate corporis. Mollitiae: effeminatione animi. Cunctamini: moramini. In maximis periculis. scilicet. belli gallicis omnibus belli punctis primo & secundo & tertio. Supplicium. i. scilicet. quod quia non solum supplicium poenam dicitur: sed et preces significat quae apud maiores ois poena erat pecuniaria: et quae iter fecisset pecuniam soluebat. sed multo maiore. & quia hac pecunia multatitia quae soluebatur propter supplicium eme

pendendum opes minoris sunt. Quare uanum equidem hoc consilium est si pericula ex illis metuit: aut si in tanto otium metu solus non timet: eo magis conuenit me mihi atque uobis timere: quare eum de. P. Letulo ceterisque statuetis p certo habetote uos simul de exercitu catilinae & de omnibus coniuurationis decernere Quomodo uos attenti ea agitis tanto: illis animus infirmior erit: Si paululum languere uos uiderint oem iam feroces aderunt Nolite existimare maiores nostros Res. p. ex pua armis magna fecisse: si ita res esset multo pulcherrima eam heredes: quippe sociorum atque ciuium: praeterea armorum atque equorum maior copia nobis quam illis est. Sed alia fuere quae illos magnos fecere: quae nobis nulla sunt deo in industria: foris impium iustum animus in consulendo libere: neque dilectio: neque libidini obnoxius. pro his nos hinc luxuria: & avaritiam publice egestate: priuati opulentia: laudamus diuitias sequimur inertiam. Inter bonos & malos discrimen nullum: oia uirtutis praemia ambitio possidet: neque mirum ubi uos sepat sibi quisque consilium capitis: ubi deo uoluptatibus. Hic pecunia aut gratia ferunt eo fit. ut impetus fiat in uacua rem. p. Sed ego haec omitto Coniuuratione nobilissimi ciues patriam incendere Gallorem gentem infestissimam nomini romano accersunt ad bellum dux hostium cum exercitu supra caput est. Vos cunctamini etiam nunc ac dubitatis: quid intra moenia deperdit si hostibus faciatis. Miserrimum censeo deliquere homines iuuenes: adolescentuli per ambitionem atque etiam armatos dimittatis. Vereor ne ista nobis mansuetudo & misericordia si illi arma cepint: in miseriam conuertatur. i. res ipsa aspera est: sed non timeatis eam: imouero maxime sed inertia mollitia animi alius alium expectantes cunctamini uidelicet diis immortalibus confisci: qui hanc rem. p. saepe in maximis periculis seruauerunt. non uotis neque suppli

cauimus. Inertia. ibecillitate corporis. Mollitiae: effeminatione animi. Cunctamini: moramini. In maximis periculis. scilicet. belli gallicis omnibus belli punctis primo & secundo & tertio. Supplicium. i. scilicet. quod quia non solum supplicium poenam dicitur: sed et preces significat quae apud maiores ois poena erat pecuniaria: et quae iter fecisset pecuniam soluebat. sed multo maiore. & quia hac pecunia multatitia quae soluebatur propter supplicium eme

bantur hostiae quae diis immortalibus imolarentur inde consuetudo inoleuit ut supplicium sces significaret: Vigilando: procurando res. Agendo. tractando: Cedunt eueniunt. Secordiae atque ignauiae: secordiae animi & inertiae corporis tradideris. Sunt. scilicet. dii In hoste contra hostem. Egregius adolescens: egregii animi iuuentis. Immoderate fortitudinis: quae praeter modum foris fuit. Morte. i. capitali poena affectus est: Cetera uero. i. praeter hoc scelus in oia reliqua uita modestissimi ac raptantes fuerint. Cetera reliqua. Distat hinc. ut. scilicet. pro. reliqua ante actam uitam hoc scelus remitti debet: Diis uidelicet: cer ne piuraret per deos. Homines uidelicet: licet ne homines iniuriis afficeret. Itaque secundo. Nam quid ego ac si diceret eorum flagitia satis nota sunt nobis. Quaeque praeter: aliquid considerationi habuerunt. Me Hercules peccato locus esset: aut peccari posset sine exitio rei. p. ut dimissis coniuurationibus expimint quanta praeterea uobis instaret. In faucibus Italiae uidelicet cer in alpibus. In sinu in gremio. Videlicet parari neque consuli nam si quid occulte facere uoluimus continuo coniuatores in urbe sunt quae consilia nostra palam faciunt catilinae. Quare ergo ecce nunc inquam suam concludit. Nefario: scelerato: non dicens contra deorum iura. Facto: quia nefas pertinet ad deos. & contra deos facit quae patrie nocere machinatur. in magna uidelicet ne ipsum amitteret.

Titi Volturcii. quae facta fide per. dixit de coniuuratione. Coniuncti sunt: argumentis confessi sua sponte nam conuincimur argumentis consitemur sponte nostra. Foeda cruenta Confessio: nam si confessi sumus: manifesti. More maiorum: antequam lex portia fieret: nam lex fuit ut ciues quae contra rem. p. quae patrauis sent: capite punirentur: sicut brutus duos filios uirgis caedit: & securi percussit quae consilia perde uerbis superant. Valerius. l. v. ca. viii. de seueritate parentum in liberos. Brutus quoque gloria per romulo quae ille urbem hic libertatem romanam condidit. Filios suos ditione tarranii a se expulsam reducentes tum imperium obtinens comprehensos per tribuam uirgis caesit: & ad palam religatos securi percussit & patrem ut consulere ageret: orbusque uiuere quae publice uitam dicitur deesse maluit. Postquam cato assedit: nunc dicit quod fecerint senatores perata cato ordo. Assedit. si perata ordo. Oes. c. oes consulares quae consularum gesserant. Ferunt: efferunt extollunt. Sed nihil in. le. digressionem facit in qua ostendit quae nam res fuerit quae a paulo initio res. p. ro. ad ipsum totius orbis terrarum peruenit. Multa. le. p. me. i. multas historias. Audiendi: a maioribus a senatoribus. Domi pace. Mari atque ter. bello terrestri atque nauali. At tedere: diligenter considerare. Quae res. scilicet. bello paceque gesta. Parua: parua turba. Magis. l. ho. nam duobus legionibus Lucul. contra mithridatem & tigranem pugnavit quae in exercitu quinquaginta milia hominum habuisse dicuntur unde et in oratione per archia poeta cum luculum laudaret ut populi romae exercitus non cum magna manu innumerabiles armorum copias fudit. uolentiam ut aduersus aniba lem aduersus gallos. Facundia graecos: quia graeci semper romae eloquentia Galli isse romanis bellicis rebus superiores extiterunt. Fuisse ante romae. id est superiores. fuisse romanis. & est idoneus dicens mo dus: petrus est ante ioannem uirtute id est per

banur hostiae quae diis immortalibus imolarentur inde consuetudo inoleuit ut supplicium sces significaret: Vigilando: procurando res. Agendo. tractando: Cedunt eueniunt. Secordiae atque ignauiae: secordiae animi & inertiae corporis tradideris. Sunt. scilicet. dii In hoste contra hostem. Egregius adolescens: egregii animi iuuentis. Immoderate fortitudinis: quae praeter modum foris fuit. Morte. i. capitali poena affectus est: Cetera uero. i. praeter hoc scelus in oia reliqua uita modestissimi ac raptantes fuerint. Cetera reliqua. Distat hinc. ut. scilicet. pro. reliqua ante actam uitam hoc scelus remitti debet: Diis uidelicet: cer ne piuraret per deos. Homines uidelicet: licet ne homines iniuriis afficeret. Itaque secundo. Nam quid ego ac si diceret eorum flagitia satis nota sunt nobis. Quaeque praeter: aliquid considerationi habuerunt. Me Hercules peccato locus esset: aut peccari posset sine exitio rei. p. ut dimissis coniuurationibus expimint quanta praeterea uobis instaret. In faucibus Italiae uidelicet cer in alpibus. In sinu in gremio. Videlicet parari neque consuli nam si quid occulte facere uoluimus continuo coniuatores in urbe sunt quae consilia nostra palam faciunt catilinae. Quare ergo ecce nunc inquam suam concludit. Nefario: scelerato: non dicens contra deorum iura. Facto: quia nefas pertinet ad deos. & contra deos facit quae patrie nocere machinatur. in magna uidelicet ne ipsum amitteret.

Titi Volturcii. quae facta fide per. dixit de coniuuratione. Coniuncti sunt: argumentis confessi sua sponte nam conuincimur argumentis consitemur sponte nostra. Foeda cruenta Confessio: nam si confessi sumus: manifesti. More maiorum: antequam lex portia fieret: nam lex fuit ut ciues quae contra rem. p. quae patrauis sent: capite punirentur: sicut brutus duos filios uirgis caedit: & securi percussit quae consilia perde uerbis superant. Valerius. l. v. ca. viii. de seueritate parentum in liberos. Brutus quoque gloria per romulo quae ille urbem hic libertatem romanam condidit. Filios suos ditione tarranii a se expulsam reducentes tum imperium obtinens comprehensos per tribuam uirgis caesit: & ad palam religatos securi percussit & patrem ut consulere ageret: orbusque uiuere quae publice uitam dicitur deesse maluit. Postquam cato assedit: nunc dicit quod fecerint senatores perata cato ordo. Assedit. si perata ordo. Oes. c. oes consulares quae consularum gesserant. Ferunt: efferunt extollunt. Sed nihil in. le. digressionem facit in qua ostendit quae nam res fuerit quae a paulo initio res. p. ro. ad ipsum totius orbis terrarum peruenit. Multa. le. p. me. i. multas historias. Audiendi: a maioribus a senatoribus. Domi pace. Mari atque ter. bello terrestri atque nauali. At tedere: diligenter considerare. Quae res. scilicet. bello paceque gesta. Parua: parua turba. Magis. l. ho. nam duobus legionibus Lucul. contra mithridatem & tigranem pugnavit quae in exercitu quinquaginta milia hominum habuisse dicuntur unde et in oratione per archia poeta cum luculum laudaret ut populi romae exercitus non cum magna manu innumerabiles armorum copias fudit. uolentiam ut aduersus aniba lem aduersus gallos. Facundia graecos: quia graeci semper romae eloquentia Galli isse romanis bellicis rebus superiores extiterunt. Fuisse ante romae. id est superiores. fuisse romanis. & est idoneus dicens mo dus: petrus est ante ioannem uirtute id est per

trus prestat Iohanni uirtute. Agitent: cogitant. Constabat: manifestum erat. Patruisse consecisse cuncta quae ad augendum imperium populi ro. prouiderent. Eoq; factū ē: quia egregia uirtus paucorū oīa cōpauerat populo ro. seq; illud ut paupertas diuitias & paucitas suparet multitudinē. Postq; luxu. quia occurebat si paupertas diuitias & paucitas multitudinem quomodo ergo tātū imperium pmāsit cū nec uirtus nec p. simonia remāserit in urbe. Respondet Sal. Luxu. luxuria superfluitate. Desidia: inertia. Nā desces dicit q; labore de sistit. Substantabat: quia ad eam magnitudinē peruenerat ut eueri non posset uitiis Imperatorū.

Sicuti effeta: diu inquit ciuitas parētib; quasi orba sine magne uirtutis ciuib; fuit. Effeta siue si res pu. esset priuata & cruciata parentibus: nam mulier dicitur effeta cum partum ediderit aut effeta casus ablatiui est ut si effeta. s. existente. Sed memoria mea: post magnum tēporis interuallū aetate mea inquit. Salustius duo prestantissimi uiri in urbe ro. inuenti sunt. C. Cæsar & mar. Cato & uide quomodo post digressionem ad id peruenerit qd̄ intēdebat. uidelicet ut de uirtutibus Caii Iulii cæ. & mar. cato diceret. Res obtulerat. s. dicit de orōib; quas uterq; in senatu habuerit. Nō fuit consiliū: nō placuit: Præterire silentia nō n̄hil de uirtute eorū p̄dicare. Naturā ingeniā. Mores consuetudines uitæ. Quantū ingenio posse quātū utrib; ingenti ualere. Genus: ætas eloq̄ntia q; ambo erant aetate florētes. eloquentia insignes: genere nobiles. Alta ali: notandū est qd̄ aliud cum de pluribus dicitur hic de duob; tantū dicitur. Beneficiis: merendo. Munificētia: largiendo. Ille cæsar. Mansuetudine & misericordia: Ignoscendo: nocentibus. Seueritas dignitatē nemini p̄cedo: q; quidē aliqd̄ deliquisset. Dando beneficia pauperibus. Sub leuando miseros.

Ignoscendo: nocentibus: Nihil largiendo: nec pecunias nec poenas remittebat Cato. Pernitēs exitium. Facilitas quia faciles erant ad ignoscendū.

Constantia quia constans erat & iustitia nullo modo de terrere potuerat. Postremo: p̄git mores & ingeniū cæsar̄is & catonis. p̄sequit ostēdēs q; nā inter eos diffrā esset dicit. n. ut oīa cōplectar cæsar uir nobilissimus fuit cato autē seuerissimus & molestissimus. Lab. u. laboribus & uigiliis operā dare & intētū esse. Sua negligere. paruipendebat res suas priuatas dūmodo sociorū negocia p̄curare. Quod dono: nihil quod dōati posset unquā negabat. Nouū: magnū qd̄ tādē obrinuit cū i Gallia missus ē. Vbi in quo studiū exercitatio.

Decoris. decētia & ornamenti ne qd̄ faceret contra honestatē. Seueritatis: iustitiæ adeo enim seuerus erat: ut p̄cāri ignoscere noller. Diuitiæ: ut cæteris diuitiis p̄staret. Factione: Factio dicitur malorū cōspiratio Factiones. Interdū dicunt opes & diuitiæ. Cum strenuo: ut strenuū uirtute: modestū pudore: innocētē abstinentia superaret. Esse postq; ad p̄positū redit dicit duo tāta uirtutē uiri sniam suā dixerat. Senatus in catonis sniam discēssit: Senatus oīs laudauit catonis sniam. Antecapere: preuenire anticipare. Triū uiros iudices rerū capitalium. Dispositis p̄sidiis: i locis opportunis ne q; per uilētulū eriperet: Nā potētissim⁹ erat in urbe: fuerat. n. añ. consul: nunc uero p̄tor.

Quod. postulabat uidelicet laqueum & cætera.

fuisse. At mihi multa agitantī cōstabat paucorū ciuium egregiā uirtute cūcta patruisse: eoq; factum ē: uti diuitias paupertas: multitudinē paucitas suparet. Sed postq; luxu atq; desidia ciuitas corrupta ē: rursus Res pu. magnitudine sua ipatorū atq; magistratuū uitia sustērabat: Ac sicuti effeta pentum multis tempestatib;: haud sane q; quā Romæ uirtute magnus fuit sed memoria mea ingēti uirtute diuersis morib; fuere duo uiri. M. Cato. & C. Cæsar: Quod quoniam res obtulerat silentio non fuit mihi p̄terire consiliū qn̄ utriusq; naturā & mores quātū ingenio possem apirē: Igitur his genus: ætas eloquentia p̄pe equalia fuere Magnitudo animi par. Item gloria: sed alia alii. Cæsar beneficiis & munificētia magn⁹ habebatur. Integritate uitæ cato ille mānsuetudine & misericordia clarus factus. Huic seueritas dignitatem addiderat. Cæsar dando subleuando ignoscendo. Cato nihil largiendo gloriam adeptus. In altero miseris profugium: in altero malis pernitēs: illius facilitas: huus cōstantia laudabatur. Postremo cæsar in animum iduxit laborare: uigilare. negociis amicorum intentus: sua: negligere: nihil denegare. quod dono dignum esset: sibi magnum imperium exercitum bellum nouum exoptabat: ubi uirtus enitescere posset: At ca. studium modestiæ decoris: sed maxime se ueritatis erat: non diuitiis cum diuite: neque factione cum factioso: sed cum strenuo uirtute: cum modesto pudore. cum innocente abstinentia certabat: esse quam uideri bon⁹ malebat. Itaque quo minus petebat gloriam eo magis assequabatur. Postquam ut dixi senatus in Ca. sententiā discēssit: consul optimum factum ratus noctē quae instabat antecapere nequid eo spatio nouaretur trium uiros q; ad supplicium postulabat pare iubet ipse dispositis p̄sidiis. Lētulum in carcerem deducit: idem sit cæteris p̄tores. Est locus in carcere quod appellatur

tulianū: ubi paululū ascēderis ad leuā circiter. xii. pedes depressus humi eū muniūt undiq; pietes: atq; i sup camera lapideis formicibus uicta: sed inculta tenebris: odore fœda atq; terribilis facies ei⁹ ē: i eū locū postquā demissus ē Lētulus idices rerū capitaliū: qb; p̄ceptū erat laqueo gula fregere: Itaq; ille lētulus patrici⁹ ex clarissima gēte corneliorū: qui cōsulare ipiū Romæ habuerat dignū morib; factisq; suis exitū uitæ iuenit De cethego: Statilio Gabino cepario eodē mō sumptū supplicium est.

Vm ea Rōe geruntur: Catilina ex oī copia quā & ipse adduxera: & māli⁹ habuerat duas legiones instituit cohortis p̄ numero militū cōplet: deinde ut q; uoluntari⁹ aut ex sociis i castra uenerat: æqualiter distribuerat: ac breui spacio legiones nūero hoīum expleuerat: cū in initio nō apl. duob; milib; habuisset. sed ex oī copia circiter q̄tra ps erat militarib; armis instructa cæteri ut quēq; casus armauerat: sparos aut lances: ali præcutas sudes portabant. Sed postq; Antonius eū exercitu aduētabat: Catilina p̄ motis iter facere: mō ad urbē modo Gallia uersus castra mouere hostib; occasionē pugnandi n̄ dare spabat p̄pe diē magnas copias sese habiturum si. Rōæ socii incepta patruissēt: iterea seruitia repudiabat cui⁹ i initio ad eū magnæ copie cōcurrerat opib; cōiurationis fret⁹ simul alienū suis rōnib; existimāli uideri cām ciuiū cū fugituris cōnūcasse: sed postquā i castra nunti⁹ puēit Romæ cōiurationē patefactā de lētulo & cetero cæterisq; quos supra memorauī supplicium sūptum plerisq; quos ad bellum spes rapinæ: aut nouarū rerū studium illexerat dilabunt: reliquos catilia p̄ motis spos magnis itinerib; in agrum pistoriēse adducit eo consilio uti p̄ trāites occulte p̄fugeret i galliā transalpina At: Q. Metell⁹ celer cum trib; legionib; in agro piceno p̄lidebat ex difficultate rerū eadē illa existimāli quæ supra diximus Catilina exagitare. Igit ubi ei⁹ iter ex p̄fugis cognouit: castra p̄pere mouit: ac sub ipsis radicibus montium confedit: qua illi descensus erat in Galliam p̄peranti. neque tamen Antonius procul aberat utpo. e q; magno exer-

hulimodis quibus noxi necantur. Quod tulianum. quotienscunq; ralatuum inter duo substantiua diuerlorum generum ponitur quicumque nolueris addere potes: dummodo utramq; sit appellatiuum: q; si eorum alterum propriū ē concordatur cum proprio non cum appellatiuo: Parietes murus differentia est inter mœnia murum & parietem: Nam mœnia sunt urbis murus publicorum ædificiorum partes priuatorum.

Camera aicus icuruis. differentia inter cameram & fornitem: Nam camera ē totum ædificiū coniunctum: fornix est quilibet ex quatuor arcibus camerae super quibus ædificata est ipsa camera: Inculta de formis. Lapidis formicibus: id est iuncta formicibus ex alpidē factis. Fœda sordida. Terribilis & formidolosa: In eum locū descripsit locum in quo demissi sunt nocētēs: nūc dicit quomodo supplicium sumptum est de his.

Demissus: ad supiori loco missus in inferiorem iudices reorum: hos maleficiorū iudices appellamus.

Vm ea romæ: nunc reddit ad catilinā dicit quomodo se habuerit postq; audiuit ea que facta fuerant. Adduxerat tunc cum ab urbe profectus est. Instituit ordinauit. Cohortes pro numero nam legio sex cohortes continet una queque cohors sexcentos milites continet

Æqualiter: per omnes cohortes. Sed ex omni: hoc plurimum catilinæ nocuit: pauci admodum arma militaria habebant. Calus: sicut casu uenitq; ad manus arma puenerant. Sparus ē genns teli quo utuntur rustici ad putandas arborē & est oblongū & in extremo in curuū in modū pedis: Gallia uersus: notandū est hanc propositionē uersus siue in compositione siue in appositione sepe postponi debere in compositione ut dextrorsum leorsum: in appositione ut hic Galliam uersus. Incepta: incēdia rapinas. Seruitia. i. seruos quorum magna copia confuxerat libertatis cupiditate. Alienum: inconueniens ne extimeretur malo poti⁹ q; bono ciuiū id facere. Dilabuntur: in diuersas ptes fugiunt. Magnis itinerib;: longis itinerib;. Pistoriē: pistoriū ciuitas ē heruicie. Trametes dicuntur angustiores semitæ.

Præsidebat: erat inquit in agro piceno. Qu. Metellus: q; eum uideret in maximis angustiis catilinā extimauit catilinā eadē illa cogitare quæ p̄posuerat Sal. Ex difficultate rerū: ex angustiis qb; oblitus erat catilina. Sub radicibus: in faucibus Alpiū. Qua descensus: qua p̄ descenderet catilina ut iret in galliā. Neq; tamē Antonius: superius scripsit quomodo Metellus celer existimans id quod erat. i. in galliam transire statuisse catilinam amplius fauces occupauit: nec interea eam p̄sequi desistebat Anto. & n̄ ualde erat aprior catilina ad fugiendū q; ad p̄sequendum. An nam si catilina erat dum suis expeditor ad fugam. Antonius locis æquioribus iter faciebat: igitur quantum tuuabat spes fugæ catilinam: tantum Antonium equiora tamen quāuis Metellus celer catilinā descēdit ex alpi⁹ oppositus ceter. Tētare. expiri.

Aequoribus: plantoribus: Montibus oblectis
Clasum: hinc Antonius praemebat: hinc mon
tes atabant. Fortunā seu prosperā seu aduersā

Conolone. multitudinē Extimido: si natura
liter fuerit imbellis non potest firmior fieri corpo
re & si timidus fuerit: non potest audaciam & for
titudinē animi capere: Ignauo ad corpus. Ti
mido: ad animū. Natura: ad strenuum. Mori
bus: ad fortitudinē: sed cum hinc pericula sint: hic
gloria uidetis strenuos & fortes esse oportere.

Patere apparere. Sed ego uos: quia occurrebat
si nihil proficit oratio imperatoris ad milites ad
hortandos cur nos aduocasti. Secordia ignauia.

Cladem: calamitatem. Neq̄: quia se nobis obi
teit Mellus: nunc uero pergit catilia quod superi
ceperat ut ostendat in qua necessitate sint milites
sui: ut fortiter sibi pugnandum intelligant. Iuxta
pariter: loco: statu. Aburbc. f. exercitus Antonii.

Agallia. f. exercitus metelli. Parato: prompto

Dextris: nam dextre nostrae possunt nobis
hoc p̄rare. Texerunt defenderunt. Nobis
& illis non eadem necessitate bellum geritis. qua
illi nos pro nobis. illi pro aliis pugant. Super
uacaneum: superfluum & minime necessarium.

Potentia paucorum: & ob eam rem paruificiū
uter uincant. Licuit ecce necessitas maxima.

Amisissis: perditis bonis uestris. Haec arma:
Nisi uictor: cui semel bellum placuerit si pa
cem uoluerit necesse est ut uictor euadat: Auer
ris: abiiceris. Ea uero id est certe. Maximum peri
culum: quia maximo timore afficiunt qui pericu
lis subiacent.

citū locis aequioribus expeditos in suā se q̄retur
Sed postq̄ uidet catilia moribus atq; copiis hostiū
se se clasum: in urbe res aduersas: neq; fugae ne
que p̄sidiū uilam spem: optimum factu ratū in ta
li re fortunam belli tentare: statuit cum Antonio
quam primum confligere. Itaq; concione aduo
cata huiusmodi orationem habuit

Optimum ego habeo milites uerba non
addere uirtutem: neque ex ignauo stre
nuum: neq; sortem ex timido exercitum

impatoris oratione fieri: q̄nta cuiusque aīo auda
cia natura aut moribus inest tāta in bello patere so
let quē neque gloria: neque picula excitant ne q̄
q̄ hortere timor aī auribus officit: sed ego uos quo
pauca memorē aduocauī: simul uti causā mei pi
culi ap̄ire: sitis equidē milites secordia atq; igna
uia lentuli quanta ip̄i nobisq; cladē atulerit: quo
que mō dū ex urbe p̄sidiā oppior: in Gallia p̄si
cisci nequiuērim. Nunc uero in quo loco res no
stre sint iusta mecū oēs iteligitis: exercitū hostiū

duo: unū ab urbes alter gallia obstāt. Diutius hi
locis esse si aīus ferat frumētū atque aliasq; res: ex
gestas phibet quocūque ire placet ferro iter ē a
piendū: q̄ pp̄ uos moneo uti forti atque pato aīo
sitis: cū plium inibitis memieritis uos diuitias
dec̄: gloriam: p̄terea libertatē atque patriā in de
xtris uestris portare si uicerim̄ oīa uobis tuta e
runt: cōmeat̄ abunde municipia atque coloniae
patebunt: si metus cesserim̄ eadem illa aduersa
fient neque loc̄. neque amic̄ quisquam teget:
quem arma n̄ texerint. Praeterea milites n̄ eadē
nobis & illis necessitudo impendet: nos p̄ patria
p̄ libertate: p̄ uita certam̄. Illis sup̄uacaneū est
p̄ potentia paucorū pugnare quo audaciū aggre
diamini memores pristinae uirtutis: licuit uobis
cum summa turpitudine in exilio aetatem agere
Potuistis nonnulli Romae amissis bonis alienas
opes spectare: quia illa sceda atque intolleranda
uiris uidebantur: haec sequi decreuistis si hec re
linquere uultis audacia op̄e: Nemo nisi uictor
p̄ pace bellū mutauit. nam in fuga salutem spa
re cum arma quib̄ corp̄ tegitur ab hoste auer
teris ea uero dementia est semper in prae
lio his est maximum periculum quam maxe
timent. audacia pro muro habetur cum uos

confidero milites & cū facta uestra aestimo: ma
gna me spes uictorie tenet animus: aetas uirtus
uestra me hortantur. Praeterea necessitudo quae
etiā timidos fortes facit: nā multitudo hostium
ne circunuenire queat: prohibet angustie loci.
Quod si uirtuti uestrae fortuna inuiderit: caue
ne multis animā amittatis: neu capti potius sicuti
pecora trucidemini q̄ uiuorū more pugnantem:
cruentā atque luctuosā uictoriā hostibus reliqua
tis. Haec ubi dixit paululū cōmorat̄ signa cane
re iubet: atq; instructos ordines in locū aequum
deducit. Deinde remotis oib̄ aquis pro pediti
bus exaequato piculo animū amplior esset ipse pe
des exequitū pro loco atque copiis instruxit nā
uti planities erāt iter sinistros montis: & ab dex
tra rupes aspa: octo cohortis in frōte cōstituit.
Reliquerūt signa in subsidiis archi collocat: ab
his ceturiones omnis lectos euocatos. Praeterea
ex gregariis militibus optimū quēq; armatū in pri
mā acie subducit. C. maliū in dextera felulanū
quēdam in sinistra parte curare iubet. Ipse cum
liberis & colonis p̄pe aquilā assistit: quā bello.
Cimbrico. C. Mariū in exercitu habuisse diceba
tur. At ex altera pte. C. Antoniū pedibus aeger: qd̄
praelio ad esse nequibat. M. petreio legato exer
citū pmittit. Ille cohortis ueteranas quas tumul
tus causa cōscripserat in frōte: post eas caeterum
exercitū in subsidiis collocat ipse equo circūmi
nēs unūquēq; nominās appellat hortat̄: rogat
ut meminerint se cōtra latrones inermes pro pa
triam pro liberis: parīs atq; focis certare. Hoc
militaris qui ampliū triginta annos tribunū aut p̄
fectū: aut legatus aut praetor cū magna gloria
in exercitu fuerat plerūq; ipsos factaq; eorum
fortia nouerat ea cōmemorando militum anios
accendebat: sed ab omnibus rebus exploratis
Petreiū tuba signundat cohortis paulatim ince
dere iubet idem facit hostium exercitū postquā
eo uentum ē: unde ab ferentariis praelium com
mitti posset: maximo clamore cū infestis signis
utrinq; cōcurrunt: pila omittunt: gladiis res igi
tur ueterā pristinae uirtutis memores comin
acriter instare: illi haud timidi resistūt: maxima
uī certatur: incerea. Catilina cum expeditis in

Nam: respondet obiectioni: multitudo: uno uin
dicari sicut peccora: quia quemadmodū pecora tu
gulantur ita uos cum in eorum manibus peruene
ritis iugulabimini. Ordines instituit totius aciei
centurione tribuni militum manipuli legati. Le
gati: qui legioni sex milium sexcentorum & sexa
ginta sex hominum praerant. Pedes cum de
scendisset ex quo Pro loco: pro qualitate. Af
pera rupe aspero saxo reliquarum cohortum.

In subsidiis. si forte prima acies cesserat. Ab his
centuriones pergit dicere quo pacto instruxit exer
citum suum dicit. n. cum ad extra in rupe aspera po
suisset aciem subsidiis manipulos collocasset: ex
his delegit centuriones: &c. Ab his subsidiis.

Centuriones qui praerant manipulis. Euoca
tos: uocari dicebantur qui scripti erāt ex diuersis
urbibus sociorum populi ro. Ex gregariis: grega
rii milites dicuntur de grege: qui nullum ordiem
habent. Curare: curam habere. Aquilam. i. pro
pe uexillum: eo qd̄ aquilas signa romana scim̄ fuisse

Cimbroco: quod gessit contra cimbro. Ager
pedibus: podagra laborans. Veteranas cohortes
i. ueteranorum militum cohortes ueterā milites
dicebantur qui diu militiam gesserant: & propte
rea rei militaris erant peritissimi. Tumultus cā:
ueterani milites subiti periculi cā cōscripti erāt.

Post eos post ueteranos milites quod subiti peri
culi causa cōscripserat. Inde subsidiis: subsidia
dicta sunt a subcedo: eo qd̄ post primas acies sub
sideant. i. stent. & cum prima acies uicta uel labe
facta fuerit milites qui subsidiis erant: in primo
loco ponebantur: unde prima acies pedem retule
rat. Nominans: nominatim. Ipse: petreius.

Pro aris & focis: pro templis & focis. Praefectū
qui princeps exercitu ductauerat. Praetor: impe
rator idemq; facit quo tempore motus est exercitus
Antonii & eodem Catilinae motus est exercitus. A
ferentariis. ferentarii dicuntur milites leuis arma
turae eo qd̄ arma tantūmodo ferebāt: quae māibus
gerūtur. Praetoria cuius cohortis imperatoria
tutella erat: hi ex robustissimis totius exercitū erāt
delecti. Expeditis: leuis armaturae

Ex lateribus non in fronte ubi Catilina uersabatur. In primis ante primos. Catilina postquam Catilina ubi alios uidit suos meminit suae nobilitatis & ne turpiter caperet in hostes confertissimos improrupit ubi confossus est: fusas. Prostratas: caelas. Confoditur: transfigitur. Sed confecto: nunc dicit Salustius qualiter se habuerunt romani suo exercitu hostium. Confecto: perfecto.

Vis: conatos. Amissa anima. i. uita. Diuersus a suis. Catilina uero longe. Catilina non modo contentus fuit non fugere: uerum etiam romanos irrumpere uoluit: ne inultus moriretur.

Ingenuus: libere natus esset. Iuxta similiter. Tamen. quamuis caesus esset exercitus catilinae. Volentes: ut spoliarent. Leticia eorum quae in micos reperiebant. Meror luctus eorum quae amici cognatos aut hospites inueniant.

PORTII

prima acie uersari laborantibus succurrere integros praefaucibus accersire: omnia puidere: multum pugnare: saepe hostem ferire strenui militis & boni imperatoris officia simul exquebatur. petreius ubi uidet. Catilinam contra ac ratus erat magna uis contendere cohortem: praetoria in medios hostes inducit: eosque perturbatos atque alio alibi resistentes interficit. Deinde utrinque ex lateribus ceteros aggreditur. Malcius & Fesulanus ille in primis pugnae cadunt: postquam fusas copias seque cum paucis relictum uidit Catilina memor generis atque pristinae suae dignitatis in confertissimos hostes incurrit: ibique pugnae confoditur. Sed confecto praelio tunc uero cerneret quanta audacia quantaque uis animi fuisset in exercitu Catilinae. Nam fere: quem quisque pugnae locum uiuus ceperat eum amissa anima corpore tegebat. pauci autem quos medios cohors praetoria disiecerat: paulo diuersus iacebant. sed omnes tamen aduersis uulneribus conciderant. Catilina uero longe a suis inter hostium cadauera repertus est. paululum etiam spirans: ferociamque animi quam habuerat uiuus in uultu retinens. postremo ex omni copia: neque in praelio: neque in fuga quisquam ciuis ingenuus captus est: ita coniecti suae hostiumque uiae iuxta pepercant: neque tamen exercitus populi rolatum: aut incruentam uictoriam adeptus est: nam strenuissimum quisque: aut occiderat in praelio: aut grauer uulneratus discesserat: Multi autem qui de castris uisendi: aut spoliandi gratia processerant: uolentes hostilia cadauera amicis alii: pars hospitem. aut cognatum reperiebant. Fuere itaque qui inimicos suos cognoscerent ita uarie per omnem exercitum latitantes: maeror. luctus. atque gaudia agitantur.

PORTII LATRONIS DECLAMATIO CONTRA LVCIVM SERGIUM CATILINAM:

I quid scibus apud deos immortales sanctissimi iudices uobiscum aliquando uoluissimus iam dudum & potremur. R. P. nostra florentissima & diues nostris haberemus tum studiosos rerum gerendarum: tum patriae simul ac uirtutis amantissimos: Idcirco temporis eximia letitia frueremur: cum rationes omnes dicendi nostras in laudem summorum atque optimorum ciuium consumendas esse uideremus. Nihil enim statuimus animo dignius nec auctoritate maiorum: nec opinione populari quam in eo genere uersari forentes exercitationis: quae canere laudes egregias summorum hominum possit: atque animos in fa-

mare nostrae ciuitatis ad imitandum: uerum ea dicendi uoluptate olim sapientissimo uiro. M. Catonis plane contigerit necnon & Calbae. Scipioni Cracchis: porcinae: Crasso atque Antonio summis atque ornatissimis oratoribus: quorum tempora singulari praestantia uirtutis ac studio pene incredibili pulcherrimarum artium floruerunt: nobiscum uero sententia nostra bene ageretur: si modo tantum ab essemus ab illa modestia temporum atque hominum nec incidissemus in atrocissimos rei publicae ac miserandam temporum calamitatem. M. siquidem. Catoni aut. Scipioni coetaneo suo monumentis immortalibus huius urbis & sine dubio clarissimis luminibus temporum suorum: De legibus dicendum erat: de institutis malorum: de gloria militari per saepe de laudibus ac uictoriis: nobis uero qui deuenimus in hanc truculentam temporum conditionem: sublata est omnis gratia dicendi: atque interceptus locus omnis: aut iucundissimi sermonis aut conciliandae beniuolentiae popularis: Nam si quando uox nostra siue a foro siue a curia desideratur: dicendum est perpetuo nobis aut de terribilibus huius patriae calamitatibus: aut de nefariis oppressionibus ciuium: aut de perditae iuuentutis nunc impudicitia flagitiis: nunc ignauia singulari. Quare pestium quanta in dies redundatio est uos estis testimonio iudices. Quae cum aures ea uerunt assiduitate pene quod idiam copiaque incredibili ciuiliu controuersiarum. Diximus equidem paucis ante diebus: ut probe meminisse potestis. de. L. Glabrio's immanitate atque auaricia furiosissimi hominis & sine dubio crudelissimi Cuius in senatu sic pridie deprehensa est cum qua. M. Papirium lucem omnis patriae dignitatis exiguam obliuiscatur. Nunc uero dicendum est de. L. Catilinae sceleratissima mente atque inuitata nequitia: quam nuper in omnium ciuium perniciem stragemque redundaturam diu immortales in auctorem sceleris tui benignitate sua: tum consulari uigilia retorserunt. Quae igitur iudices diligenter attendite rem que cognoscitur barbaram crudelitatem. Periculo uero & calamitate rei publicae periculosissima. Lucius si quidem Catilina non ignobili genere praeditus neque infima uirtute si dotes egregias tum fortunae tum corporis ad dignitatem urbis non ad perniciem conferre statuisset: rem publicam nuper ex atrocissimis bellorum ciuiliu uulneribus paulisper respirantem nouis insidiis opprimere conatus est: quid ex horruis iudices non modo opprimere conatus est: sed crudelissime uexare non uexare tantum: sed inaudito quodam genere feritatis extinguere. Manum ad id comparatam diuersam quidem genere sed magnitudine sceleris utraque similitudine pene eadem: quam manum exacerbata continuo penuria rei familiaris: & ob id desiderio praedae mirabiliter flagrantem illecebrae sibi facillime conciliauerunt: Consilia nefarii facinoris in amplissimi ciuis. M. Lecaedomo decoquebantur. Ad eam greges consuebant perditorum adolescentium: quorum hic familiaritatem eximiam consecutus fuerat: conciliatam partim assuetudine stupri: partim gerere quodam nephariae largitionis. Adhibiti sunt & cuncti barbarorum hominum nobilitati non solum magnitudine summa aeris alieni uerum etiam consuetudine ac studio turpissimarum rerum. Nec alae muliebres ab eo coetu religioso ac nocturno profus abusu: se iudicatae sunt: nulla denique portenta urbis nullae finitimarum regionum pestes repertae sunt. quae non denotate solertissime per hunc per magnitudinem inopiae facillime concitate retente deuolauerunt in aream ipsam nephariae coniurationis: Ratio consiliorum fuit ut saturnalibus proximae futuris uniuersum armis ad ipsius lecaedomum praesto forent: ibique dato signo collaberentur omnes partim ad diripiendam inflammandamque urbem partim ad trucidandum senatum: partim ad eos conficiendos qui praesidium urbi ferre uoluissent: Catilina interim omnes & ducem & imperatorem appellarent. Audistis iudices euidenter. ut arbitror consilium sceleratissimi hominis Catilinae reique indignissimae miserabilem ac detestabilem crudelitatem. Nuncia audienda causa est agnoscendeque faces quibus ille flagrauit ad cupiditatem huiusmodi scelerati facinoris obeundam. Quas si plane comprobatae uobis ut arbitror planeque illustratas euidentibus signis attulerot: nihil erit impedimento qui hostem rei publicae crudelissimum atque infestissimum: sumus supplicii summisque cruciatibus multandum ac maerendum esse iubeatis. Tria iudices: sententia mea. scelerata: crudelia. flagitiosa: in audita: quae mentem Catilinae semper immoderatam. semper rebus nouis studentem: ad exitum patriae conuerunt dicenda sunt. Primum ratio quedam tristis simultatis: qua ductus est uniuersum senatum. ex memoria repulse consulatus capitaliter fuisse semper insectatum. Secundo rabies quedam temerariae ambitionis sitiens immodicam gloriae prorsusque inflammata perpetua quadam & singulari cupiditate dominandi. Postremo caetus infames turpissimorum hominum non modo fatigati diuturno malo domestica necessitatis uerum et ibuti flagitiis ac consuetudine scelerum sempiterna comite: & generatice pessimarum cupiditatum quod genus hominum Catilina suam etiam dormientem e somno facillime excitare uoluerit: ostentis breuiter saneque confutatis quae pro defensione flagitorum suorum nostri aduersarii dicenda esse putauerunt finem adesse uobis intelligeris: Bello mirridarico iudices longissimo quidem omnium & sine dubio post punicum periculosissimo: cum diutius in senatu de eligendo imperatore dubitatum fuisset planeque

oēs ambigerent : quisnam sagacissimo regi sagacissimus nosse i perator opponeretur : catilinā inter oēs
competitores incredibili quadam ambitionis magnitudine deflagrantem : omnes senatoria sententia reie
cerunt . Eo telo percussus adeo catilina fuit ut postea nullam omiserit neque perturbande curia : neque inse
ctandi senatus occasionem . Videbant namq; cupiditatem suam illo superstitie nunquam in eum locum pro
uenturam fore de quo illam pridem uniuersae omnium uoces eticiendam cō putauissent : uoluebat item ani
mo summas uitae necessitates : quibus exuere se posse arbitrabatur : si qua ratione praclaris magistratibus a
spirasset . Nunc illas uero magis ac magis instauratas quotidie intelligebat : quandoquidem inspiceret o
pines uitae suae rationes : ea sententia iugulatas prius extitisse . Ac quicquid increpuisset ulterius metuendam
esse consularem uigiliam : metuendum esse iudicium senatoriae auctoritatis : hanc uero spē ita exanguem ita
consternata consuetudo erexit uite prauissime ad omne facinus neque ocii sui patiens neq; alieni . Quis
clius uita fuerit : & si praeclearae conscientia publica teneatur huic tamen illustrandae seu patefaciendae testes
indubitati uideri possunt hi qui sacrarium illud libidinum colere atq; obseruare consueverunt . Quae negae
dii immortales quae portenta scelerum : qui libidinum gurgites : quae sententiae flagitiosorum . Verum his
rumor sparsus est de moribus Catilinae : eaq; gentium opinio peruagata quatenus existimem uoces ipsas pu
plicas non hominum esse sed oraculi potius nuncupandas . Famam uero popularem a maioribus nostris
saepe numero accepimus : neq; timere unquam natiuram esse : neq; temere occasuram dedecus illud egre
gium corporis non ad dignitatem nominis ac gloriae secuti par erat homini nobilissima familia nato : sed
uti latro perdidimus ad omne genus flagitii conferendum fuisse semper arbitratus est . Vires ad stuporem
hominum praecclare atq; inusitate perpetua uoluptatum intemperantia sunt labefactae : flos ueritatis uenustif
simae ad intuentium iucunditatem : cui non libidini potuit flagitiosae iuuentutis : aut quam turpitudinis no
tam non subeundam ulro atq; accersendam esse cogitauit . Lux illa uero praecleari atq; excellentis ingenii qua
omnes diuinam semper & singularem atque inusitatum penitus esse arbitrabatur : non ne inter foedissimas
uoluptatum sordes relictus est : omitto pestis huius in purissimas uoces molliciem senicam : obtritus impu
dicos blanditas multibres & omnem deniq; copia non mediocrium nitorum sub illa froctis erudita simul :
atque insigni pulchritudine deliriscem . Praeterea mentem illius plusquam gladiatoriam : sitim incredibilem
cruoris humani : mitum inconstantiae : genus uultum nunc dimittim nunc alacrem : nunc anhelantem se
lus : nunc gratia meretricis florescentem : summum pecuniae desiderium summam : simul prodigalitem : cō
temptum incredibilem omnium bonorum . Itemque eximiam cum summis atque ornatis ciuibus fa
miliaritatem : nihil enim fuit isto monstruo uersi pellis : aut mutabilis hominum memoria : ita ut res di
uersissimae saepe numero uideantur in eodem ingenio tamquam in sentina quadam teterrima simul redun
data : Quis igitur dubitandum esse putauerit hominem praeditum huiusce institutione uitae remotissimū
ab omni genere humanitatis : per facile se se terretimo cuiq; atq; immanissimo facinori fuisse accommodatu
rum : fontem aperimus iudices omnium Catilinae morum atque omnis consuetudinis : unde illi de manu
isse uis icta praecleara consiliorum facillime intelligenda est nunc uidendum est spē atrocissimi sceleris unde
illi subministratam fuisse iudicemus . Cum hic itaque secum repeteret memoria miserandam ignominiam
comitiorum turpesque angustias afflicte rei familiaris simulque intueretur uel sibi uiuendum ac moriendū
fore cum turpitudine summa uel senatum nullum esse oportere : de ratione dolendi illius primum cogita
re cepit Nam illo delecto sine dubio intelligere uiam latissimam libidinis sui continuo potere : uertit itaq;
oculos ad innumerabilem copiam iuuentutis : qua dies ac noctes stipabatur in exercenda consuetudine sua
rum cupiditatum computauit manum ipsa hominum tanquam hastam ualidissimam furoris sui facillime si
bi accommodari posse quam contorqueret in omnium nostrum tuinam atque interemptionem ut quam co
gnouerit educata uitae prauissime institutis : imbutam saepe numero sanguine miserorum ciuium : ardentē
incredibili desiderio praedae : sibi uero mira familiaritate conciliatum . Genus est hominū uehemēter exerci
tatum : serro atq; inopia duabus rebus ad oē facinus paratissimum . Quod genus ego ciuitati nostrae maxie
debilitate ciuilibus : atq; afflicte magnitudine calamitatum magnopere pertimescendum eē iudico . Nihil . n .
illis praeter spē atq; animam fortuna reueruait alteram ad differendam uitae necessitatem alteram ad liuorē
suum magnifice accommodatam . Nihil illis contēptibilis : quos si quidem rudicamenta uitae traducta in
hac tenuissima re deposita nunc in gladiatoris muneribus . nunc alia facinoris atrocitate partim ad oē scelus :
partim ad oēm patientiam eruderunt . Verum haec pestes : sententia mea quo fuerint abiectiones eo magis
extimescedas esse reror : tanq; ppetuo seditionum ciuiliū ac rerum nouandarum auidissimas : siue qua uolu
ptatem capiat ex mœre sociae calamitatis : siue quia ciuitatum uersotia : mutabilitatem rerum suarum por
tendi quodammodo arbitratū hi sūt quidem quos in foro quotidie : in oculis ciuium calamistratos ac ue
stibus collucentes passim obuolitare cernimus : fortunas omnium popularium atque ocium ciuitatis lumi
nibus consignantes qui non modo arrecti permanent ad opportunitatem cuiuspiam praesentis com
modi : uerum etiam gestunt ad opinionem sperate utilitatis . Si feras qui omnis generis quo magis atte
nuate fuerint penuria edendi eo magis praecipites atque effrenatas ruere in perniciem uidemus : Quid
hanc desperatorum collumē ierunam ac sitientem facultatum nostrarum quo impetu quae strage ruitu
ram esse creditis : aut de bachaturam si se carceribus emisserint cum ille rōe careat atque intelligentia hi ue
ro non absint penitus ab ipsa facultate intelligendi . Crauissimi quidem sunt morsus irritatae necessitatis .
Dii immortales quae clades ab illa feritate hominum : quae genera flagitiosorum emanauissent : si noctur
nus iste imperator : quasi quasdam rabidissimas belluas in urbis penates immittere potuisset . Horret ani
mus

mus iudices . ea cogitatione cōplecti quae miseri peretulissemus : si sopor oculos consulares detenuisset . Re
stinguenda est itaq; flamma nobis sceleratam & atrox dum aduc uelata cineribus ac sopita : facultas restin
guendi leuissime data est : ne cum omnia comprehenderit : quod dii penitus auertant : nos frustra postmodū
furibundam atque exultantem restinguere cupiamus . Neque rectore nauis auidentum prorsus existimo in
ipso mœre calamitosae tempestatis quam illi fugere facillime licuisset consurgentam primo sibiq; ac reb;
suis naufragium minitantem . Neque item gubernatorem urbis in ipso excidio & calamitate ciuitatis : qua
repentem prius ipse consilio suo : suaque prudentia sustinere quodāmodo ac propulsare potuisset . Sere
sunt hominem lamentationes : prorsusq; uituperandae : quas occupatas in his lugendis cernimus : quae uitio
suo desidia contigerunt . Calicratidi Lacedaemoniorum duci cum ornatis simam cui praerat classis : fun
ditus amisisset propter immoderatam gloriae cupiditatem : nihil ad eam restituendam nouissima consili
ratio suffragata est . Quam seruare poterat si modo in statio continuisset : Terentio Varroni sempiternum
dedecus : atque immortale monumentum erunt flagitiosae turpitudinis deletae ad canas temeritate sua pul
cherrimae Romanorum legiones : quae seruatae periculosissimo tempore rei publicae sine dubio fuissent : &
robur eximium miserimae urbis : & perpetuum decus consularis prudentiae disciplinaeque militaris . Recte
itaq; maiores nostri summis laudibus efferendū sūt qui Spu . Melium Crachos : qui Manlium Capitolinū
qui drusum qui Staturissimi fortissimos homines : & rei publicae penumero non mediocriter opitula
ros : quod deuenissent affectate tyrānidis suspirationem morte multandos esse putauerunt . nec Spu . Melio
fauor amplissimus ciuitatis . Nec Crachis aut sui Scipionis clarissimi utri memoria : nec Manlio celeberrima
gloria capitolii liberati : nec Druso sanctissimi sui penates . nec saturnio ius sacrosanctae dignitatis au
xiliata est . Quid ita quia necem paucorum aut unius hominis calamitati publicae maiores nostri semper
ante ponendam esse putauerunt : quod genus crudelitatis eximium : non sunt arbitrati cunctos eos Iperime
re summisq; affligere supplicis : quorū i rempubli . per saepe classima beneficiorū genera extitissent : n . in
me : quid ita : quia nullum satis dignū supplicis genus in eos consumi posse opinabantur : qui patriae suae
libertatem opprimere stauissent : ne illos ciues esse iudicauerunt : quos abiectione rationem patriae caritatis in
tuerentur . At contra eos qui tales interemissent : non modo dici atque appellati ciues ut essent statuebant
sed afflicendos fore immortalibus donis : ac sempiternae hominum memoriae consecrandos . Quid enī po
test indignius dici quā uirā a patria susceptā ad illius perniciem calamitatemq; conferre quid fingi sceleratius
quā eorū poenas ac crudelissimā seruitutē excogitare . quos hīdē mœnibus ac rebus constitutos eadē leges
atque eadē uiuendi ratio continuisset : quid denique potest intolerabilius existimari quā inferre de lubris
deorū immortalū ac facultatibus nostris illic sceleratas faces : acerbissimas expilationes : haec qui curauerūt
iudices : aut qui tentauerunt unquā ego alienos ab hostibus aut dissimiles feritati bestiarū existiā : uidi
mus de spe perficēdi nephariis facinoris : uidendum est de loco : quam latebram commodissimam & tutissi
mam egregius artifex delegit cum contegendae conspirationi suae : tum armis omnibus artifici cōprehēdē
dis : ne forsā temere domum nobilissimi ciuis atque oppulētissimi . M . Lecae delectam esse iudicetis . Primū
homo delectus est huiusmodi nephariis cupiditatibus affinis : quo particeps semper ulus fuerat : consiliorū
suorū adiutor : teterrimarum libidinum socio maximorum pericolorum : cui spectato frequenter in diffici
limis rebus summam huiusmodi atrocissimi mali tanto comitti posse facillime sibi pollicebatur : Praeterea
domum deligendam esse iudicabat solitudine locorū desertā : & ab omni frequentia populari remotissimam
quae scilicet uoces conuersionis tutissime continere posset . Contulit igitur se in ipsam Marci Lecae do
mum remotam ab omni celebratae constipatam multitudine arbutularū : & ab omni suspitione prodendi
facinoris non mediocriter abhorrentē . quos uero tetenderit ibi conuersionis laqueos aut quas cathenas sce
lerum confauerit nobis ac facultatibus nostris : Saturnalium dies patefactura fuerat : nisi primum benigni
tate deorum immortalium : deinde uigilantia consulari nephariae sicae de manibus latronum excedissent nul
las amplius tendiculas pertimescam : ab execrabili monstro : nullas insidias ab hoste terretimo : tenet : fera nec
si uiri estis : declinata est telum ipsum sacrosanctae uestrae auctoritatis : Neue catina neficis uigilantissimos
consules habere rē publi . Te quocunq; ueneris quocunq; abieris deligentia nostra circumspectum te
neri : quid externa nocte coniunculis tuis agitatum sit : licet mecum recognoscas : cum ad . M . Lecam uenisses
unum ex fidelissimis commilitonibus tuis ad multam noctem teque in interiorem una cū illo cubiculi par
tem recepisses tanquam in sacrum memorabile cupiditatum uestrarum repete delaea sciscitari coepisti nō
quis ex conuersionis aduenisset : cum subito lentulus ac caethegus teterrima capita maleficiorum omnium furi
bundi atque alacres irrumperunt : moxque ingressi uociferare coeperunt quid agis catilina cur uoluptates no
stras diuitius remoratis : praesto sunt saturnalia nobis ociosis atque oscitantibus : quem unum die saepenu
mero nuncupare solitus es euersorem superbissimi ordinis fugatorem erumnarum nostrarum : lucem ac pri
cipem uniuersae nostrae dignitatis . Num ingerendis negociis ignoras sequendas eē temporum opportuni
tates : & in occasione rerum desidiam ac tarditatem omnem diligentissime fugiendam . mutabilissimae sunt
deorum uoluntates & fortunam cum abire permiseris . frustra postmodum descendētem ac fugientem sis i
ploraturus . Talia conquerentem tu paucis pro re subsecutus : Aquilam argenam profecti continuo iussisti
praeclearam auspiciem ac gubernatricem furoris tui futuram . Testor noctem ipsam impiarum molitionum
tuarum conscientia ac testem : nihil ex his me fugisse quae clam destini uestri conatus agitauerunt : per pauca

fatis attingisse fuerit ne solitudine in ipsa latibulorum tuorum cum hora uulgi plane deuitauisses: se felisse te crederes diligentiam pariter atque industriam consularem. Linquo telorum innumerabilem copiam quam in hisdem furialibus antris constipandam atque occultando fore curauisti. Mitto litteras manu tua scriptas diuersis mancipiis reddendas: quae furori tuo succurrere atque opulari uellent. Transeo rem illam simillimam prodigio: cum mane isto iam coacte senatu reddundatibusque subfelliis: ferius in senatum preter consuetudinem uenisses: quod nulli non oculi te senatorum statim consigna sunt ingrediente demisso uultu. pallore terribili: luminibus errantibus ac facie praefereute nescio quid inuisitate crudelitatis: praeterea saturnalibus proxime futuris rem adoriri placuit quo die ciuitas omni feriata publico edicto conferre se in monte auentinum: ac rusticari quodammodo solita est: cum tu manum furoris tui diligenter armatam atque instructam primum ad eadem senatus ac consulum deinde ad occupandam capitolii arcem fueras immisurus: atque his perfectis daturus operam cum direptioni publicae tum inflammandis aedibus atque his trucidandis qui rempubli. defendere uoluissent. Videris iudices lucem clarissimam rationum: quam ego profecto censeo nullis in uolucris tenebrarum suarum obruturos esse: Nec. M. Lecā. praeclearam sedem atque officinam terrimae coniurationis: nec ipsum detestabile caput atque obscenum artificem Catilinam. Cuncta haec omnia constant. animaduertendum est pariter uno maleficii genere Catilinam non modo deos ac patriam: uerum etiam mores. Leges consuetudinem urbis atque instituta maiorum uiolasse. Primum duodecim tabulis cautum esse cognoscimus ne quis in urbe coetus nocturnos agitarit: deinde lege gabinia promulgatum esse qui conciones ullas clandestinas in urbe constauisset: more maiorum capitali supplicio mulcetur.

De te itaque Catilina sciscitator: tum caetus istos comilitonum tuorum contra praeccepta duodecim tabularum: contra leges nostras. contra senatus ac plæbis auctoritatem noctu cogendos esse putauisti: deinde quere rosi quando in lucem sepulchrares istae coniunculae tuae prodissent: quid responsurus fuisses senatui: quid consulibus: aut quid uiris optimis: atque amantissimis patriae: Quid leges igitur nostras uiolas Catilina: quid senatus auctoritati contradicis: Aequum est instituta maiorum atque edita grauissimi sanctissimi que ordinis quia prestingere uesania tua non es uertus. ea restituas ac sarcias supplicii tui memorabili animaduersione. Manlius Torquatus: filium suum summa & singulari uirtute adolescentem: quod is in hostem contra mandatum patrium dimicasset uictorem percuti securi iussit. Nos te tendentem contra mandata senatus contra uenturae reipublicae uesitatem Catilinam perferemus: Maiores olim nostri sapientissimi homines & sine dubio grauissimi num leges & gratia per lagatos suos accersendas esse potauerunt: quibus hanc imperii magnitudinem perpetuo stabilirent: ut tu homo recens seueritate illarum cum barbatulis tuis abutereris: Non ita uisum Carthaginensibus accepimus in Hannone suo morti condemnando fortissimo ac triumphali uero: quod is edicto senatus eminens obtemprouisse putaretur. Non ita placuit Atheniensibus urbi sine dubio doctissimae atque eruditissimae cum e Sicilia belloque grauissimo reuocandum esse Alcibiadem stur erunt summum & singularem imperatorem: quem iuberent ex parte supplicio suo leges uiolatae religionis Non ita denique maioribus nostris iudicatum est cohortibus exoletorum tuorum sententia mea longe ante ponendis cum L. Sulpicium consulari familia summoque ingenio uirum propter exiguam notam libi dinosae suspicionis censes remouendum e senatu: multoque dies in uinculis habendum esse putauerunt Vos uero iudices Catilinam non modo leges nostras atque auctoritatem senatus crudeliter labefactantes uerum etiam uniuersos ciues ad perniciem ferro flammaque deuocantem in: pune perferetis: laet homo prostratus euentu maximarum molitionum ut qui conatus suos conscientiam uestra patefactos atque illustratos cernat: neque contentos fuisse seu superstitione cruenti sacramenti: seu tenebris nocturnis seu solitudine locorum per maxima & singulari. contundite igitur: contudite iudices: genus istud inauditi furoris: Comprimite hominem gestientem effrenata temeritate: flagrantem inuisitatis cupiditatibus furentem incredibili superbia: pe nouidarum rerum mirabiliter inflammatum. Quin etiam rem ipsam publicam non modo euentu crudelissimae calamitatis. uerum etiam metu ac suspitione liberate. Diximus equidem sufficienter de senatoria simulate Lucii Catilinae capite ac fonte scelerate coniurationis: resque omnes complexi sumus: quas aluisse furorem illam ac primum excitauisse iudicauimus: Nunc uidendum est de ratione ambitionis teterrima atque exitiabili. qua deflagrauisset perpetuo Catilinam superiori diuisione demonstrauimus Cupiditates equidem plurimas in illo monstro calamitosas ac nepharias omnes: per saepe iudices animaduerti: libidinem uiam perniciosissimam in primis conspiceret usus sum: temerariae cuiusdam atque inconsideratae ambitionis qua duce properasse nec illo studio nunquam consciendarum opum nec ullo desiderio dignitatum abstinuisse reputatus est. Putabat enim se frustra nobilissimo genere natum: frustra uirtutes eximias corporis: atque animi consecutum fuisse: nisi omnia diuina atque humana truculentissimo genere cupiditatis inquinauisset. Quosque cernebat excellere Romae praestantia quadam dignitatis beatissimas eos esse & sine dubio diis aequiperandos fore arbitrabatur. Id genus uesanae cogitationis hominem suapte natura praecipitem atque inconsideratum compulit in aboandas ac nefarias uitae cupiditates. Iste nuper comitis consulatus: quando quidem suffragia curiae: propter impendentem metum Parthici belli diligenter enucleata sunt quas non adit Senatorum uoces: aut quos ciuium confessus partim pecunia partim obsecrationibus non obeundos suppliciter accontaminandos esse iudicauit: nulli tamen ad dignitatem gradus: neque infanienti neque anhelanti bono candidato patuerunt. Eadem ratio sceleratae libidinis

illum ad maiorem uim scelerum paulo ante concitauerat. Pisonem meministis egregia uirtute adolescentem nisi & idem cupiditatibus obtemperare consueuisset: calamitosam sibi ac multis in urbe seditionem excitasse insigni familiaritate atque amicitia Catilinam usum fuisse nemo est qui nesciat: nec modo coniunxisse se temerario inueni: uerum etiam illum de successu rerum suarum non mediocriter trepidantem in audacia simul ac sententia confirmasse: cum se illi uigilantissimum socium ac satellitem fidissimum regendae gubernae deque coniurationis fore polliceretur. Quod si uotis sceleratorum hominum successus aspirassent: quanta strage ciuium credidit aut quando diluio facultatum urbanarum ruituram fuisse detestabilem horum atque execrandam impietatem: uerum hi Celites: quorum auspitiis principes ac parens huius urbis Romulus pulcherrimi imperii Romani fundamenta iecit tristissimam cladem accoatus perditos necesse adolescentis inter coeperunt. Pisonem mortuo conqueuisset Catilinam dicemus: aut incepti temerarii poenituisse: Non poenituit modo: nec requiescendum fuisse arbitratus est: Sed rursus alio furori accessit non confueuerat animus perpetuis cupiditatum flagitiis exercitatus prima destitute fortunae refrigescere: ac consternari: sed uix sepultam memoria pisonianae coniurationis. Ladeptus est Sidicinum potentissimum quidem hominem ac tunc furentem singulari studio rerum nouandarum. Verum ea fax incendiis: rursus benignitate deorum immortalium summaque uirtute consulum restincta est non obdormiscit tamen Ca. his destitutus: euentu uigilanturum suarum: sed rursus saeuit in maior: & quam rem publicam seruitio non potuerat obruere: destrangulandum penitus ac tollendam cogitauit sceleratus omnem quam totiens insidiis appetauisset: Sceleratissimus in patriam: cuius exant in illum summa & commemoranda monumenta beneficiorum. Remiscere queso Catilina: remiscere: ferrum illud scelestum atque illas nepharias faces quas istis sanctissimis penatibus atque isti pulcherrimae patriae minitaris: non ad oppugnandum urbem neque ad eam concremandam tibi datas fuisse: sed potius ad salutem ciuium dignitatem imperii: libertatisque nostrae defensionem. Per deos immortales oro te Catilina: si patria tecum his uocibus utere: quod esses illi queso responsurus: Ego te paruulum Catilia cum in primis ornatissimo genere gentis nasci uoluisse deinde summis dotibus exornassem tum corporis tum animi: duabus tum rebus instituentium putauit ferro ac flamma quibus esse tibi parata facultas: tum amplificandi imperii mei: tum defendendae publicae libertatis: quid esse uim armorum in uiscera nostra torques: aut quid conuertis in exitum ciuium meorum instituta diligentia mea: melisque rationibus eruditam dimicandi facultatem: Maiores contra tui summis a me beneficiis atque honoribus aucti pro magnitudine susceptarum pignitatum pulcherrimas in urbe sepere numero leges pro praestantia beneficiorum clarissimas ex hostibus uictorias referre consueuerunt. Tu mihi luctus acerbissimos paras pro summa copia beneficiorum meorum. Tu caedes ciuium: tu domorum incendia uexationes uirginum: tu uastitatem urbis: tu genus atrocissimae seruitutis. O crudelissimum hominum genus: & ab omni penitus humanitate derelictum. Tu studio flagras eius urbis euertendae: quam nec Carthaginensium astutissimi doli: nec Numantinorum eximiae uites: nec grecorum erudita ingenta labefactare potuerunt. Quod si citentur hi populi rursus diuinitus: atque iste extibes redeant in statum uetustissimae dignitatis certe non ipso scelere tuo: quicquid in me crudelius: nec quicquid minus extimefecerum moliturus fuisse predicabit: Sed ad te redeo: temperare ego memet mihi cursumque istam uolentem orationis a forsan reuocandum esse iudicarem: tu ab odio tuo: tum ab ipsa dicendi acerbitate si que in te sensum patriae caritatis aspicerent: aut tullo te punito posse arbitrare sceleratam istam mentem relinquere. Sed id genus est cupiditatum tuarum ut restringendarum forsitan rationem aliquam consequi possis lenandarum nullam nece prius amissuram perueritate istam animi puto quae uiram amiseris. Vellem reuisceres A hala: Seruili non expectarem sententiam iudicum neque abuti maiestate senatus atque auctoritate. p. ro. si magnitudinem tanti flagitii sanguine tuo statim explauisses. Nam de senatus uoluntate nihil ambigimus modo non impedire legibus: repente profecto fueras poenas impietatis tuae dignissimas laturus. Utinam deorum immortalium munere iudices: mentem atque animum huius introspeceremus. Ne qua uobis fieret uobis puniendi dubitatio: qui tantum scelerum ingenio constauisset. Videritis enim mentem anhelantem tristissimum genus minarum mentem de bacchantem inaudita feritate furentem incredibili uesania: sentientem cruoris urbane praede audissimam uobis atque omnibus ferro flammaque in instantem Catilinam uobis demonstrauimus: iudices irritam per saepe repullis committatibus: nullas uocum: aut suffragiorum corruptelas fuisse praetergressum: deinde nullis rationibus infractum: ac perterritum: de perseverantia scelerum suorum extitisse: quibus animaduertere sane potestis quanta semper immanitate laborauerit ambitionis Superest anuissima pars diuisionis: grex ipse sodalium Catilinae truculentus: atque amens: cuius in manu non exiguam rationem fuisse diximus excitande coniurationis. Lentulus siquidem & cethegus terribilia portenta nostrae ciuitatis furiaeque uel certissimae populi roma. multa de magnitudine sua in ipsis concionibus: multa de dignitate imperii sui futuri: palam predicare consueuerunt: tanquam si deorum immortalium concilio interfuissent: Primum Lentulus in libris Sibullinis nescio quid perspexisse se praedicabat: quod uiri accuratissimi atque peritissimi L. Cornelius ac Cu. Piso. custodes publicarum caerimoniarum nequaquam prospicere putauerunt. Lucem namque ait nescio quam de domo Cornelia quondam prodituram fore: quae gloria nimis sui Romanum imperium simul & complexata sit & illustratura eoque genere uatcinii dignitatem suam portendi fataliter putauit: planeque opinatur fati sui rationem in

sui rationem in ipsa latebra Sibullinae diuinationis: tãq̃ i equo troiano delitescētē: Ego uero Sibullã sine du-
bio sapiētissimã multerē fuisse iudicio uisamq̃ idoneam diis immortalibus: cui singularē quãdã uim diuinan-
di concederent: uerũ illam delirã penitus ac prorsus cecã fuisse affirmarem: si quã spem dignitatis in accru-
delissima peste re posuisset: Si quid tamen cecinisse nã est: quod ad Corneliam gentē pertinere uiderē: uim
omnem illius diuinationis in uno. L. Sulla consumptam fuisse iudicemus: cuius pauloante respu. sensit &
crudelissimam simul & amplissimam potestatem. Nec ego deos immortales huic imperio iam infestos esse
reor: neq̃ a salute populũ romani tam abhorrentes: ut homini deimentissimo regnum concederent huius
sanctissimæ atque optime ciuitatis. Sullam profecto crudelitas uicit. At ipse maximarum laudem uirtutum
& rei militaris summam ac singularem gloriam consecutus. Lentulum uero nullæ uictoriæ nostræ ciuitati:
nullum studium armorum nulla præstantia uirtutis aut ingenii commendauit. Quæ uero, non tabernæ
potius: aut qui non greges infamium hominum. Sibullinum istum principem concelebrarunt: nam uitam
eius commemorare non est necesse uersatam super in obeundis libidinibus: ac societate turpissimorum ho-
minum nobilitatam: nihil in eo sanguinis auiti: nihil industriæ romanæ: nihil splendoris domestici: nihil
auitæ frugalitatis. Fingitæ uobis iudices: fingite dignitatem huius hominis tum florētē amplissimo ma-
gistratu: tum omnibus po. ro. muneribus exornatam: Quantum queso sanguinis ciuilibis in foro: in curia re-
dundaturum eē creditis. aut quãtam uim libidinis atq̃ impudicitie per omnium ciuium cubicula demana-
turam: profecto dignitate fretus ea quæ priuatus concupiuisset nonne dubio consequerē Ferreretur a mēs
in omnia: nec ullæ rationis consiliorũ aut pudoris: nec ulla studia humanitas refrenarēt scipitē atq̃ incita-
tũ cursum uetustæ crudelitatis Cethegus inferior nobilitate atq̃ ingēio uehementia furoris longe immanior
parũ eē lentuli somno discedere uisus ē. Verũ insaniã leuissimæ opinionis modestiore loquēdi rōne cōtege-
re uelle uideretur. Genus est idē tamen furoris eadēq̃ ratio concelebratæ diuinationis. Tales hi scelerũ arti-
fices aboq̃ concitati ad euertendã rēpu. parti a uesana spe uaticini cōmemorati: parti a nepharia scelerũ as-
siduitate Catilinã offend. runt nouis rebus studentē cuius presidii o consilioq̃ cupiditates suas iuari posse
facillimæ crediderunt: si uero sociorum copiosissimo sese conuinxissent. Est. n. in illo monstro. sicut paulo
ante retigimus uis eximia facietarũ: & ratio quãdã ad umbrata uirtutē: facilis ad cōprehendendũ omnium
hominum familiaritates. Hunc igitur catinam adepti cethegus & lentulus & ipsi lenociniis suis insignes ad
omne genus beniuolentiæ subeundum deflagrare cœperunt admirabili quadam cupiditate seu diripiendæ
urbis seu potiendæ dominationis. He sunt iudices: huius nepharii facinoris abhominandæ faces: hi sunt
crudeles igniculi quibus exarsisse Catilinæ ferocem animum facillimæ credendum est. Talibus initiis con-
sociati princeps nephandæ coniurationis: manum exiguam desperatorum hominum atq̃ obscenē iuuen-
titis: pederentim coegerunt coactam quid uellent edocuerunt: edocētam: pari cupiditate sceleris infām auer-
runt: infām atam deniq̃ pepulerunt ut in omnium nostrum facultates ac uitam facillime conspirarent. Fu-
rias istas audistis iudices cōmodissimas ac paratas non modo ad uiuos cōmouendos in omne facin: uerũ
etiam ad mortuos ex ipso herebo mediisq̃ bustis excitandos Reperi sunt tum atrocissimi sceleris patroni
quiq̃ immanitatem detestandæ rei tum contegere uerbis: tum excusare comati sunt. I. Hortensius uir eximia
caritate rei pu. summisq̃ ornamentis predictus & scientiæ & moderacionis nequaquam omnia credenda eē
dicit: iubetq̃ grauissimis hominibus facilitate iudiciorum diligenter esse continendam. Primum affirmat
catilinam i perpetua custodia senatus extitisse: deniq̃ nunq̃ ferme discessisse a latere. Publii Cæponis nobi-
lissimi cuius: atq̃ integerrimi uiri: ita ut lepide dicat diseparationi eorum neq̃ solē orientem unq̃ neq̃ occi-
dentē interuēisse: credo egdē sapiētissimũ hoĩem hortensiu: ut ē inotientia singulari summaq̃ uirtute cuncta
ipsa grauissime simul atq̃ ornatisime cōplexus est ita uera eē sicuti dixerit extimarē: sed lōge graditur a sen-
tentia mea. Quæro igitur. de te. L. Hortensi: teq̃ obtestor atq̃ obsecro per ipsum ius uetustissime nostræ fa-
miliaritatis: si. L. Catilinam constat dies omnium ciuium conscientia siue in foro siue in turmis agere nunc
stipatum cateruis exoletorum suorum. gladiatoris agminibus per ora uulgi palam oblitare. si manifestum
est noctes omnes aut in lustris scortorum aut in antris. M. Læcæ inducere uiri tuo iudicio non abhorretis
a rei pu. caritate: quid est q̃ illum obuersa: um dicas in perpetua custodia atq̃ oculis senatorum: nisi forte cu-
stodiam senatoriam uocas uel exiguam moram in ipsius curiæ conciliis obeundis. Quid uero pertinet ad
ipsius cepionis familiaritatem assiduam beniuolentiamq̃ singularem: nihil est quod insimulationi nostræ
derogãdũ eē iudicetis. Dixim. n. superi. ingēti catilinæ miros atq̃ oculatissimos eē recessus nec qui cogno-
sci seu per lustrari facillime possent. Vigent. n. in illa clade res diuersissimæ pariter continencia & libido. Ni-
hil illo persæpe affixius ad tollenda bonorum confortia: nihil tollentius ad illis insidiandũ. nihil illius mū-
ficiencia insignius: nihil auidius rapactate: nihil acutius consilio: nihil temeritate contemptibilis: quæ cū
ita sint cepionem ad mirabimur in tantis uiriarum ambagibus errauisse. Me me: q̃ fateor iudices uetustissi-
ma quadam familiaritate catilinæ coniunctum: persæpe delirauisse miris per plexionibus illius: neq̃ un-
quam certũ quicquam in illo ingenio comprehendere potuisse nihil igitur erit miri si uirum integerrimum
cepionem: uersutissimi hominis doli atq̃ instantissimi mores sefellerunt. Non erit itaq̃ neq̃ grauitatis
Hortensi candidissimã opem humanitatis tuæ summaq̃ dicendi copiam fontibus ipsis polliceri: aut quam
bestiam irretitam iudicio tenemus dissolutam atq̃ exultantem rei pu. immittere. Quod te nunq̃ cōmissurũ
fuisse arbitraret: nisi qui me moras iidem te Catilinæ sine dubio sefellerunt. Satis ostentatam uobis putam
iudices tum rationes periculi nostri: tum huius immanissimi sceleris atrocitatem. Nam odio senat. p. maxio
catilinam arsisse demũstrauimus: si rarōes uitæ suæ ueteres ac nouas in excitatōe teterrimæq̃ libidinũ collo-

catas: si specie perficiendi sceleris homini prosequētissimo inimicitiarum: si deniq̃ locorum ac rēp. oppor-
tunitates extitisse preerea si rabiē quãdã ambitōis i illo fuisse diximus si nullam potestatem referēdag. libidinũ
aut ullã pcentriciæ locum Postreō si copiam innumerabilem despatae iuuentutis cū illo contunctam fuisse
parefacim. & eã simul ostēdim. suo pte gēio: furētē i credibili audacia sum maq̃ cupiditate pcedē ac uixã
dæ urbis infām atã: quid erit iudices q̃ dubitētis de liberãda patria: deq̃ ueliscēdi crudelissimi sceleris ima-
nitate. Nouistis. n. facinus inauditum omnium hominum memoria. facin. atrox super bũ: nephariq̃: pntiosum
remotissimũ ab omni humanitate: nã lege: consuetudine: culus acerbitatem si mūs aĩo bene pspexitis. q̃so
mecũ diligenter atēdi: scel. id iudices: uersionē nephariam mollebantur amplissime nostre dignitatis: i
teritũ crudelissimũ senatori ordinis: eadã cōem omnium bonoq̃: hui. sceleris libido reposita erat i diri-
piendis omnium ciuium facultatibus: atq̃ of primēda urbis libertate huc sceler. i parabanē teterrimæ con-
iugum ac liberorum nostror. uexationes: i hoc se. lere uersabanē deniq̃ faces inferēdæ penatib. n. is: expil-
lationes aediũ supra uirginũ uectaliũ: uct. ac mœror miserabilis uniuerse ciuitatis. Quæ si uobis ut sunt i
digna atq̃ intollerabilia uidentur: non iniquũ erit auctores horũ malorũ mulctare teterrimis supplicis: cla-
demq̃ omnium crudelissimã e uisceribus. r. p. propulsare. Tenetis exēpla malorũ atq̃ omnium ganitũ aucto-
ritatē: qui super summas & singulares penas in eo genere hominũ consumēdas esse putauerūt: qui rationē
habuissent aut pdēdæ patriæ aut opprimēdæ pu. libertatis. Nihil igit erit i pedimēto qui audaciã crudelissi-
mi hominis Cat. crudelissimo genere suppliciorũ expietis & ultionem ex illo cruciatib. ac penis capiat.
r. p. quorum erat conflagratura manibus nisi sanctissimi imperii ro. custodes ac iudices dii immortales nepha-
riis uotis obstitissent credite iudices odterno die consurrexisset uniuersã urbē cōspecturã ex iudicio uelro
planeq̃ animaduersurã qd̃ in posterum de salute uia deq̃ facultatib. suis sperãdum sic. Credite itē uim uni-
uersam flagitōsã iuuentutis aut hodierno Cat. supp. simul cōfictēdã fore: aut illius liberationē lætã atq̃ exul-
tantem non multo post in oium nostrũ pernitētia cū illo celerrime consurecturã. Agit si quidē hodierna
ueltra snia de salute hui. pulcherrimæ atq̃ optimæ ciuitatis: de stabilitate iperit ro. de legũ i colōitate: de li-
bertate ciuũ: de pudicitia liberorũ ac coniugũ uestrarũ hui. n. p. itis idē scel. erat ut non crasaturũ p. capita
paucorũ sed tãq̃ atrocissima uis uenent per omne corpus urbis diuina naturã scel. aut q̃ pestē si uindicãdũ
esse censebitis: ut reor & respu: desiderat putate profecto deos immortales & in primis Cap. iouē sempiter-
num custodē ac iudicem huius imperii pro libertatis eorum tēplis ac cœrlmonis gratias nobis aplissimaf
esse reddituros. Putate pariter idem facturam esse curiã p. def. nia consulũ uira: seruataq̃ senatori ordinis di-
gnitate. Putate matronas urbis ac liberos nostros obseruatam pudicitiam supplices ac congratulantes uni-
uersos ad genua uestra sese obuersaturos fore. Putate utrgines uestrales atq̃ ipiam maiestatem amplissimi nu-
minis ob liberationem suam: summa uobis leticia congratulaturam. Putate deniq̃ ciues omnes ob reten-
tam uitam ac libertatem penates publicos pro conseruauis focis atq̃ ari: pietes urbis pro propulsato teterr-
mo genere uastitatis ferme incredibili gaudio exultaturos. Putate tandem hodierno iudicio paratum esse
uobis aut immortales dedecus: aut memoriam nominis sempiternam. Multa sunt equidem in ac uita que
turpiter ac calamitose neglecta restitutionem tamē quodammodo patiant huius uero uindicandũ sceleris si
pntem facultatē neglexeritis frustra postea recuperandæ copiam queretis: aut odie uobis propulsanda ē cui
sceribus. r. p. pestifera uis calamitatis: aut ipsi patriæ sine dubio concidendum. Virum eligendum sit uos ut
deritis. Qui estis iudices humanitate tanta ne secordia dicam ut eorum uita ac spiritum diutius i. r. p. com-
morari patiamini: qui uitæ salutis ciuium crudeliter insidiati sunt: præponitæ uobis aĩe oculos ac medita-
tione crebra reuoluite diem illum nepharium: quo salus omnium ciuium quo facultates nostre quo res ip-
sa pub. peritura fuerat. Quando. s. aspexitsemus bestias istas emissas carceribus per urbem omnem: per do-
mos nostras furialiter exultantes ipsũq̃ in primis miserandi facinoris ducem ac principem Cat. cōfirma-
tum hoc iudicio: ipe plenum: laticia gestitētem: nunc hos ad ædem nostram nunc illos ad rapinam atq̃ infā-
mationem ædium deuocante confuges e complexibus nostris ad libidinem uictorum raptæ fuissent liberi
ad supra de gremis parentum extordi: præciosã supplex asportata: tecta conflagrassent ignibus: corpora
cæsa passim iacuisent. omnia deniq̃ gemitu stetũq̃ redũdassent: Hæc fuisset imago miserimæ urbis: quã
urbem a maioribus nostris florentissimam accepimus: & si prohibueritis clarã atq̃ excellentem posteris
nostris tradituri sumus. Per humanitatem deniq̃ uestram uos obtestor atq̃ obsecro iudices: per amorem
huius pulcherrimarum atq̃ inuictissime urbis per omnia que uobis locondissima sunt i uita. prouidete ite-
rum atq̃ iterum ne liberati quondam tor amplissimis bellorum periculis: tot in imminentibus malis erepti
nunc perignauiam nostram ac disidiam periclitemur: eripite uitam ciuium a miseranda crudelitate. Prohi-
bete penates uestros a nephariis ignib. Seruate pudicitia necessitudinũ nostrar. a teterrimis ac xationibus
liberate tēpla deor. a tristib. rapinis: subtrahite fortunas publicas ab indigna direptione: ptegitte magistrat.
nros ab inaudita ferita. e. defendite dēq̃ uniuersam urnē ab hoc iusta. prorsus & tristissimo gñe calãitatis

C. CRISPI SALVSTI LIBER DE BELLO IVGVRTINO.

ALSO queritur de natura sui genus humanum: quid imbecilla: atque æul breuis
forte potius quam uirtute regatur. Nam cuncta reputando neque maius aliud: ne-
que prestabilius inuenies: magisque naturæ industriam hominum quam uim aut
tempus deesse: sed dux atq̃ imperator uitæ mortaliũ animus ē: gubi ad gloriã uirtutis
uta crassat: abũde pollēs potēsq̃ & clar. neq̃ fortũa eget: q̃ppe q̃ pbitatē idustriã: alia
q̃ bonas artis: neq̃ dare: neq̃ eriperē cuiq̃ pōt. Sin capt. prauis cupidib. ad iertã & uo

luprates corporis pessudatus est. perniciosa libidine paulis p uisus ubi p secordiã uires: ætas: ingenium deflu
xere naturæ infirmitas: accusatur. sã quicq; culpã auctores ad negocia transferunt. Quod si oibus bonarum
rerũ tanta cura esset quãto studio aliena ac nihil profutura multaq; etiã periculosa petunt: neq; magis rege
tur casibus qua regerent: & eo magnitudinis procederent: ubi p mortalibus gloria æterni fierent nã uti ge
nus hominum compositum ex corpore & anima est ita res: cuncte studiaq; omnia alia corporis: alia animi
naturam sequuntur. Igitur preclara facies: magnæ diuitiæ: ad hoc ius corporis & alia omnia huiuscemodi
breuit dilabuntur. At ingenii egregia factiora sicuti anima immortalia sunt. Postremo corporis & fortuæ bo
norum ut initium sic finis est. Omniaq; orta occidunt & aucta senescunt. Animi? incorruptus æternus rector
humani generis agit: atq; habet cuncta neq; ipse habetur. Quo magis prauitas eorũ est admittenda qui de
diti corporis gaudiis p luxum & ignauitã ætatem agunt. Ceterum ingenium: quo neq; melius neq; amplius
aliud est in natura mortalium incultu atq; secordiã torpescere sinunt: cum præsertim tam multæ uariet; sint
artes animi quibus summa claritudo paratur. Verum ex his magistratus & impia. Postremo omnis cura re
rum publicarum minime mihi hac tempestate cupienda uidentur: quoniam neq; uirtuti bonos datur: neq;
illi quibus per fraudem uis fuit: utiq; eo magis tuti aut honesti sunt. Nam ui quidem regere patriam aut pa
rentes: quãq; & possis: & delicta corrigas: tamen iportunum est cum preferim omnes rerum mutatiões ce
dem fugã aliãq; hostilia portendant: frustra autẽ niti: neq; aliud se fangãdo: nisi odium querere extremæ de
mãtiæ: est nisi forte quẽ in honesta & pnitiosa libido tenet: potentia paucorum: decus atq; libertatẽ signifi
cari suam. Ceterum ex aliis negociis: que ingenio exercentur i primis magno usui est memoria rerũ gestãg
cutus de uirtute quia multi dixere puto preterendum simul ne per insolentiam quis existimet memet stu
dium meum extollere laudando. Atq; ego credo fore qui quia decreui procula. Rem. p. ætatem agere: tan
to tãq; utili labori meo nomen inertie imponunt. Certe quibus maxima industria uidetur salutare plebem
& conuiuiss gratiam querere. Qui si reputauerint: & in quibus ego temporibus magistratus adeptus sin &
quales uiri idem assequi nequiuerint: & que genera hominum postea in lenatum peruenerim: profecto exi
stin. abunt me magis merito q; ignauia iudiciũ animi mei mutauisse maiusq; cõmodũ ex oculo meo q; ex alio
rum negociis rei pu. uenturã. Nam sepe audiui ego. Qu. M. P. S. Preterea cluitans nostra pclaros uiros soli
tos ita dicere cũ imagines maiore intuerent uehementissime sibi animũ ad uirtutẽ accedi. s. nã cãrã illa: ne
q; figurã tantam uim in se habere: sen memoria rerũ gestãg eã flammã egregiis uiris increfcere pectorẽ
neq; prius sedari: quã uirtus eorũ famã atq; gloriã adæquauerit. At cõtra q; omniũ est his morib; q; nã dedi
uitiis & sumptibus non probitate neq; industria cũ maiorib; suis cõtendat. etiã hoies noui q; per uirtutẽ so
liti erant nobilitatẽ anteuenire furtim & per latrocinia potiusquã ex bõis artib; ad imperia & honores nitũ
tur. Perinde quasi pretura & consolatus atq; omnia alia huiuscemodi per se ipsa clara & magnifica sint. Ac nã
perinde habeantur: ut eorũ qui ea sustinent: uirtus est: uerũ ego liberius satiusq; processsi: dum me cluitatis te
det morum piger nunc ad inceprũ op; redeo.

Ellum scripturũ sum: quod. P. R. cum iugurtha rege Numiditãg gessit: primũ qd magnũ & atrox
b uaria uictoria fuit. Deinde quia tum primum supbiæ nobilitatis obuiatũ e: que contentio diuina
cũcta & humana pmiscuit. Eorũ uecordiæ pcellit: ut studiis ciuilib; bellũ atq; uastitas Italiae sinẽ
faceret sed priusquã huiuscemodi initium expeditam pauca supra repetam: quo ad cognoscendum omnia
illustria magis: magisq; in aperto sit. Bcl. pu. secundo: quo dux Carthaginensium Hannibal post magnitu
dinem nominis Ro. Italiae opes maxime attriuerat. Masinissa rex Numidarum in amicitiam receptus a
p. S. cui postea aphricano cognomen ex uirtute fuit: multa & preclara rei militaris facinora fecerat: obque
uictus carthaginensibus & capto siphace: cuius in aphrica magnum atque late imperium ualeat. P. R. qual
cunque urbis & agros manu ceperat regi dono dedit. Igitur amicitia Masinissæ bona atque honesta nobis
permansit sed imperit ultaq; eius finis idem fuit: deinde Micipsa filius regnum solus obtinuit. Manasta
bale & Gulussa fratribus morbo absumptis: is Adherbalem & Hiesalem ex se genuit: iugurthamq; filium
Manastabalis: quem Masinissa q; ortus ex concubina erat priuatum reliquerat eodem cultu quo liberos su
os domi habuit. Qui ubi primum adoleuit possens uiribus decora facie sed multo maxime ingenio uali
dus: non se luxu neq; inertia corrupẽdum dedit: sed uti mos illius est gentis equitare iaculariq; cursu cum
equalibus certare: & cum gloria ante omnis iret: omnibus tamen carus erat: ad hoc pleraq; tẽpora in uedão
agere leonẽ atq; alias feras prim; ferre: plurimũ facere. & minime se ipse loqui quib; reb; Micipsa tam
& si initio lætus fuerat existimans uirtutem iugurthæ regno suo gloriæ ad fore: tamen postq; hominem
adolescẽtẽ exacta ætate sua & paruis liberis magis: magisq; crescere intelligit: uehementer eo negocio pmo
tus multa in animo suo uolebat. Terrebat eum natura mortalium auida imperii & preceps ad explendam
animi cupidinem. Preterea opportunitas suæque & liberorum ætatis: quæ etiam mediocres uiros
spe quæ transuersos agit. Ad studia Numidarum in iugur accensa. ex quibus si talem uirum dolis inter
fecisset: neque seditio aut bellum orire anxius erat. His difficultatibus circumuentus: ubi uidet neq; par
ui: neq; insidiis primi opesse hominem tam acceptum popularibus quod erat iugurthe mãu promptus &
apetens glorie militaris statuit eum obiectare periculis & eo modo fortunam temptare. Igitur bello Nu
mantiõ Micipsa cum popu. roma. equitum atque perditum auxilia mitteret: sperans uel ostentando uir
tutem: uel hostium scuitia facile eum occasurum præfecti Numidis: quos in hi peranimam mittebat:
sed ea res longe aliter ac ratus erat euenit. Nam iugurtha uterat impigro atque acri ingenio ubi natu
ram. P. Sci. qui tum. R. imperator præerat: & mores hostium cognouit. multo labore multaq; cura. Præ

terea modestissimi patẽdo sæpe obuiã eundo periculis: tantam claritudinem breui peruenerat: ut nostris
uehementer carus. Numantinis maximo terrori esset. Ad sane quod difficilimũ in primis e prelio strenuus
erat & bonus consilio. Quorũ alterum ex providentia timorem. alter ex audacia temeritatẽ afferẽ plerũq;
solet. Igitur imperator oes fere res asperas per. iugurthã agere in amicis habere magis magisq; cũ in dies ample
cti. Quippe cui; neq; consiliũ neq; inceprũ ullũ frustra erat: huc accedebat munificẽtia animi: ingenii sol
ertia. Quib; reb; iugurtha multos ex ro. sibi familiari amicitia cõiuxerat. Ea tẽpẽstate i exercitu nostro fue
re q; plures noui: atq; nobiles: q; diuitiæ bono honestoq; potiores erãt. Factiosi domipotẽtes apud socios
clari magisq; honesti qui iugurthe non mediocre animũ pollicitando accedebã: si Micipsa ex occidisset: so
i uti sol; iperio numidie potiret in ipso maximã uirtutẽ Rome oia uenalia eẽ: sed postq; numantia delera. p.
S. dimittere auxilia & ipse reuertit domum decreuit: donatum atq; laudatum magnifice p concione iugur
thã in pretoriũ adduxit: ibiq; secreto monuit ut potius publice q; priuatim amicitia. p. r. coleret: neu aliquis
largiri in sueretur. periculose a paucis emi: quod multorũ esset. Si permanere uellet in suis artibus ultro & il
li gloriã & regnum uenturã: sin pperantius pergeret suam pecuniam & ipsum pceptẽ casurã: sic locut; cũ li
teris eũ pars Micipse redderet dimisit: eãq; snã hæc erat: iugurthæ tui i bello Numantio longe maxia uirus
fuit. Quã rẽ tibi certe gaudio esse scio: nobis ob merita sua car; e: ut idẽ. S. & p. R. sit sumã opẽtemur: Tã
bi qdẽ p nã amicitia gratulor. en hẽs uig; dignũ te: atq; aud suo misinissa. igitur rex ubi ea q; fama acceperat
ex litteris iperatores eẽ ita cognouit: tũ uirtute: tũ grã uiri. per mot; flexit animũ suũ: & iugurtham bñficiis
annos morbo atq; ætate confect; cum sibi sinẽ uitæ adesse intelligeret coram amicis & cognatis: itcmq; Ad
herbale & Hiempsale filiis dicitur huiuscemodi uerba cum iugurtha habuisse.

Atrum ego iugurtha te amisso patre sine spes siue opibus: in meum regnum suscepĩ existimans
non minus me tibi q; liberis si gẽuissẽm ob beneficia eãg fore: neq; ea res falsum me habuit nam
ut alia magna & egregia tua facta obmittam: nouissimẽtu rediens. Numantia: meq; regnumq;
meum gloria decorasti. tuãq; uirtute nobis Romanos ex amicis amicissimos fecisti: Hispania nomen fa
miliæ nostre renouatum est: Postremo quod difficilissimum inter mortales est gloria inuidiam uicisti. nunc
quontam mihi natura sinẽ uitæ facit: per hanc dextram: per regni fidem moneo. obrestorq; te uti hos
qui genere tibi propinqui beneficio meo fratres sunt: caros habeas: neu malis alienos adiungere: quam
sanguine coniunctos retinere. Non exercito: neq; thesauri præsidia regni sunt. Verum amici: quos neq;
armis cogere: neq; auro parate quas: officio & fide pariuntur. Quis autem amicior qua frater fratri. Aut
quem alienum fidum inuenies: si tuis hostis fueris: equidem ego uobis regnum trado firmum si boni eri
tis: si mali imbecillum. Nam concordia parua: res crescunt discordia maxime dilabuntur. Ceterum iu
gurtha ante hos te quia ætate & sapientia priores ne aliter quid eueniat providere decet: nam in omni
certamine: qui opulentior est: etiã si accipit iniuriam: tamen quia plus potest facere uidetur: uos autem
Adherbal & Hienfal colite: obseruate hunc talem uirum: imitamini uirtutem & entimini: ne ego meliores
liberos sumplisse uidear q; genuisse. Ad ea iugurtha tamen: regem ficta locutum intelligebat: & ipse longe
aliter in aio agitabat: tamen pro tẽpore benigne respondit Micipsa paucis post diebus moritur. Postquã il
li regio more iusta magnifice fecerant. Reguli in unum conuenerunt: ut inter se de cãctis negociis discepta
rent. Sed Hienfal qui minimus ex illis erat: natura ferax etiam antea ignobilitatem iugurthæ quia ma
terno genere impar erat despiciens dextra Adherbalem assedit: ne medius ex tribus quod apud numidias
honori ducitur iugurtha foret. Deinde tum ut ætati cõcederet fatigatus: a fratre nix in patrem alteram tra
ductus est: ibi cum multa de administrando imperio disserent: iugurtha inter alias res ait: oportere
quinquenni consulta & decreta omnia rescindi. Nam per ea tempora confectum annis Micipsam pa
rum animo ualuisse. Tum idem Hienfal placere sibi respondit: nam ipsum illum his tribus proximis an
nis adoptione in regnũ peruenisset quod uerbũ in pectus iugurthæ altius quã quisq; rat; descendit. Itaq; ex
eo tẽpore ira & metu anxius moliri parare. atq; ea modo in animo hẽre: quibus Hiesal per dolũ caperetur.
Que ubi tardius procedunt neq; leuitur animus ferax. Statuit enouis modo inceprũ perficere primo cõuẽ
tum: quẽ ab regulis factum sopra memorauĩ propter desensionẽ placnerat diuidi thesauri loca sinẽq; imperii
singulis constitui: itaq; tempus ad utrãq; rem decernitur sed maturius ad pecuniã distribuendam reguli in
terea in loca propinqua thesauris alio concessere: sed Hienfal in oppidum Thirmida sorte eius domo
urebatur quidam proximus liẽtore iugurthe: qui carus acceptusq; ei super fuerat. quem ille casu ministrum
oblatum promissis onerat impellitq; uti tanquã suam uisens domum erat portarum clauẽ adulterinas pa
ret nã uere clauẽ ad Hiesalẽ referebant: Ceterũ ubi res postularer seipsum cũ magna manu uenturum. Nu
midia mãdata breui cõfecit. Atq; uti doctus erat noctu iugurthe milites introducit qui postquã in aedes ir
ruerũ: diuersi regem querebãt: dormientes alios: alios occurrentes ioterficere. Scrutari loca abdita: clausa
effingere: strepitu & tumultu omnia misere: Gum interim Hienfal reperitur occultans se in tugurio mu
lieris ancillæ: quo in initio puidus & loci ignarus perfugerat Numidie caput eius uti iassi erant ad lu
gurtham referunt. Ceterum fama tant facinoris per omnem Aphricam breui diuulgatur. Adherbalem
omnẽsq; qui sub imperio Micipsæ fuerant metus inuadit: in duas partes. Numidie discidunt: plures Ad
herbalem sequuntur: sed illum alterum bello meliores. Igitur iugurtha quam maximas potest copias
patat: urbis partim ui: alias uoluntate imperio suo adiungere: omni. Numidie imparare. Ad
herbalem tamen legatos Romam miserat: qui senatum docerent de cãde fratris & fortunis suis:

tamen fretus multitudine militum parat armis contendere. Sed ubi rex ad certamen uenisset ex filio profugit in prouinciam ac de hinc Romam contendit: tum Iugurtha per actis consiliis postquam omni Numidia potebatur. in octo facinus suum in animum reputans timere po. ro. neque aduersus iram eius usquam: nisi in auaritia nobilitatis & pecunia spem suam habere. Itaque paucis diebus post cum auro & argento multo Romam legatos mittit. Quibus praecipit primum uti ueteres amicos muneribus repleant: deinde nouos exquirant. Postremo quicumque possit largiendo parere cunctentur: sed ubi legati. R. uenere: & ex precepto regis hospitibus alitque quorum ea tempestate in senatu auctoritas pollebat magna munera miser. Tanta commutatio inaccessit: ut ex maxima inuidia & maluolentia in gratiam & fauorem nobilitatis Iugurtha ueniret. Quorum pars specialis praemio inducti singulos ex senatu ambiendo nitentur ne grauius in eum consulere. Igitur ubi legati satis confidunt die constituto senatus utriusque datur: tum Adherbalem hoc modo locutum accepimus.

Atres. C. micipsa pater meus moriens mihi precepit uti regni Numidiae tantummodo procurator meam. Caeterum ius & imperium penes uos esse. pop. ro. simul enterer domi militaque quae maximo usus esse. Vos mihi cognatorum & affinitum loco ducere. Si ea fecissem in uostri amicitia exercitum: diuitias. munimenta regni sine habiturum. Quae cum praecipit patris agitarem. Iugurtha homo oium quos terra sustinet sceleratissimus contempto uostro imperio. Masinisse me nepotem etiam stirpe locum atque inimicum po. ro. regno fortunisque omnibus expulsi atque ego. p. C. quoniam eo miseriarum uenturus eram: uellem potius ob mea quam ob maiorum beneficia meorum posse me auxilium a uobis petere: ac maxime debere mihi beneficia a po. ro. quibus utinam non egerem: sed si ea desideranda erant uti debitis utere. Sed quoniam parum tuta per se ipsa probitas est neque mihi in manu fuit qualis foret Iugurtha. Ad uos confugi. P. C. quibus quod mihi miserissimum est: cogor prius oneri quam usui esse. Caeteri reges aut bello uicti in amicitiam recepti sunt: aut in suis dubiis rebus locieratem uostram appetuerunt. Familia nostra cum po. ro. bello Carthagenensi amicitiam instituit: quo tempore magis fides eius quam fortuna petenda erat. Quorum progenies uos. P. C. nolite pati me nepotem Masinisse frustra auxilium petere: sed si ad impetrandum nihil eam habere poteram propter miserandam fortunam quod paulo ante ego rex genere fama: atque copiis potens: nunc deformatus erumnis inops alias opes expeto tamen erat maiestatis po. ro. prohibere iniuriam: neque pati cuiusquam regnum per scelus crescere: uerum ego his finibus electis sum quos maioribus meis po. ro. dedit: unde pater & auus meus una uobiscum expulsi Syphacem & Carthagenenses. Uostri beneficia mihi erepta sunt. P. C. in mea iniuria despecti habetis: heu miserum me hucce Micipsa pater beneficia tua euasere: ut quem tu parum cum liberis tuis regni participem fecisti: is potissimum stirpis tuae extinctor sit non quam ergo familia nostra quiescit. Semper ne in sanguine ferro fuga: uersabimur. Dum Carthagenenses incolumes fuere: iure omnia sua pariebatur: hostis a latere uos amici procul. Spes omnis in armis. Postquam illa pestis ex Africa electa est: laeti pacem agitabamus. quippe quibus nullus hostis erat. nisi ille forte quem uos iussissetis. Ecce autem ex improviso Iugurtha intoleranda audacia: scelere: atque superbia sese effrensus fratre meo atque eodem tempore suo interfecto primum regnum eius sceleris sui praedam fecit. Post ubi in eisdem dolis me nequitiae capere nihil minus quam uti aut bellum expectantem in imperio uostro. sicut uidetis extorrem patria domo: in opem & cooperum miseris effecit: ut ubi uis tutiusquam in meo regno essem: ego sic existimabam. P. C. uti praedicantem audiueram patrem meum qui diligenter colerent uostri amicitiam: eos multum laborem suscipere. caeterum ex omnibus maxime tutos esse. Quod in familia nostra fuit. praestitit uti in omnibus bellis adesset uobis: nos uti per otium tuti sumus in manu uostri est. P. C. pater nos duos fratres reliquit. tertium Iugurtham beneficis suis ratus est coniunctum fore alter eorum necatus est alter ipse ego manus impias uix effugi. Quid agam: aut quo potissimum infelix accedam: generis omnia praesidia extincta sunt. Pater uti necesse erat natura concessit: fratri quem minime decuit propinquus per scelus uitam eripuit: affines amicos caeteros meos propinquos: alium alia clade oppressit: capti a Iugurtha pars in cruce acti pars bestis obiecti sunt: pauci quibus relicta est anima clausi in tenebris cum micore & luctu morte grauiore uitam exiunt. Etiam si quae aut amisi: aut quae ex necessariis aduersa facta sunt incolumia manerent: tantum si quis ex improviso mali accidisset uos implorarem. P. C. quibus pro magnitudine imperii eius iniurias omnis curae esse decet: Nunc uero exul patria domo solus atque omnium honestarum rerum egeus quo accedam: aut quos appellem. Nationes ne an reges. Qui omnes familiae nostrae ob uostri amicitiam infesti sunt: an quoquam mihi audire licet ubi non meorum maiorum monumenta hostilia plurima sint. an quisquam nostri misereri potest qui aliquando uobis hostis fuit. Postremo Micipsa ita nos instituit. P. C. ne quem coleremus nisi po. ro. ne societatem neque foedera noua acciperemus: abunde magna praesidia nobis in uostri amicitia fore. Sed si huic imperio fortuna mutaretur una occiderem nobis: uirtute ac diis uolentibus magni & opulenti estis omnia scda & obedientia sunt. Quo facilius sociorum iniurias curare licet tantum illud uereor: ne quos priuata amicitia Iugurthe parum cognita transuersos agant: quos ego audio summa openiti ambire fatigare: uos singulos ne quid de absente incognita ca statuatis. figere: me uerba & fugam simulare cui licuerit in regno manere. Quod utinam illum cuius impio facore in has miseras projectus sum eadem haec simulante uideam: & aliquando aut apud uos aut deos immortales rerum humanarum cura oriatur ut ille qui nunc sceleribus suis atque flagitiosus est omnibus malis ipse excruciatu impietatis in parentem nostrum fratrem meum necis meaeque miseriarum graues penas reddat. iam frater animo in meo carissime quanquam tibi immaturo: & unde minime decuit uita erepta est. tamen laetandum magis quam dolere dum casum tuum puto. Non enim regnum sed fugam exitum

hunc egestatem & omnes has miseras: quae me praemunt cum anima simul amissis: at ego infelix in tanta mala praecipitatus ex patrio regno rerum humanarum spectaculum praebere incertus sum quid agam. Tuas ne iniurias persequar: ipse auxilium egeus: an regno consulam: cuius uitae necisque potestas ex opibus alienis pendet: utinam possem mori fortibus meis honestus exitus esset: ne uiuere contempseris uideret. si defessus malis iniuriae concessissem. Nunc neque uiuere libet mihi neque mori licet sine dedecore. p. C. obtestor uos per liberos atque parentes uestros per maiestatem po. ro. subuenite mihi misero. Item obuiam iniuriae nolite pati regnum Numidiae: quod uelutrum est per scelus & sanguinem familiae nostrae rabelcere. Postquam res loquendi finem fecit legati Iugurthae largitione freti magis quam ca: paucis respondet Hierusalem ob sceleratam suam a Numidis interfectam Adherbalem ultro bellum inferentem. postquam superatus sit: queri quod iniuriam facere nequisset: Iugurtham ab senatu petere ne se alium putarent ac Numantiae cognitus esset ne uerba inimici ante facta sua ponerent deinde utriusque a curia digrediuntur. Senatus statim consulitur. Fautores legatorum praeterea senatus deprauata gratia magna pars adherbalis dicta contemere: Iugurthae uirtutem ex tollere: laudibus gratia uoce. Denique omnibus modis pro alieno scelere & flagitio sua quasi pro gloria nitentur. At contra pauci quibus bonum & egeum carius diuitiis erat. subueniendi adherbalis & Hierusalem mortem seuere uindicandam censebant: sed ex omnibus maxime. Aemilius Scalus Impiger factiosus & uicidus potentiae. honoris diuiciarum. Caeterum uicia calidae sua occultans. Is postquam uidet regis largitionem famosam impudentem ueritus quod in tali re solet ne polluta licentia inuidiam accenderet: animum a consueta libidine continuit. Vicit tamen in senatu pars illa uero precium aut gratiam anteferebat decretum sit uti decem legati regnum quod micipsa obtinuerat inter Iugurtham & adherbalem diuiderent: cuius legationis princeps fuit. L. O. homo clarus: & tamen in senatu potens. qui consul. C. G. & M. Fuluius Flacco interfectis accerit uictoria nobilitatis in praebem exercuerat: eum Iugurtha tam & si ro. in amicitia habuerat tamen accuratissime accepit. Dando & pollicendo multa perfecit uti fama: fidei postremo oibus suis rebus commodum regis ante ferret. Reliquos legatos eadem uia aggressus est: plerisque capit: paucis carior fides quam pecunia fuit. In diuisione regni quae pars Numidiae Mauritiam attingit agris uiridis opulentior Iugurthae traditur: illam alteram specie portio est quae uisus: & aedificiis magis exornata erat. Adherbal possedit: Res postulare situm pharicae uidet paucis exponere: & eas gentis quibus cum nobis bellum aut amicitia fuit attingere. Sed quae loca & nationes ob calorem & asperitatem item solitudines minus frequentata sunt. De his aut facile compertum narraueri. Caetera quae paucissimis ab solua.

In diuisione orbis terrae plerique in parte tertia Africam posuere. Pauci tantummodo Asiae & Europae esse. Ea fines habet ab occidente fretum nostri maris & oceanus: ab ortu solis decliuem latitudinem. Quem locum Cathabatmon incolae appellant mare saeuum importuosum: Ager frugum fertilis: bonus pecoribus arboribus infecundus. caelo terra: penuria aquarum: genus hominum: salubri corpore uelox patientis laborum plerisque senectus dissoluit: nisi qui ferro. aut bestis intertere. Nam aut morbus saepe quem superat: ad hoc malefici generis plura animalia. sed qui mortales in initio Africam habuerunt: quique postea accesserint: aut quomodo inter se permixti sunt: quamquam ab ea fama quae plerisque optinet diuersum est tamen uti ex libris punicis qui regis utique rem sese habere cultores eius terre putant Hierusalem dicebantur interpretatum nobis est: quam paucissimis dicam. Caeterum fides eius res penes autores erit. Africam habere in initio getuli & lybes asperi incultique quibus cibum erat caro ferina atque humis pabulum uti pecoribus. Hi neque moribus: neque lege aut imperio: cuiusquam regebantur: uagii: palates quo nox coegerat sedes habebant: sed postquam in Hispania Hercules sicuti Africam putant interit: exercitus eius compositus ex uariis gentibus amisso ducere: ac passim multis sibi imperium petentibus breui dilabuntur: ex eo numero Moedi. persee: & armeni nauibus in Africam transacti proximos nostro mari locos occupauere. Sed perse in tra magis oceanum. Hicque alueos nauium inuersos pro tuguris habuere. Quia neque materia in agris: neque ab Hispanis emendi aut mutandi copia erat: mare magnum ignara lingua commercia prohibeant. Hi paulatim per conubia Getulos secum miscuere: & quia saepe temptantes agros: alia deinde loca petuerant: semetipsi Numidas appellauerunt: caeterum adhuc aedificia Numidarum quae agrorum mapalta illi uocant ob longa curuis lateribus tecta quasi nauium carinae sunt. Moedi autem & armeni accessere Lybes. Nam hi mare propius Africam agitabant. Getuli sub sole magis haud procul ab ardoribus: hique maturae oppida habuere nam freto diuisi ab Hispania mutare res inter se constituerant. Nomen eorum paulatim Lybes corrupere barbara lingua mauros pro Moedis appellantes. Sed res perferam breui adoleuit: ac postea nomine Numidiae propter multitudinem a paratibus digressi: possidere ea loca quae proxime Carthagine Numidia appellatur. Deinde utriusque alteris freti finitimos armis: aut motu sub imperium suum coegere nomen gloriamque sibi addidere: magi hi qui ad nostrum mare processerant: quia Lybes quam Getuli minus erant bellicosi. Denique Africam pars inferior plerique a Numidis possessa est: uicti omnes in gentem nomenque imperantium concessere: postea Phoenices alii multitudinis domi Minnae gratia: pars cupidine imperii sollicitata praebere: & alii nouarum rerum auidi Hispaniam adrumetumque cepit: aliasque urbes in ora maritima condidere: haec breui multum auctae pars originibus suis praesidio alii decori fuere: nam de Carthagine silere melius puto quam parum dicere quoniam tam alio properare tempus monet. Igitur a Cathabatmo: qui locus Aegyptum ab Africam diuidit secundo mari prima habitatio Cyrene est colonia Thereorum ac deinde duae sunt Syrtes inter quas leptis: deinde phoenorum arae: quae locum Aegyptum uersus finem imperii habuere Carthagenenses: post aliae punicae urbes: caetera loca usque ad Mauritiam Numidiae tenent: proxime Hispaniam Mauri sunt: super Numidiam Getulos acci-

primus partim in tuguriis: alios incultus uagos agitare: Post eos aethiopas esse deinde loca exusta solis ardo-
ribus. Igitur bello iugurthino pleraque ex punicis oppida & fines carthaginiensium quos nouissime abuerat
P. R. p. magistratus administrabat getulorum magna pars & numidiae usque ad flumen mulucha sub iugurtha
erant. Mauris omnibus imperitabat rex boghus praeter nomen p. caetera ignarius. p. r. Itaque nobis neque pa-
ce neque bello ante cognitum erat. De aethiopia & de eiusdem incolis ad necessitatem rei satis dictum est. Postquam autem
diuiso regno legati ab Africa discesserunt: & iugurtha contra animi timorem praemia sceleris adeptum sese ui-
det certum esse ratus quod ex amicis ad Numantiam acceperat omnia Ro. uenalia esse simul & illorum pollicita-
tionibus accensus: quos paulo ante muneribus expleuerat in regnum adherbalem animu intendit: ipse acer
bellicosus. At is quem petebat: quietus imbelli placido ingenio oportunus iniuriae metu magis quam me-
tuendus. Igitur ex improviso eius fines cum magna manu inuadit multos immortales esse pecore atque alia spi-
da capit: aedificia incendit: pleraque loca hostiliter cum equitatu. Deinde cum omni multitudine in regnum suum
conuertit se existimans adherbalem dolore pro motum iniurias suas manu uindictarum: eamque rem belli cau-
sam fore. At ille quid neque se parum armis extimabat: & amicitia. P. R. magis quam numidis fretus erat nega-
tus ad iugurtham de iniuriis quaestum misit: qui tamen contumeliosa dicta retulerunt prius tamen omnia
decreuit quam bellum sumere: quia tentatum ante secus cesserat. Neque eo magis cupido iugurthae minuebat.
Quippe qui totum regnum eius animo iam inuiserat: itaque non uti ante cum praedatoria manu sed ma-
gno exercitu comparato bellum gerere coepit: & aperte totius imperium numidiae petere: Caeterum qua pge-
bat urbes agros uastare predas agere. suis animum: hostibus terrori augere. Adherbal ubi intellexit eo pro-
cessum uti regnum aut relinquendum esse aut armis retinendum necessario copias parat & iugurthae obui-
procedit: iterum aut longe a mari cirtham oppidum: utriusque exercitus confedit: & quia diei extremum erat.
praelium non est inceptum. sed ubi plurimum noctis processit: obscuro etiam tunc lumine milites iugur-
thi signo dato castra hostium inuadunt semisonnos partim: alios sumentes arma fugant funduntque. Adherbal
cum paucis equitibus cirtham profugit. & ni multitudo togarum fuisset: quae numidas insequentes ma-
nibus prohibuit uno die inter duos reges coetum atque patratum bellum foret. Iugurtha oppidum circum
sedit: uineis turribusque & machinis omnium generum expugnare aggreditur: maxime festinans tempus le-
gatorum antecepere: quos ante praelium factum ab adherbale missos audierat. Sed postquam senatus de bel-
lo eorum accepit tres adulescentes in Africam legantur: qui ambos reges adeant. S. P. Q. u. R. urbis nunci-
ent censere & uelle eos ab armis discedere. ita seque illis dignum esse legati in africam maturantes ueni-
unt eo magis quod Ro. cum proficiscerentur: de praelio facto & opugnatione cirthae audiebatur: sed his ru-
mor demes erat. quorum iugurtha accepta oratione respondit sibi: neque maius quicquam neque carius auctori-
tate senatus esse ab adulescentia ita si enisum. ut ab optimo quoque probaretur uirtute non milita. P. S. summo uiro
placuisse ob eandem artis amicitia non penuria liberorum in regnum adoptatum esse. Caeterum quod pleraque
bene atque strenue fecisset eo animum suum iniuriarum minus tolerare: adherbalem dolis ultra suae insidiatum
quod ubi comperisset sceleris obuiam esse. Po. Ro. neque recte pro bono facturum: si ab iure gentium sese phil-
buerit: postremo de omnibus rebus legatos Ro. breui missurum: ita utriusque digrediuntur. Adherbali non fu-
it appellandi copia. Iugurtha ubi eos africa discessisse ratus est neque propter loci naturam armis expugnare
cirtham potest. Vallo atque fossa moenia circumdat turres extruit: caque praesidii firmat praeterea dies noctesque
aut per uim aut dolis tentare: defensoribus moenium praemia modo: modo formidine ostentare suos hortan-
do ad uirtutem erigere: prorsus intentus cuncta parare. Ac ubi adherbal intelligit oes fortunas suas in extremo
sitas hostium infestum: auxilium spem penuria necessitatum rerum bellum trahi non posse: ex his qui una cirtham pro-
fugerant duos maxime impigros delegit: eos multa pollicendo ac miserando calum suam confirmat: uti per ho-
stium mutationes noctu ad proximum mare deinde Romam pergerent. Numidiae paucis diebus iussa effici
unt. Litterae Adherbali in senatu recitatae: quarum sententia haec fuit.

On mea culpa saepe ad uos oratum mitto. P. C. sed uis iugurthae subegit: quem tanta libido extingue-
re di me inuasi: neque uos neque deos immortales in animo habeat sanguinem meum quam omnia malit: ita
que iam quintum mensem socius & amicus. P. R. armis obcessus teneor: neque Micipsa patris mei bene-
ficia: neque uestra decreta auxiliantur: ferro: an fame acius urgear incertus sum: plura de iugurtha scribere de
hortatur fortuna mea etiam ante expius sum parum fidei miseris esse: nisi tantum intelligo illum supra quam
ego sum petere: neque simul amicitiam uestram & regnum meum sperare: utrum grauius existimet nemini
occultum est: nam in initio occidit Hierusalem fratrem meum. Deinde patrio regno me expulit: quae sane fuerint
nostrae iniuriae: nihil ad uos. Verum nunc regnum uestrum armis tenet. Me quem uos imperatorem numidis
posuistis clausum obsidet. Legatorum uerba quae fecerit: picula mea declarant: quid reliquum nisi uis uestra:
quam mouerim possit: nam ego quidem uellem: haec quae scribo & illa quae aethiopia in senatu quaestus sum uana fo-
ret: potiusquam miseria mea fide uobis faceret sed quoniam in eo natus sum ut iugurthae scelerum ostentui et
se non iam mortem: neque erunas: tantummodo imperium inimici: & cruciatus corporis deprecor: regno. p.
C. numidiae quod uestrum est uti liber consulete me manibus ab impiis eripite pro maiestatem imperii pro ami-
ciciae fidem si ulla apud uos memoria manet aut mei Masinissae. His litteris recitatis: fuerunt qui exercitum in
Africanam mittendum cernerent: quam primum Adherbali subueniendum: interim de iugurtha consuleretur:
quoniam legatis non paruisset: sed ab iisdem regis fautoribus summa opere enisum esse: ne tale decretum fieret.
ita bonum publicum ut plerisque negotiis sole: priuata gratia deuietum. legantur tamen in africanam maio-
res natu nobiles amplis honoribus uti in quibus fuit. M. Aemilius Scaurus: de quo supra memorauimus ho-

mo consularis: & tum in senatu potens & princeps: hi quod res inuidiae erat & a numidis obsecrari triduo
namque ascendere: deinde breui uti ca ad puli. litteras ad iugurtham mittunt: quam ocissime ad puinciam accedat:
se ad eum ab senatu missos. Ille ubi accepit homines claros quorum auctoritate Ro. pollere audierat contra
inceptum suum uenisse primo commotus metu atque libidine diuersis agitabatur. Timebat iram senatus ni
paruisset legatis porro animus coecus cupidine ad inceptum scelus rapiebatur. Vicit tamen in audio ingenio
prauum consilium igitur exercitu circumdato summa ui Cirtham irrupere nititur maxime sperans deducta
manu hostium: aut uti aut dolis sese calum uictoriae inuicturum quod ubi secus procedit. neque quod intende-
rat efficere potest ut prius quam legatos conueniret Adherbali potiretur ne Amplius morando Scaurum: quem
plurimum metuebat incederet: cum paucis equitibus in puinciam uenit. Tamen senatus uerbis minae
grauel nunciabantur. quod ab oppugnatione Cirthae non desisteret: multa tamen oratione consumpta le-
gati frustra discesserunt: ea postquam Cirthae audita sunt: Italici quorum uirtute moenia defendebantur consili
deditioe facta propter magnitudinem. P. R. inuolatos sese fore: Adherbati suadet uti se & oppidum iugurthae
tradat. tantum ab eo uitam paciscatur: de caeteris senatu curae fore: At ille tamen omnia potiora fide iugur-
thae rebatur: tamen quia penates eosdem: si aduersaretur cogendi potestas erat ita uti censuerat Italici dedi-
tionem facit.

Vgurtha in primis Adherbale ex cruciatum necat deinde oes puberes Numidas atque negociatores
i promiscue uti quisque armatus obuius fuerat interfecit. Quod postquam Ro. cognitum esse res in sena-
tu agitari coepit: idem ministri regis interpellando ac saepe gratia interdum iurgis trahendo tempus
atrocitatem facti leniebant: Ac ni. C. M. i. ri. Pl. Des. uir acer & infestus potentiae nobilitatis po. ro. edocif-
ser ad agi: ut per paucos factiosos iugurthae scelus condonaretur: profecto omnis inuidia in prolatandis co-
sulationibus dilapsa foret: Tanta uis gratiae atque pecunia regis erat: sed ubi senatus delicti conscientia po-
pulum timet: lege Sempronia puinciae futuris. Coss. Numida atque Italia decretae sunt. Coss. Decl. P. Sci-
pio Nafica. L. Calpurnius Bestia: Calpurnio Numidia: Scipioni Italia obuinit. Deinde exercitus qui in A-
phricam portare scribitur: ita pedum aliaque quae bello ului forent decernuntur. At iugurtha contra spem nuncio
accepto. quippe omnia cui ueni ire Romae in animo haerent filium & cum eo duos familiares ad senatum
legatos mittit. Hisque uti illis quos Hienfalem interfecto miserat praecipit omnis mortales uti pecunia aggre-
diantur. Qui postquam Romam aduentabant: senatus a bestia consultus est: placeret ne legatos iugurthae reci-
pi moenibus si his decreuere ni regnum ipsumque deditum uenissent uti diebus in proximis decem Italia de-
cederent: Consul numidifex. S. D. nunciari tuber. ita in factis rebus illi domum discedunt. interim Calpur-
nius parato exercitu legit sibi homines nobiles: factiosos quorum auctoritate quae deliquisset munita fore spe-
rabat. in quibus fuerat. Scaurus. de cuius natura & habitu supra memorauimus. Nam in consule nostro mul-
tae bonaeque artes animi & corporis erant quas omnis auaritia praepediebat: patiens laborum: acri ingenio:
satis prouidens: belli haud ignarus: fortissimus contra pericula: & insidias: sed legiones per Italianam regium at-
que inde Scicilian: porro ex scicilia in Africam transuectae sunt: igitur Calpurnius in initio paratis comea-
tibus acriter Numidiam aggressus est: multos mortales & urbes aliquot pugnando cepit. Sed ubi iugurtha p-
legatos pecunia tentare: bellique quod administrabat asperitatem ostendere coepit: animus aeger auaritia facile
conuersus est caeterum socius & minister omnium consiliorum adsumitur Scaurus: qui tamen a principio
plerisque ex factione eius corruptis accerrime regem impugnabat: tamen magnitudine pecuniae a bono ho-
nestoque in paruum abstractus est. Sed iugurtha primum belli tantummodo moram redimebat: existimans se
se aliquid interim Romae praecio aut gratia effecturum. Postea uero quam participem negocii Scaurus accepit
in maximam spem adductus recuperandae pacis. statuit cum eis de omnibus pactationibus praefens egere.
Caeterum interea fidei causa. mittitur a consule Sextius quae stor in oppidum iugurthae Vata: uis rei speci-
es erat acceptio frumenti: quod Calpurnius palam legatis imperauerat: quoniam deditioe mora induitiae a-
gitabantur. Igitur rex uti constituerat in castra puenit: ac pacta plenti consilio locutus de inuidia facti sui: at-
que uti in deditioem acciperetur: reliqua cum Bestia & scauro secreta transegit. Deinde postero die quasi p-
sacram legem sententis exquisitis in deditioem accipitur. sed uti pro consilio imperatum erat elephanti tri-
ginta pecus atque equi multi non cum paruo argenti pondere quaestori traduntur Calpurnius Romam ad ma-
gistratus rogandos proficiscitur: in Numidia. & in exercitu nostro pax agitabatur: Postquam autem res in Aphri-
ca gestas quomodo actae forent fama diuulgauit. Romae per omnis locos & conuictus de facto consulis agi-
tari: apud plures grauis: inuidia patres sollicitati erant: an probarent tantum flagitium: an decretum con-
sulis subnerterent parum constabat. Ac maxime eos potentia scauri: quod is autor & socius Bestiae ferebatur
a uero bonoque impediabat. At. C. Memius de cuius libertate ingenii: & odio potentiae nobilitatis supradixi-
mus. inter dubitationem & moras senatus in concionibus populum ad uindicandum hortari: monere po-
pulum Ro. ne re. p. ne libertatem suam desererent: crudelia & supba multa facinora nobilitatis ostendere: pro-
sus intentus omnino plerisque animum accendebat: sed quoniam ea tempestate Romae Memii facundia cla-
ra pollensque fuit: decere existimaui unam ex tam multis orationem eius perscribere. Ac potissimum eam
dicam: quam in concione post reditum huiusmodi urbis disseruit.

Ultra me dehortantur a uobis Quir. nisi studium rei pu. omnia superet: opes factionis: uestra pati-
entia: uis nullum. ac maxime quod innocentiae plus periculi quam honoris est: nam illa quidem piget
dicere: his annis quindecim quam ludibrio fueritis superbiae paucorum quam foede quamque inul-
ti perierunt uestri defensores: ut uobis animus ab ignauia atque seordia corruptus sit: qui nec nunc quidem ob-
fii

noxii inimicis exurgitis atque etiam nunc timeris eos quibus terrori decet esse: sed quoniam hæc talia sunt tamē obutam ire potētia factionis animus subegit. Certe ego libertatem quæ mihi a parente meo tradita est experiar. Verum id frustra an ob rem factam in uestra manu situm est? Quir. neque ego uos horreo quod sæpe uestri maiores fecere: uti contra iniurias armati eatis: nihil uel nec cessione opus est: necesse est suo metipsum more præcipites. Occiso. T. C. Craccho: quem regnum parare homines aiebant: in plebē Romanam graues habitas sunt quæstiones: post. C. Gracchi & M. Fuluii cædem: item uestri ordinis multi mortales in carcere necati sunt. Viriulq; cladis non lex: uerum libido eorum finem fecit: sed sane fuerit regni reparatio plabi sua iura restituere: quicquid sine sanguine ciuū ulcisci ne quid iure factū sit: superioribus annis taciti indigna homini ærarium expilari reges & populos liberos paucis nobilibus uictigal pendere: penes eosdem & summā gloriam & maximas diuitias esse: tamen hæc talia facinora impune suscepisse parum habuere. Itaque postremo reges maiestas uestra: diuina & humana omnia hostibus tradita sunt: neque eos qui ea fecere pudet aut penitet: sed incendunt per ora uestra: magnifice sacerdotia & consolatus: pars triumphales suos ostentantes: quod de quasi ca honori non prædæ habeant serui ære comparati iniusta imperia dominorum non perferunt. Vos. Quir. imperio nati æquo animo seruitorem toleratis? At qui sunt hi qui reipublicam occupauerunt homines sceleratissimi cruentis manibus: imā auaritia innocentissimi: idemque superbissimi: quibus decus: fides: pietas: postremo honestas: atque inhonesta omnia quæstui sunt pars illum occidisse tribunos plabiis quæstiones iniustas: plæriq; eadem in uos fecisse pro munimento habent. Ita quam quisq; pessime fecit tam maxime tutus est. metum a scelere ad ignauiam uestram transulere. quos omnis cupere eadem: eadem odisse eadem metuere in unum coegit: sed hæc inter bonos amicitia. inter malos factio est. Quod si tam uos curam libertatis haberetis quam illi ad dominationem accensi sunt profecto neque res publica sicuti nunc uastaretur: & beneficia uestra penes optimos non audacissimos forent: maiores uestri parendi iuris & maiestatis constitutendæ gratia p secessionem armatis Autentinum montem occupauerunt: uos pro libertate quam ab illis accepistis nonne summa ope nitentini: atque eo uehementius quod maius dedecus est paratam amittetis: quam omnino non per uisistis: Dicet aliquis: quid igitur censes? uindicandum in eos qui hosti prodidit rem publicam. non manu neque ui: quod magis fecisse quam accidisse indignum est. Verum quæstionibus & iudicio ipsius Iugurthæ: qui si deditus est: profecto iussis uestris obediens erit. Si ea contemnit. existimabitur qualis illa pax aut deditio sit ex qua ad Iugurtham scelerum impunitas ad paucos potentes maximæ diuitiæ: at in tempore dāna atque dedecora peruenerunt: nisi forte nondum etiam uos dominationis eorum satietas teneat: & illa quæ hæc tempora magis placent: cum regna prouinciæ: leges iura. iudicia bella atque paces: postremo diuina & humana omnia penes paucos erant: Vos autem inuicti ab hostibus imperatores omnium gentium satis habebatis animam retinere. Nam seruitutem quidem quis uestrum recusare audebat? At ego tamen uirum flagitiosissimum existimo impune iniuriam accepisse: tamen uos hominibus sceleratissimis ignoscere: quoniam ciues sunt æquo animo peteret. nisi misericordia in perniciem casura esset: nā & illis quantum importunitatis habent tantum parum est impune male fecisse nisi faciendi licentia deinde eripiat & uobis alterna sollicitudo remanebit: cum intelligetis aut seruendum esse aut per manus libertatem retinendam. Nam fidei quidem aut concordie quæ spes est: dominari illi uolunt: uos liberi esse facere illi iniuriam: uos prohibere postremo sociis uestris ueluti hostibus: hostibus pro sociis utuntur. Potest ne in tam diuersis mentibus pax aut amicitia esse? Quare moneo hortorq; uos ne tantum scelus impunitum omittatis. Non peculatus ærarij factus est: neque per uim sociis creptæ pecuniæ: quæ quæ grauias sint tamen ex consuetudine iam pro nihil habentur: hosti: accerrimo prodita senatus autoritas: proditum imperium uestrum est. domi militiæ res publica uenalis fuit: quæ nisi quæ sita erunt & nisi uindicatum innoxios: quid erit reliquum nisi ut illis obediētes iuamur qui ea fecerunt. Nam impune quod libet facere id est regem esse. Neque ego uos. Quir. horreo ut malitis ciues uestros perperam quæ recte fecisse. Sed ne ignoscendo malis bonus perditum eatis. Ad hoc in Re. p. multum præstat beneficii quæ maleficio immemorem esse: bonus sit tatummodo signior ubi negligas at malus improbius: ad hoc si iniuriæ non sint: haud sæpe auxiliij egeas.

Acc atque alia huiusmodi sæpe indicendo: Memmius populo persuadet ut. L. Cassius: qui tum prætor erat ad Iugurtham mitteretur: eumq; interposita fide publica Romam duceret. quo facilius iudicio regis Scauri & reliquorum quos pecuniæ captæ arcelebant delicta patiferebant. Dnm hæc Romæ geruntur qui in Numidia relicti a Bestia exercitum præerant: sicuti morem Imperatoris sui plurima & flagitiosissima fecere facinora: fuere qui auro corrupti elephantas Iugurthæ traderent: Alti per fugas tenderent per ex pacatis prædas agebant. Tanta uis auaritiæ animos eorum ueluti tabes inuaserat. At Cassius prælata rogatione a C. Memmio: ac percussa omni nobilitate ad Iugurtham profiscitur: eique timido & ex conscientia diffidētibus suis persuadet: quo se populo Roma. se dedisset: ne uim quam misericordiam experiri mallet priuatim præterea fidem suam interponit. Quam non minoris quam publicam ducebat. Talis ea tempestate fama de Cassio erat. Igitur Iugurtha contra decus regium cultu quam maxime miserabilis cum Cassio Romam uenit. Ac tamen in ipso magna uis animi erat confirmatus ab omnibus: quorum potentia aut sceleris cuncta ea gesserat: quæ supra diximus. C. tamen Bebius tribunum plabiis magna mercede parat Cuius impudentia contra ius & iniurias omnes munitus foret. At C. Memmius aduocata concione quamquam regi in festa plæbes erat: & pars in uincula duci iubet: pars ne socios sceleris aperiret: more maiorum de hoste supplicium summi dignitati magis quam iræ consulens: sedare motus & animos eorum mollire: postremo confirmare fidem publicam per sese inuolantem fore. Post ubi silentium cepit: producto Iugurtha uerba

fecit

fecit Romæ Numidiæque facinora eius memorat Scelera in patrem fratresq; ostendit: & quibus iuuantibus quibus ministris ea egerit quamquam intelligat populus Roma. tamen se uelle manifeste magis ex illo habere: si uerum aperiat in fide & clementia populi Roma. magnam spem illi sitam. Sin reticeat non soluti sociis fore: sese & suas opes corruptum. Deinde ubi Memmius dicendi finem fecit: & Iugurtha iussus est respondere. C. Bebius quem pecunia corruptum supra diximus: eum tacere iubet: ac tamen si multitudo quæ in concione aderat. uehementer accensa terrebat cum clamore unluque: sæpe impetu atque alitis omnibus quæ ira fieri amat: uicit tamen Bebius impudentia. Ita populus ludibrio habitus ex concione discessit Iugurthæ Bestiæque & cæteris quos illa quæstio exagabat animi auersunt. Erat ea tempestate Romæ Numida quidam nomine Masua filius Gulusse nepos Masinissæ: qui iam in dissensione regum Iugurthæ aduersus fuerat dedita Cirtha & Adherbalem interfecto profugus ex Africa abierat: huic Sp. Albinus: qui proximo anno post Bestiam cum Qu. Minutio Ruso consulatum gerebat: persuadet: quoniam de stirpe Masinissæ sit Iugurtham obsecera inuidia cum metu urgeat: regnum Numidiæ ab senatu petat. Auidus consul belli gerendi mouere quam senescere omnia malebat. ipsi prouincia Numidia. Minutio Macedonia obuenerit. Quæ postquam Masua agitare cepit. neque Iugurthæ in amicis satis præsidij est quia eorum alium conscientia. Alium mala fama & timor impediēbat Bomilcar proximo ac maxime fido sibi imperat ut præcio si curi multa confecerat instatores Masuæ parat maxime occulte. Sin id parum procedat: quouis modo Numidam interficiat. Bomilcar mature regis mandata exequitur: & per homines talis negotij artifices itinera egressusque eius postremo loca atque tempora explorat. Deinde ubi res postulat insidias tetendit. Igitur unus ex eo numero: qui ad cædem parati erant: paulo in consultus Masuam aggreditur: obruncat. de prehenus multis hortantibus: & in primis Albino consule indicium proficitur. Fiteus magis ex æquo & bono: quam ex iure gentium Bomilcar comes eius qui Romam fide publica uenerat. At Iugurtha manifestus tanti sceleris non prius omisit contra uerum nititquam animaduertit super gratiam: atque pecuniam suam inuidiam facti esse igitur quamquam in priori actione ex amicis quinquaginta uades dederat: regno magis quam uadibus consulens clam in Numidiam dimittit Bomilcarem: uertit ne reliquos populus res metus inuaderet parendi sibi: si de illo supplicium suuipsum fore: & ipse paucis diebus profectus est. Iussus a senatu Italia decedere: Sed postquam Roma egressus est: fertur sæpe tacitus respiciens postremo dixisse: urbem uenalem: & mature perituram si emptorem inuenerit.

Interim Albinus renouato bello commeatum stipendium: aliaque quæ militibus usus forent: in Africa portare ac statim ipse profectus est: uti ante comitia quod tempus haud longe aberat armis aut deditone aut quouis modo bellum conficeret. At contra Iugurtha trahere omnia & alias causas more facere: polliceri deditonem: ac deinde metum simulare: & cedere instanti & post paulo ne sui diffident instare: ita belli modo: modo pacis mora consulem ludificare: ac fuere: qui tū Albinum haud ignarum consilij regis existimarent. Neque ex tanta properantia tam facile tractum bellum secordia magis quam dolo crederent. Sed postquam dilapso tempore comitiorum dies aduentabat. Albinus aulo fratre in castris pro prætoris relicto Romam discessit. Ea tempestate Romæ seditionibus tribunitiis atrociter Res. pu. agitabatur. P. Lucilius. L. Annius tribuni plabiis resistētib; collegis continnare magistratum nitentur. Quæ dissensio totius anni comitia impediēbat. Et mora in spem adductus Aulus: quem pro prætoris relicto supra diximus aut conficiendi bellum: aut terrore exercitus ab rege pecuniæ capiendæ: milites mente Ianuario ex Hybernaculis in expeditionem euocat: Magnisque itineribus hyeme aspera peruenit ad oppidum Suthul. ubi regis thesauri erant quod quamquam ex sæcultia temporis & in opportunitate loci neque capi neque obsideri poterat: nam circa murum situm in prærupi montis extremo planities limosa hyemalis aquis paludem fecerat: tamen aut simulandi gratia. quo regi formidinem adderet: aut cupidine cecus oppidum potiundi uineas aggere: aggerem iacere: aliaque quæ incepto usui forent properare. At Iugurtha cognita uanitate auli: atque imperitia legati subdole eius augere amentiam misitare supplicantes legatos. Ipse qua uitabundus per saluosa loca & trames exercitum ductare. Denique Aulum spe pactonis pepulit: uti Suthule relicto in abditas regiones sese uelutim credentem insequeretur. Ita delicta occultiora fuere: interea per homines calidos die noctuque exercitum tentabat: centuriones ducesque turmarum partim uti transfugerent corrumpere alii signo dato uti locum descenderent. quæ postquam ex sentia instruxit intempesta nocte cum multitudine. Numidarum Auli castra circunuenit Milites Romani percussis insolito metu arma capere: alii sese obdere: pars terrores confirmare. Trepidare. omnibus locis uis magna hostium caelum nocte atque nubibus obscuratum piculum anceps. Postremo fugere an manere tutius foret: in incerto erat: sed ex eo numero quos paulo ante corruptos diximus. cohors una Ligurum cum duabus turmis. Tracum: & paucis gregariis militibus transire ad regem: & principibus tertie legionis per munitionem quam uti defenderet acceperat: locum hostibus introeundi dedit. Ea Numidiæ cuncti irrupere. Et nostris fœda fuga plerique abiectis armis proximum collem occupauerunt: nox atque præda castrorum hostes quo minus uictoria ueretur remorata: Sunt Deinde Iugurtha postero die cum Aulo in colloquio uerba facit: tamen ipsum cum exercitu fame ferroque clausum teneat: tamen dicit se memorem humanarum rerum si secum fœdus faceret in columes omnes sub Iugurtham missum: præterea uti decem diebus Numidia decederent. Quæ quamquam graua & flagitij plene erant tamē quia mortis metu metuebantur. sicuti regi libuerat pax conuenit. Sed ubi ea Romæ comperta sunt: me

tus atque mœror ciuitatem inuadere pars: dolere pro gloria imperii pas insolita bellicarum rerum timere libetati Aulo omnes infesti ac maxime qui bello præclari sæpe fuerant: quod armatus dedecore potius quam manu salutem quaesierat. Ob ea consul Albinus ex delicto fratris dehinc inuidiam ac periculum timens senatum de foedere consulebat: tamen exercitui interim supplementum scribere a sociis & nomine latino auxilia accersere. Denique omnibus modis festinare. Senatus uti ita par fuerat decernit suo atque populi sine iussu nullum potuisse foedus fieri. Consul impeditus a Tri. Pl. ne quas parauerat copia secum portaret: pauci diebus in Africam proficiscitur. Nam omnis exercitus uti conuenerat Numidia deductus provincia Hyembar. Postquam eo uentum est: quamquam persequi Iugurtham & mederi fraternæ inuidiæ animus ardebat: cognitus militibus quos præter fugam soluto imperio licentia atque lasciuia corruperat. Ex copia rerum statuit sibi nihil agendum. interim Romæ C. Manlius Limitanus Tri. Pl. rogationem ad populum promulgat: uti quaeretur in eos quorum consilio Iugurtha senatus decreta neglexisse: & qui tradidissent elephantas & perfugas: quique ab eo in legationi aut imperiis pecunias accepissent. Item qui de pace aut bello cum hostibus pactiones fecissent. Huic rogationi partim consensit: sibi alii ex partium inuidia pericula metuentes: quoniam aperte resistere non poterant: quin illa & alia talia placere sibi faterentur: occulte per amicos: ac maxime per homines nominis latini: & sociis italicos impedimenta parabant sed plæbes in credibile memoratu est quantum intenta fuerit quantaque rogationem iusserit & decreuerit & uoluerit: magis odio nobilitatis cui illa mala parantur quam cura rei publicæ. tanta libido in partibus erat. Igitur cæteris percussis metu. M. Scaurum quem legatum Bestiæ supra memorauimus: inter læticiam plæbis & suorum fugam trepida etiam tum ciuitate: cum ex Manlii rogatione tris quæsitores rogarentur effecerant: uti ipse in eo numero crearetur. Sed quaestione exercitata asperè uolenteque ex rumore & libidine plæbis ut sæpe nobilitatem: sic ea tēpestate plæbem & secundis rebus insolentia cœperat. Cæterum mos partium popularium & senatus factionum: ac deinde omnium malarum artium paucis ante annis Romæ ortus est: otio atque abundantia eam regere quæ prima mortales ducunt. Nam ante Carthaginem deletam populus & S. R. placide modestèque inter se. R. P. tractabant. Neque gloriæ certamen: neque dominationis inter ciues erat. metus hostilis in bonis artibus ciuitatem retinebat. Sed ubi illa formido a mentibus discessit scilicet ea quæ res secundæ amant: lasciuia atque superbia incessere. Ita quod in aduersis rebus optauerant: otium postquam adepti sunt acerbius asperiusque sit. Namque nobilitas dignitatem in dominationem. Et Populus libertatem in libidinem uetere sibi quisque ducere: tragere: rapere: ita omnia in duas partis abstracta sunt respu. quæ media fuerat dilata: rata est. Cæterum nobilitas factione magis pollebat: plæbis uis soluta ac dispersa in multitudine minus poterat paucorum arbitrio belli: domique respublicæ. agerabatur penes eosdem ærarium: prouinciæ: magistratus: gloriæ: triumphum erant. Populus militia atque inopia urgebatur: prædas bellicas imperatores cum paucis diripiebant. Interea parentes aut parui liberi militum: uti quisque potentiori affinis erat: sedibus pelebantur. Ita tum potentia avaritia sine modo modestiaque inuadere: polluere & uastare omnia: nihil pensi neque sancti habere: quo ad semetipsa præcipitauerat. Nam ubi primum ex nobilitate reperti sunt: qui ueram gloriam iniustæ potentia ante ponerent: moueri ciuitas cœpit & dissensio ciuiliis quasi permixtio terræ oriri. Nam postquam Ti. & C. Gracchus: quorum maiores in puncto bello atque aliis multum Rei publicæ addiderant uindictam plæbē in libertatem: & paucorum scelera patefacere cœpere: nobilitas noxia atque eo percussa modo per socios ac nomen latinum inter dum per equites Ro. quos spes societatis a plæbe dimouerat. Gracchorum actionibus obuiam inerat: & primo Tiberium: deinde paucos post annos ingredientem eadem. C. trium uictum in deducendis colloniis. cum M. Fuluius Flacco ferro necauerat: & sane Gracchus cupidine uictorie non satis moderatus animus fuit: Sed bono uinci sanctus est: quam malo more iniuriam uincere. Igitur ea uictoria nobilitas ex libidine sua uisa multos mortalis ferro aut fega extinxit. Plusque in reliquum sibi timoris quam potentia addidit. Quæ res plærunque magnas ciuitates pessundedit: dum alteri alteros uicere quouis modo & uictos acerbius ulcisci uolunt. Sed de studiis partium omnibusque ciuitatis moribus si signatim aut per magnitudine parem disserere tempus quam res maturius me desereret. Quamobrem ad inceptum redeo.

Ost auli sedus exercitusque nostri fugam foedam. Quinto Metellus & M. Sullanus Coss. Des prouincias inter se partiuerant. Metelloque Numida obuenerat: acri uiro & quamquam aduerso populi partibus: fama tamen æquabili & inuolata: is ubi primum magistratum ingressus est p
Alia omnia sibi cum collega ratus: ad bellum quod gesturus erat animum intendit. Igitur diffidens ueteri exercitui milites eligere: scribere præsidia undique accersere: arma: tela: equos & cæ. instrumenta militiæ parare. Ad hoc commeatum assatim denique omnia: quæ in bello uario & multarum rerum egeri usui esse solent: cæterum ad ea paranda senatus auctoritate socii nomenque latinum & reges ultro auxilia mittere. Postremo omnis ciuitas summo studio nitebatur. Itaque ex senectia omnibus rebus paratis compositisque in Numidiam proficiscitur magna spe ciuium: tum propter artis bonas tum maxime quod aduersum diuitias inuictum animum gerebat: & avaritia magistratum ante id tempus in Numidia nostræ opes confusa hostiumque aucte erant. Sed ubi in Africam uenit exercitus ei traditura. Spuri. Albino pro consule in res imbeciles: neque periculi: neque laboris patiens lingua quam manu promp-

Prior: prædator ex sociis & ipse præda hostium sine imperio & modesta habitus. Ita impatori nouo plus e malis moribus sollicitudinis quam ex copia militum auxilii aut bonæ spei accedebat. Statuit metellus tamen quâquam & æstiuorum tempus comitorum mora imminuerat: & expectatione euentus ciuium animos intentos putabat: non prius bellum attingere quam maiorum disciplina milites laborare coegisset. Nam Albinus Auli fratris: exercitus quæ elade: percussus postquam decreuerat non egredi prouincia quâ tum temporis æstiuorum imperium fuit plerumque milites statutis castris habebat: nisi cum odor aut pabuli egestas locum mutare subegerat. Sed neque more militari uigiliæ ducebantur: uti cuiquæ libebat: ab signis haberat. Lixæ permixti cum equitibus: die noctuque uagabantur: & palantes agros uastare: uillas expugnare: pecoris & mancipiorum prædas certantis agere eaq; mutare cum mercatoribus uino auctis & aliis talibus. Præterea frumentum publice datum uendere: panem in dies mercari: Postremo quecūq; dici aut singi quæ unt ignauia luxuriæ que probra in illo exercitu cuncta fuere: & alia amplius: sed in ea difficultate. metellum non minus quam in rebus hostilibus magnum & sapientem uirum fuisse comperio: tanta temperantia in ambitionem scuitiam que moderatum: namque edicto primo adiumenta ignauia dicitur sustulisse: ne quisquam in castris panem aut quem alium cibum coctum uenderet: ne lixæ sequerentur exercitum: ne miles gregari usin castris neue in agmine seruum aut: iumentum haberet. Cæteris arte modum statuisse. Præterea transternis itineribus quotidie castra mouere: uallo ac fossa munire: uigilias crebas ponere: & eas ipse cum legatis circumire. Item in agmine in primis modo: modo in postremis sæpe in medio adesse ne quisquam ordine egrederetur: ut cum signis frequentes incederent: miles cibum & arma portaret. Ita prohibendo a delictis magis quam uindicando exercitum breui confirmauit. Interea Iugurtha ubi ea quæ Metellus agebat ex nunciis accepit: simul de innocentia eius certior Romæ factus diffidere suis rebus: ac tum demum ueram deditioem facere conatus est. Igitur legatos ad consulem cum supplicis mittit. Qui tantummodo ipsi: liberisq; uitam peterent: alia omnia dederent populo romano sed metello iam antea experimentis cognitum erat genus numidarum insidum: ingenio mobili nouarum rerum audum esse: itaq; legatos. Alium ab alio diuersos aggreditur: ac paulatim tentando: postquam opportunos sibi cognouit: multa pollicendo persuadet: ut Iugurtham maxime uiuum: si id parum procedat necatum sibi traderet: cæterum palam quæ ex uoluntate forent regi nunciare iubet. Deinde paucis diebus intento atq; in festo exercitu in Numidiam procedit. Vbi contra belli faciem tuguria plena hominum: pecora: cultoresq; in agris erant ex oppidis & Mapilibus præfecti regis obuiam procedebant parati frumentum dare comeatum portare Postremo omnia quæ imperarentur facere. Nequæ Metellus iccirco minus: sed pariter ac si hostes adessent multo agmine incedere: latea explorare omnia illa deditiois signa ostentu esse credere: eo insidits locum tentare. Itaque cum expeditis cohortibus. ite funditorum & sagittariorum delecta manu apud primos erat. In postremo. C. Marius legatus curabat cum equitibus in utrumque latus auxiliarios equites. Tribunis legionum: & præfectis cohortum dispartiuerat: ut cum his uelites permixti quocunq; accederent equitatus hostium propulsarent. Nam in Iugurtha tantus dolus: tantaque peritid locorum & militie erat: ut absens an præsens: pacem an bellum gerens perniciosior esset in incerto haberetur. Erat aut longe ab eo itinere quo metellus pergebat oppidum Numidarum nomine Vata forum rerum uenialium totius regni: & maxie celebrarum: ubi incolere & mercari res consueuerat talis generis multi mortalis. Huic consul simul tentandi gratia si paterentur opportunitates loci præsidium imposuit: Præterea imperauit frumentum: & alia quæ bello uim forent comportare: ratus id quod res monebat frequentiam negotiatorum & comeatum etiam paratis rebus munimento fore. inter hæc negocia Iugurtha impensius modo legatos supplices mittere: pacem rogare: præter suam liberorumque uiam Metello omnia dedere. Quos item uti priores Consul illectos dimittebat ad proditionem regi: pacem quam postulabat: neque abnuere: neque polliceri: & inter eas moras promissa legatorum expectare. Iugurtha ubi Metelli dicta cum factis composuit. ac se suis artibus tentari animaduertit. Qui de cui pax uerbis nuntiabatur: cæterum re bellum asperitum erat: urbs maxima alienata: ager hostibus cognitus: animum popularium tentari: coactus rerum necessitudine statuit armis certare. Igitur explorato itinere hostium in spem uictoriae adductus ex opportunitate loci: quam maximas copias potest omnium generum parat: ac per tramites occultos exercitum Metelli anteuenit. Erat in ea Numidia per quam Aderbal in diuisione possederat flumen oriens a meridie muthul. A quo haberant modus ferme millia passuum uiginti tractu peri uastus a natura & humano uultu sed ex eo midio quasi collis oriebatur in immensum pertingens uestius oleastro: ac murtetis aliisque arborum generibus: quæ humo arida atque arenosa gignuntur. media aurem planities deserta penuria aquæ præter flumini propinqua loca ea confita arbutis pecore atque cultoribus frequentabantur. Igitur in eo colle: quem transternis itinere porrectum docuimus: Iugurtha extenuata acie suorum confedit: elephantis & patri optiarum pedestrium. Bomilcaræ præfecti: eumque edocet: quæ ageret: ipse propior montem cum omni equitatu atque peditibus delectis suis collocat. Deinde singulas turmas & manipulos circutens mouet atque obtestatur: uti memores pristinae uirtutis & uictoriae: sese regnumque ab Romanorum avaritia defendant. Cum is certamen fore quos antea uictos subiugum miserint. Ducem illis: non mutatum animum: quæ ab imperatore decuerat omnia suis prouila: locum superiorem: uti prudentes cum imperitis ne pauciores cum pluribus: aut rudes cum bello melioribus manum confererent: proinde parati intentique essent signo dato Romanos inuadere. Illum diem: aut omnis labores & uictorias confirmaturum: aut maximarum erumnarum

initium fore. Ad hoc uirtutem uti quemque ob militare facinus pecunia aut honore extulerat commune facere: beneficii: & eum ipsum aliis ostentare. Postremo pro cuiusque ingenio pollicendo: imitando: obfentando alium alio modo excitare. Cum interim metellus ignarus hostium monte digrediens cum exercitu conspicitur. Primo dubius quid nani insolita facies ostenderet: Nanque inter uirgulta equi: numidae que considerat neque plane occultat: humilitate arborum & tamen incertum quid nam esset: tum natura loci: tum dolo ipsi atque militaria signa obscurati. Deinde breui cognitis insidiis paulisper agmen constituit. Ibi commutatis ordinibus in dextero latere quod proximum hostium erat triplicibus subsidiis aciem instruxit. inter manipulos funditores & sagitarios dispersit equitatum omnem in cornibus locat: ac pauca pro tempore milites hortatus: aciem sicuti instruxerat transuersis principiis in planum deducti. Sed Numidas quietos neque digressos colle aduertit: ex anni tempore ueritus & inopia aquae: ne siti conficeretur exercitus. Rutilum legatum cum expeditis cohortibus: & parte equitum praemisit ad flumen: ut locum castris antecapere: existimans crebro hostes impetu & transuersis praeliis iter remoratorios (& quoniam armis diffiderent: lassitudinem & sitim militum tenturos. Deinde ipse pro tempore atque loco sicuti monte descendere paulatim procedere. marium post principia habere. Ipse cum equitibus sinistrae alae esse qui in agmine princeps facti erant. At iugurtha ubi extremum agmen metelli primos suos praetergressum uidet: praefidio quasi duum milium peditum montem occupat: qua Metellus descenderat: ne forte cedentibus aduersariis receptui: ac post munimento foret. Deinde repente signo hostes inuadit. Numidae alii postremos cedere pars a sinistra ac dextra tentare: insensu adesse instare: atque omnibus locis romanorum ordines conturbare. Quorum etiam qui firmioribus animis obuui hostibus fuerunt ludificati in incerto praelio ipsi modo eminens sanciantur: neque contra ferendi aut conferendi manum copia erat ante iam docti ab iugurtha equites: ubi Romanorum insequi coeperant non consentim in unum se recipiebant. Sed alius alio quam maxime diuersi. Ita numero priores si a persequendo hostes detertere nequieuerant: desectos a tergo aut alateribus circumueniebant. Sin opportunior fuge collis quam campi fuerant ea uero consueti Numidarum equi facile inter uirgulta euadere. Nostros asperitas & insolentia loci retinebat. Caeterum facies totius negotii uaria incerta foeda atque miserabilis diuersi a suis pars cedere: alii insequi: neque signa neque ordines obseruare ubi quemque periculum caeperat ibi resistere: ac propulsare arma: tela: equi: utri hostes atque ciues permixti: nihil consilio atque imperio agi fors omnia regere: itaque multum diei processerat etiam tum euentus in incerto erat. Denique omnibus labore & aestu languidus. Metellus uidet ubi Numidas minus instare paulatim milites in unum conuertit: ordines restituit: & cohortes legionarias quattuor aduersus pedites hostium collocat: Eorum magna pars locis superioribus fessa considerat: simul orare: hortari milites ne deficerent: neu paterentur hostes fugientes uterere neque illis castra esse neque munimentum ullum quo cedentes tenderent in armis omnia sita. Sed nec iugurtha quidem interea quietus erat circum ire: hortari: renouare praelium & ipse cum delictis tentare omnia subuenire suis: hostibus instare dubiis quos firmos cognouerat: eminus pugnando retinere. Eo modo inter se duo imperatores summi uiri certabant: ipsi pares: caeterum opibus disparibus. Nam Metello uirtus militum: locus aduersus iugurthae alia omnia praeter milites opportuna. Denique Romani ubi intelligunt: neque sibi profugiu esse: neque ab hoste copiam pugnandi fieri: & iam diei uesper erat. Aduerso colle sicuti praecipitum fuerat euadunt amisso loco. Numidae fusi fugatique pauci interiire. Plerosque uelocitas & regio hostibus ignara: turata sunt. Interea Bomilcar quem elephantis & partis copiarum pedestrium praefectum ab iugurtha esse supra diximus: ubi eum Rutilius praetergressus est. paulatim suos in aequum locum deducti: ac dum legatus ad flumen quo praemissus erat festinans pergit quietus uti res postulabat: aciem exornat: neque mittit quid ubi que hostis agere explorare. Postquam Rutilium confedisse iam & animo uacuu esse accepit: simulque iugurthae ex praelio clamorem augeri: uertit ne legatus cognita re laborantibus suis auxilio foret: Quam aciem diffidens uirtutis militum arcte statuerat: quo hostium itinere officeret latius porrigit. Eoque modo ad Rutilii castra procedit. Romani ex improviso pulueris uim magnam animaduertunt. Nam pro aspectum ager arbutis consitus prohibebat: & primo humum rari aridam uento agitari: postubi equabilem manere: sicuti acies mouebatur magis: magisque appropinquare uidebant: cognita re properantes arma capiunt ac pro castris sicuti imperabatur consistunt. Deinde ubi propius uentum est utrinque magno clamore concurrunt. Numidae tantummodo remorati dum in elephantis auxilium putant. Postquam eos impeditos ramis arborum atque ita dissectos circumueniri uident fugam faciunt: ac plerique abiectis armis: collis aut noctis quae iam aderat auxilio integri abeunt: elephantum quattuor capti reliqui omnes numero quadraginta interfecti sunt. At Romani quaequam itinere atque opere castrorum & praelio fessi lassique erant tamen quod Metellus amplius opinione morabatur: instructi: intentique obusam procedunt. Nam dolo Numidarum nihil languidi neque remissi patiebantur. ac primo obscura nocte postquam haud procul inter se erant streptu. uel ut hostes aduentare alteri apud alteros formidinem simul & tumultum facere: & poene imprudentia admissu facinus miserabile foret: utrique praemissi equites esse explorauissent: igitur pro metu repente gaudium exortum est. Milites alius alium lecti appellant: acta edocentatque audunt sua quisque fortia facta ad caelum inferunt. Quippe humanae res ita se habent in uictoria etiam in nauis gloriari licet aduersae res etiam detractant bonos Metellus in eisdem castris quatriduo moratus. sanctos cum cura reficit meritos: in praeliis more militiae donat nnuerfos

concione laudat atque agit gratias: horatur ad caetera quae leuia sunt parum animum gerant per uictoria laetis pugnatum: reliquos labores praede fore. Tamen interim transfugas & alios opportunos. Vbi iugurtha gentium: aut quid ageret cum paucis ne esset: an exercitum haberet: ut sese uictus gereret: exploratum misit. Ad ille sese in loca saltuosa & munita natura receperat: ibique cogebat exercitum numero hominum ampliore: sed hebetem infirmumque agri ac pecoris magis quam belli cultorem. Ideo gratia eueniebat: quod praeter regios equites nemo omnium Numidarum ex fuga regem sequebatur. Quo cuiusque animus fert discedunt eo neque id flagitium militiae ducitur: ita se mores habent. Igitur Metellus ubi uidet regis etiam tum animum ferocem esse bellum renouari. Quod nisi ex illius libidine geri non posset. Praeterea iniquum certamen sibi cum hostibus minore detrimento illos uincere: quam uincere: statuit non praeliis neque in acie: sed alio modo bellum gerendum fore. Itaque in loca Numidae opulentissima pergit agros uastat multa & oppida temere munita: aut sine praelio capit incendit: puberes interficit: iubet alia omnia militum praede esse. Ea formidine multi mortales romani dediti: obsides: frumentum & alia quae usui forent affutim praebita sunt ubique res postulabat praesidium impositum. Quae negotia multo magis quam praelium male pugnatum ab uis regem terrebant. Quippe cui spes omnis in fuga sita erat sequi cogebatur: & qui sua loca defenderet nequieuerat in alienis bellum gerere: tamen ex inopia quod optimum uidebatur consilium capit: exercitum plerumque in eisdem locis operiri iubet: ipse cum delectis equitibus Metellum sequitur nocturnis uisibus itineribus ignoratus Romanos palantis repente aggreditur: eorum plerique inermes cadunt multi capiuntur: nemo omnium intactus profugit & Numidae priusquam subueniretur: sicuti iussi erant in proximos colles discedunt: Interim romae gadium ingens ortum cognitis Metelli rebus ut se exercitumque more maiorum generet: ut in aduerso loco tamen uictor fuisset: uirtute hostium agro potiretur iugurtham magnificum ex. Auli secordia quae spem salutis insolentia aut fuga coegisset habere. Itaque senatus ob ea facilliter acta diis in mortalibus supplicia decernere. Ciuitas antea triplida & sollicita de belli euentu laeta agere leticiam. Fama de Metello praecleara effugit: eo intentior Metellus ad uictoriam niti omnibus modis festinare: cauere tamen ne ubi hosti opportunus fieret meminisse post gloriam inuidiam sequi: ita quo clarior: eo magis anxius erat: neque post insidias iugurthae effuso exercitu praedari. Sed ubi frumento aut pabulo opus erat cohortes cum omni equitatu praesidium magebant. Exercitus partem ipse: reliquos Marius ducebat: se igne magis quam praeda agere uastabatur: duobus locis haud longe inter se castra faciebant. Vbi ut opus erat cuncti aderant: caeterum quo fuga atque formido latius crederet diuersi agebant. Eo tempore iugurtha per colles sequi tempus aut locum pugnae quaerere: qua uenturum hostem auderet paululum aut aquarum fontis quorum penuria erat corrumpere modo se Metello inter dum Mario ostendere postremo an agmine temptare ac statim incolles regredi. Rursus alii per alios munitari: neque praelium facere: neque otium: pati. Tantummodo hostem ab incepto retinere: Romanus imperator ubi se solis fatigari uidet: neque ab hoste copiam pugnandi fieri urbem magnam & in ea parte qua sita erat arcem regni nomine zamam statuit oppugnare ratus id quod negotium poscebat: iugurtham laborantibus suis auxilio uenturum ibique praelium fore. At ille quae parabantur a perfugis edoctus magnis itineribus Metellum anteuenit: oppidanos horatur: moenia defendat: additis auxilio perfugis: quod genus ex copitis regis: quod fallere nequibat fortissimum erat. Praeterea pollicetur in tempore semet cum exercitu affore. Ita compositis rebus in loca quam maxime occulta descendit: ac post paulo cognoscit ex itinere marium frumentatum eum paucis cohortibus. Sicuti missum quod oppidum primum omnium post malam pugnam ab rege defecerat. Eo cum delectis equitibus pergit noctu: & iam egredientibus Romanis in porta pugnam facit. Simul magna uoce Sicensis hortatur uti cohortes a tergo circumueniant: fortunam illis praeclearis factis casum dare: si id fecerint. postea sese in regno illos in libertate sine metu acturos: at ni Marius signa inferre atque euadere oppido properauisset profecto cuncti aut magna pars Sicensium eisdem mutauissent. Tanta mobilitate sese Numidae agerunt. Sed milites iugurthini paulisper a rege sustentati postquam maiore uis hostes urgunt paucis amissis pro fugi discedunt. Marius ad zamam peruenit: id oppidum in campo situm magis opere quam natura munitum erat nullus idoneae rei egens: armis utriusque operi lentum. Igitur Metellus pro tempore atque loco paratis rebus cuncta moenia exercitu circumuenit. Legatis imperat ubi quisque curaret. Denique signo undique simul clamor ingens oritur: neque ea res Numidas terret: insensu intentique sine tumultu manent: praesidium incipitur romani pro ingenio: quisque pars eminus glande aut lapidibus pugnare: alii inuadere: ac murum modo suffodere: modo scalis aggredi cupere praelium in manibus facere. Contra ea oppidani in proximos saxa uoluerunt: fudes pilla: praeterea pice & sulphure tedam mixtam ardenti mittere. Sed nec illos qui procul manserant timor animi satis muniuerat. Nam plerisque iacula tormetis aut manibus emissa uulnerabant: Partique periculo sed fama impari boni atque ignaui erat. Dum apud zamam sic certatur. iugurtha ex improviso castra hostium cum magna manu inuadit: remissis qui in praesidio erant: & oia magis quam praesidium expectantibus porta irruptum. At nostri repente metu percussis: sibi quisque per moribus consulunt: alii fugere: alii arma capere: magna pars uulnerati aut occisi sunt. Caeterum ex omni multitudine non amplius quadraginta memores nominis romani grege facto locum coepere paulo quam alii. editorem: neque inde maxima ut depelli quiuere. Sed tela eminus missa remissa remittere: pauci impluribus minus frustrati si Numidae propius accessissent: ibique uirtutem ostendere & eos maxima uel cedere: fundere atque fugare. Interim Metellus cum accerrime rem gereret clamorem a tergo accepit. Deinde conuerso equo animaduertit fugam ad se uersum fieri: quae res indicabat populares esse

se: Igitur requiratū omnē ad castra propere misit: ac statim. C. Marium cū cohortibus sociorū: cūque lachrymans per amicitia: perq; Rem pu. obsecrat ne quā contumeliā remanere in exercitu uictore: ne ue hostes in ultos abire sinat ille breui mandata efficit: ad iugurtha munimento castrorū impeditus cū alii superuallum præcipitarentur: alii in angustiis ipsi sibi properantes officerent multis amissis in loca munita sese recipit. Metellus infecto negotio postq; nox aderat in castra cum exercitu reuertitur. Igitur postero die priusquam ad oppugnandum regrederetur: equitatum omnē in ea parte qua regis aduentus erat pro castris agitare iubet: portas & proxima loca tribunis disperfit deinde ipse pergit ad oppidum: atque uti superiores die murū aggreditur. interim iugurtha ex occulto repente nostros inuadit & qui in proximo loca fuerant: paulisper territi perturbantur tamen reliquo cito subueniunt. Neq; diutius Numidæ resistere quiuissent: ni pedites cum equitibus permixti magnam cladem in congressu facerent quibus illi freti non uti equestri fieri prælio solet seqai. Deinde uero cedere sed aduersi equis concurrere implicare: ac perturbare aciem. ita suis hostes pœne uictos dare. Eodem tempore apud zamā magna ni certabatur: ubi quisque legatus aut tribunus cura bar eo accerrime niti neq; alius spem in alio magis quam in se habere. Pariterque oppidani agere: opugnā aut parare omnibus locis: audius alteri alteros sauciare: q̄ semetipsi tegere: clamor pmixtus hortatiōe læticia gemitu. Item strepitus armorum ad cælum ferri: tælā utrinque uolare. Sed illi qui mœnia defendebant ubi hostes pabulum modo pugnum remiserant: intenti prælium equestre prospectabant eos uti quæq; res iugurthæ erant lætos modo: pauidos modo aniaduerreres ac sicuti audiri a suis aut cerni possent: admone-re alii: hortari alii: aut manu significare aut niti corporibus: & huc & illuc quasi uitabundi: aut iacentes tela agitare. Quod ubi Mario cognitum est. Nam is in ea parte curabat consulto lentus agere ac diffidentiam rei simulare: pati Mumidas sine tumultu prælium regi inferere. Ita illis studio suorum alitricis repente magna ui murum aggreditur. & iam scalis aggressi milites prope summa cœperant: tum oppidani concurrunt lapides ignem alia præterea tela ingerunt: nostri primo resistere: deinde ubi unæ ac alteræ scalæ immittæ sunt: qui superstiteterant afflicti sunt. Cæteri quoque modo potuere: pauci integri. Nam magna pars confecti uulneribus abeunt. Deinde utrinque prælium nox diremit. Metellus ubi uidet frustra inceptum: neque oppidum capi neque iugurtham niti: nisi ex insidiis aut suo loco pugnam facere: etiam ætatem exactam esse: ab zama discedit. & in his urbibus quæ ad se defecerat: quæ satis munitæ loco aut mœnibus erant præsidia imponit. Cæterum exercitum in prouincia quæ proxima est Numidiæ hyemandi gratia collocat ne que id tempus ex aliorum more quietu aut luxuria concedit. Sed quoniam armis bellum parum procedebat: insidias regi per amicos tendere: & eorum præsidia pro armis uti parat. igitur Bomilcarem qui Romæ cum iugurtha fuerat: & inde tradibus datis clam de Massiæ nece indicium fugerat: quod ei per maximam amicitiam: maxima copia fallendi erat multis pollicitationibus aggreditur: ac proximo efficit uti ad se colloquendi gratia occulte ueniat. deinde fide data si iugurtham uiuum aut necatum sibi tradidisset. fore ut illi Senatus impunitatem & sua omnia concederet: facile Numidæ persuadet: tum ingenio infido: tum metuenti. si pax cum Romanis fieret ipse per conditiones ad supplicium traderetur: is ubi primum opportunum fuit iugurtham anxium ac miserantem fortunas suas accedit. Moner atque lachrymans obtestatur uti aliquando sibi liberisq; & genti Numidarum optimæ: meritæque prouideat: omnibus præliis sese uictos: agrum uastatum multos mortalis captos aut occisos: regni opes comminutas esse. satis sæpe iam uirtutem militum: fortunam tentatam caueat ne illo cunctante Numidæ sibi consulant. His atque aliis talibus ad dedicationem regis animum impellit: mittuntur ad imperatorem legati qui iugurtham imperata facturum dicerent ac sine ulla pactone sese regnumque in illius fide traderent. Metellus cunctos senatori ordinis exhybernis propere accersire iubet: eorum atque aliorum quos idoneos ducebat consilium: habet ira more maiorum ex consilii decrero per legatos iugurthæ imperat: argenti pondo ducenta milia: elephantum omnes: equorum & armorum aliquantulum: Quæ postquam sine morâ facta sunt: iubet omnes per fugas uinctos adduci: eorum magna pars uti iustum erat adducti: pauci cum primum deditio cœpit ad regem Boghum in Mauritaniam abierant. Igitur iugurtha ubi armis uiris & pecunia spoliatus est. Cum ipse ad imperandum Tisidum uocaretur: rursusque cœpit flectere animum: & ex mala conscientia digna timere. Dentque multis diebus per dubitationem consumptis: cum modo tedio rerum aduersarum omnia bello portora deduceret interdum secum ipse reputaret quam grauis casus in seruitium ex regno foret: multis magnisque præsidis ne quiquam perditis de integro bellum sumit. Rome senatus de prouinciis consultus Numidam Metello decreuerat. Per idem tempus Uticæ forte. C. Mario per hostias diis supplicanti magna atque mirabilia portendi aruspex dixerat: Proinde que animo agitabat: fretus dii ageret fortunam quam sæpissimæ experiretur. & omnia prospere euentura: Ad illum iam antea consolatus ingens cupido exagitabat ad quem capiendum præter uetustatem familiæ omnia abundæ erant. Industria: probitas: militiæ magna scientia. animus belli ingens domi modicus. libidinis & diuitiarum uictor. Tantummodo gloriæ audus. Sed is natus & per omnem pueritiam Arpini altus ubi primū ætas militiæ patiens fuit stipendiis facundis non græca faciunda neque urbanis muuditis sese exercuit. ita inter artis bonas integrum ingenium breui adoleuit. Ego ubi primum tribunatum militarem a populo perit: plerisq; faciem eius ignorantibus facile nos per oīs tribus declaratur. Deinde ab eo magistratu alium post alium sibi peperit: semperque in potestatibus eo modo agitabat: ut ampliore honore quam gerebat dignus haberetur. Tamen is ad id locorum talis uir petere non audebat. Nam postea ambitione præceps datus est & iam tum alios magistratus præbes. consulatū nobilitas inter se p man? tradebat. Nouus nēo tā præclarus